

SOVITTELUAHAN SE ON KOKO ELÄMÄ
Rikos- ja riita-asioiden sovittelu vapaaehtoissovittelijoiden
näkökulmasta

Kaija Ågren
Pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian
laitos / Yhteiskuntapolitiikka
Toukokuu 2002

SOVITTELUAHAN SE ON KOKO ELÄMÄ

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu vapaaehtoisovittelijoiden näkökulmasta

Kaija Ågren
Yhteiskuntapolitiikka
Kevät 2002
Jyväskylän yliopisto
81 sivua

TIIVISTELMÄ

Tutkimus käsittelee rikos- ja riita-asioiden sovittelua Suomessa. Tutkimus on tehty ajankohtana, jolloin sovittelutoiminta on tähänastisen kehityksensä suurimmassa muutosvaiheessa. Toimintaa ollaan lakisääteistämässä, ja vielä ei ole tarkkaan tiedossa, miten lakisääteistäminen tulee konkreettisesti vaikuttamaan sovittelun käytäntöihin. Tähän mennessä sovittelua ei ole säännelty. Sovittelun järjestäminen on ollut vapaaehtoista, ja sovittelupalvelujen järjestämisestä ovat vastanneet kunnat ja käytännön sovittelutyöstä vapaaehtoistyöntekijät.

Olen tutkimuksessani etsinyt vapaaehtoisovittelijoiden näkökulmaa sovitteluun. Olen haastatellut syksyllä 2001 Jyväskylän seudun vapaaehtoisovittelijoita heidän näkemyksistään sovittelun ideologiasta, viranomaisyhteistyöstä ja sovittelun tulevaisuudesta. Haastattelujen ja tutkimusaiheeseen liittyvän kirjallisuuden valossa keskeiseksi teemaksi tutkimuksessa nousi sovittelun institutionalisoitumiskehitys. Sovittelun vakiinnuttaminen ja lakisääteistäminen ovat olleet esillä sovittelusta käytävässä keskustelussa lähestulkoon niin kauan kuin sovittelutoimintaa on Suomessa harjoitettu. Suomessa sovittelutoiminta on ollut alusta lähtien läheisessä yhteistyössä sosiaali-, poliisi- ja oikeusviranomaisten kanssa. Keskustelua on herättänyt muun muassa sovittelun itsenäisyys; onko se oma itsenäinen toimintansa erillään rikosprosessista vai rikosprosessin täydentäjä? Samoin sovittelijoiden asema on herättänyt keskustelua. Riittävätkö sovittelijalle vapaaehtoistyöntekijän tiedot ja taidot vai pitäisikö sovittelijoiden olla ammattityöntekijöitä?

Haastatellut sovittelijat kokevat sovittelun tärkeimpänä tavoitteena olevan sovinnon konfliktin osapuolten välillä. Sovinnollisuuden edistäminen ylipäätään kaikilla elämänalueilla koetaan tärkeänä periaatteena. Sovittelulla nähdään saatavan hyötyä koko yhteiskunnalle. Haastatellut sovittelijat pitivät tärkeänä sovittelun laajenemisen koko maan kattavaksi ja kaikkien kansalaisten ulottuvilla olevaksi palveluksi. Useimmat sovittelijat kokivat, että myös ammattimaisia sovittelijoita tarvittaisiin sovittelun statuksen nostamiseksi ja toiminnan kehityksen turvaamiseksi.

AVAINSANAT institutionalisoituminen, vapaaehtoistyö, ammatillistuminen, rikosprosessi, diversio, sosiaalityö

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	4
I RIKOS- JA RIITA-ASIOIDEN SOVITTELUN KÄYTÄNTÖÄ JA TEORIATAUSTAA	7
1. Rikos- ja riita-asioiden sovittelun lähtökohtia	7
1.1. Informaali oikeus, restoratiivinen oikeus ja abolitionismi	8
1.1.1. Informaali oikeus	8
1.1.2. Restoratiivinen oikeus	9
1.1.3. Abolitionismi	10
1.2. Kommunitarismi	10
2. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu Suomessa	12
2.1. Sovittelun konstruktio	12
2.2. Sovittelun yhteys rikosprosessiin	14
2.3. Sovittelun yhteys sosiaalityöhön	15
2.3.1. Sovittelu ja ennaltaehkäisevä sosiaalipolitiikka	16
2.3.2. Läheisneuvonpito sosiaalityön työmuotona	16
2.4. Sovittelu vapaaehtoistyönä	17
2.5. Millaisia asioita sovotellaan?	19
3. Sovittelun vakiinnuttaminen ja institutionalisoiminen	20
3.1. Itsenäinen vai osa seuraamusjärjestelmää?	20
3.2. Sovittelun lakisäätöistäminen	21
4. Sovittelua kohtaa esitettyä kritiikkiä	23
4.1. Mitä rikoksia sovotellaan	23
4.2. Alle 5-vuotiaat sovittelussa	24
4.3. Sovittelun suhde rikosoikeusjärjestelmään	24
4.4. Sovittelijoiden asema	25
5. Suomalaisen sovittelun kehitys tutkimusten valossa	26
II TUTKIMUSONGELMA	29
1. Vapaaehtoissovittelijoiden näkökulman etsiminen	29
2. Haastattelun teemat	30
III Tutkimuksen toteuttaminen	32
1. Haastateltavat	32
2. Oma suhteeni haastateltaviin ja tutkimusalueeseen	32
3. Haastateltavien sovittelukokemus, ikä ja koulutus	34
IV VAPAAEHTOISTEN SOVITTELIJOIDEN NÄKEMYKSIÄ RIKOS- JA RIITA ASIOIDEN SOVITTELUTOIMINNASTA	35
1. Sovittelun ideologia	35
1.1. Sovintoa ja sovinnollisuutta	35
1.1.1. Kommunikoinnilla parempaan ristiriitojen sietokykyyn	37
1.1.2. Sovitteluun sopivat jutut	37
1.2. Suuntautuminen tulevaisuuteen – elämänhallinta	38
1.3. Nuoret sovittelussa	39
1.3.1. Nuorten juttujen sovittelun ominaispiirteitä	40
1.3.2. Nuoret ja uusintarikollisuus	42
1.4. Sovittelun jännitteitä	42
1.4.1. Sovittelun ongelmatilanteita	42
1.4.2. Sovitteluun sopimattomat jutut	43
1.4.3. Perheväkivallan sovittelu	44
2. Sovittelun hyötyjä	47

2.1. Hyödyt yhteiskunnalle	47
2.2. Hyödyt sovittelun osapuolille	48
2.3. Tunteiden käsittely sovitteluprosessissa	49
3. Sovittelija – vapaaehtoinen vai viranomaisen jatke	50
3.1. Itsensä kehittämistä ja vapaaehtoistyötä	50
3.1.1. Mistä alkujaan innostus ryhtyä vapaaehtoissovittelijaksi	50
3.1.2. Mikä on pitänyt innostusta yllä	52
3.2. Sovittelijan rooli ja tehtävät	53
3.2.1. Sovittelija lähiyhteisön edustajana	55
3.2.2. Sovittelija keskustelun mahdollistajana	55
3.2.3. Sovittelija vapaaehtoistyöntekijänä	56
3.2.4. Viranomaisten suhtautuminen vapaaehtoissovittelijoihin ja sovitteluun	57
3.3. Sovittelijan pätevyys	58
3.4. Vapaaehtoistyöntekijästä ammattilaiseksi?	59
3.5. Sovittelijoiden oma yhteisö	60
3.6. Mukanaolo muussa vapaaehtoistyössä	61
4. Sovittelun organisointi	63
4.1. Viranomaisyhteistyö	63
4.1.1. Sovittelijoiden henkilökohtainen yhteistyö viranomaisten kanssa	63
4.1.2. Sovittelun yhteydet viranomaisiin	64
4.2. Sovittelutoimisto	65
4.2.1. Sovittelutoimiston yhteydenpito sovittelijoihin ja viranomaisiin	65
4.2.2. Sovittelutoimiston antama tuki, koulutus ja työnohjaus sovittelijoille	67
4.3. Vapaaehtoistyötä omalla kustannuksella	68
4.4. Miten sovittelua tulisi organisoida ja kehittää	68
5. Kohti institutionalisointia	69
5.1. Tehdyt ehdotukset sovittelun lakisääteistämisestä	69
5.2. Lakisääteistämisen arviointi haastattelujen valossa	70
V LAKISÄÄTEISTETTYÄ VAPAAEHTOISTYÖTÄ?	72
1. Rikosoikeuden diskurssi ja ja sosiaalityödiskurssi	72
2. Sovittelun ammatillistuminen	73
3. Vallankäyttö	75
4. Psykososiaalisen vapaaehtoistyön toteuttajat – sovittelutoiminnan ja Rikosuhripäivystyksen vertailua	75
LÄHTEET	77

JOHDANTO

Ihmisillä ja yhteisöillä on erilaisia tapoja ratkoa syntyneitä konfliktitilanteita, joista vasta viimesijainen keino on yleensä asian oikeuskäsittely. Konflikti-termillä yleensä viitataan erimielisyyteen kahden osapuolen välillä (Ervasti 2001, 16). Konfliktinratkaisu on hyvin laaja termi, ja konfliktinratkaisulla on hyvin erilaisia muotoja.

Galanter on luonut typologisen mallin erilaisista menettelytavoista ratkaista konflikti. Hän erottelee erilaisia tapoja sen mukaan, miten monta tahoja osallistuu konfliktin ratkaisemiseen. Kun osallistujia on kolme, kyseessä voi olla tuomitseminen, välimiesmenettely, sovittelu, terapia tai hallinnollinen tai poliittinen päätöksenteko. Kaksi osallistujaa on mukana ratkaisemassa konfliktia kaupankäynnissä tai neuvottelussa. Yksi osallistuja konfliktinratkaisussa on silloin, kun toinen osapuoli poistuu, välttää ratkaisun tekemistä, jättää asian silleen tai käyttää itseapua konfliktin ratkaisemisessa. Konfliktissa ei ole osallistujia, kun puuttuu käsitys vahingosta tai sen korjausmahdollisuudesta (Ervasti 2000, 1246–1247).

Sovittelu (englanninkielinen termi mediation) tarkoittaa prosessia, jossa puolueeton kolmas osapuoli (sovittelija, englanniksi mediator) auttaa konfliktin osapuolia ratkaisuun pääsyssä. Konfliktin osapuolet määrittelevät itse ratkaisun, ei sovittelija. Sovittelu on tulevaisuuteen suuntautuvaa. (Liebmann 1998, 46) Liebmanin mukaan mielenkiinto sovittelemista kohtaan on kasvanut 1900-luvun lopulla suuresti. Sen alkujuuret nykymuodossaan löytyvät Yhdysvalloista ja Australiasta, ja se on saanut vaikutteita myös paljon vanhemmista traditionaalisista konfliktinratkaisumuodoista, joita yhä harjoitetaan muun muassa Aasiassa ja Afrikassa. (emt., 45)

Sovittelu on eri muodoissaan käytössä useissa eri länsimaissa. Sovittelukäytännöt vaihtelevat maittain. Yhteistä erilaisille sovittelemiskäytännöille on se, että konfliktinratkaisu halutaan tuoda lähemmäksi konfliktin osapuolia ja lähiyhteisöä. Ratkaisussa mukana olevat sovittelijat voivat olla joko vapaaehtoistyöntekijöitä tai koulutettuja ammattilaisia tai toiminnassa voi olla mukana sekä vapaaehtoisia että ammattilaisia.

Sovittelu voi liittyä hyvin erilaisiin tilanteisiin. Suomessa harjoitetaan rikos- ja riita-asioiden sovittelemista, elinkeinoelämällä on omia yksityisiä sovittelemiskäytännöitä ja elimiä eri alojen riitojen ratkaisemiseksi ja Suomen Asianajajaliitolla on vapaaehtoinen, epävirallinen sovintojärjestelmä riitojen ratkaisemista varten. Kunnilla ja seurakunnilla on perheasioiden sovittelemiskäytännöitä. Myös tuomioistuimissa käytetään sovittelemiskäytännöitä riita-asioissa. (Ervasti 2001, 24–25). Iso-Britanniassa on yhteisösovittelemiskäytännöitä (community/neighbour mediation) ollut viime vuosina nopeimmin kasvava sovittelemiskäytännöiden muoto (Liebmann 1998, 52).

Eri sovittelemiskäytännöt ovat lähtöisin kahdesta eri ajattelutavasta. Ensimmäinen on kansalaisyhteiskuntapohjainen, ruohonjuuritasolta lähtevä pyrkimys tuottaa erilaisia itseavun muotoja joilla ihmiset voivat selvittää ongelmiaan. Tämä pyrkimys korostaa epävirallisuutta, vapaaehtoisuutta, konfliktien hallinnan oppimista ja yhteisölle tulevaa hyötyä sekä yhteisölähtöisten sovittelemiskäytännöiden itsenäisyyttä. Toinen

ajattelutapa on viranomaislähtöisempi. Paikalliset viranomaiset ja organisaatiot kokevat oikeusprosessin kalliina ja tehottomana. Viranomaiset rahoittavat sovittelutoimintaa ja ne hakevat toiminnalle tehokkuutta omista näkökulmistaan katsoen. Tämä ajattelutapa korostaa selkeitä menettelytapoja, muodollisuutta, laskettavissa olevia hyötyjä ja ammattimaisia sovittelijoita. (Liebmann 1998, 55)

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on vain yksi tapa yrittää ratkoa konflikteja. Se on saanut länsimaissa alkunsa kansalaistoiminnasta, jolla on etsitty tuomioistuinkäsittelylle vaihtoehtoisia tai sitä täydentäviä tapoja ratkoa rikoksia ja riitoja. Kuten yleensäkin sovittelutoiminnassa, peruseriaate on se, että rikoksen tai riidan osapuolten kanssa konfliktin ratkomisessa on mukana ulkopuolinen, puolueeton sovittelija. Pyrkimyksenä on, että konfliktin osapuolet löytävät yhdessä ratkaisun heidän yhteiseen ongelmaansa. Pyritään pois vastakkainasettelusta voittaja-häviöjä; tarkoituksena on, että sovitteluprosessin jälkeen molemmat osapuolet kokevat voittaneensa (Pohjonen 2001, 9). Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on eri maissa organisoitu eri tavoin. Monissa maissa sovittelutoimintaa rahoittaa oikeusministeriö. Suomalaisen sovittelutoiminnan erityispiirre on sen organisoiminen kuntien sosiaalitoimen yhteyteen.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on tekemisissä erilaisten kontrollijärjestelmien kanssa, kuten oikeusjärjestelmä, rikoskontrolli ja sosiaalinen kontrolli. Kyntäjän mukaan oikeus on pohjimmiltaan sosiaalinen pakkojärjestys. Moderneissa yhteiskunnissa oikeudellinen pakko on monopolisoitu valtion yksinoikeudeksi. Kyse on vallasta joka esiintyy sosiaalisen vuorovaikutuksen säännönmukaisena ja institutionaalisenä piirteenä, se ilmentää sosiaalisia rakenteita. Kysymyksessä on ihmisten autonomiaa ja keskinäisiä riippuvuussuhteita sääntelevä sosiaalinen järjestelmä. (Kyntäjä 2000, 8–9). Rikoskontrollin perustana on moderni oikeusvaltioideologia ja sen tavoitteena on yhteiskunnallisen toiminnan ennakoitavuuden ja lainalaisuuden varmistaminen. On tärkeää, että laki vallitsee, oikeus toimii ennustettavasti ja valtio suojaa yksilöjä vääryyttä vastaan. Rangaistuksen tehtävänä on aiheuttaa pelkoa, ja se kohdistuu näinollen kaikkiin yhteiskunnan jäseniin. (emt. 101–102). Sosiaalisella kontrollilla koetetaan varmistaa ihmisten norminmukainen ja ennustettava toiminta sekä suunnataan hoitoa, valvontaa ja pakotteita niitä kohtaan, jotka rikkovat normeja (emt., 96). Rikoskontrollin ja sosiaalisen kontrollin kautta rikos- ja riita-asioiden sovittelulla on yhteyksiä sekä rikosoikeuteen että sosiaalipolitiikkaan.

Rikos- ja riita-asioita alettiin Suomessa sovittaa vuonna 1983, tuolloin Vantaalla aloitti toimintansa Sovitaan-projekti. Projekti vakinaistettiin kunnalliseksi toiminnaksi vuonna 1986. Vantaalta sovittelu levisi Suomen suurimiin kaupunkeihin; vuonna 1989 sovittelutoimintaa oli 15 paikkakunnalla ja vuonna 1992 jo noin 100 paikkakunnalla (Järvinen 1993, 2). Vuonna 1999 sovittelupalvelua oli saatavissa 255 kunnassa, mikä kattoi 83% väestöstä. Sovittelutapauksia oli vuonna 1999 145 kunnassa, mikä kattoi 72% väestöstä. (Iivari 2001a, 42). Juttuja sovittelussa on ollut viime vuosina noin 3000–4000 vuosittain (Takala 2001, 278).

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu elää tällä hetkellä murroskautta Suomessa. Toimintaa halutaan laajentaa ja vakinaistaa lakisääteistämällä sovittelun järjestäminen. Tällä hetkellä sovittelun järjestäminen on vapaaehtoista, eikä toimintaa säädellä valtakunnan tasolla millään tavalla. Mietin tutkimuksessani myös lakisääteistämisen mahdollisesti mukanaantuomia vaikutuksia ja muutoksia sovittelutoimintaan.

Sosiaali- ja terveysministeriölle on jätetty 15.4.2002 esitys rikos- ja riita-asioiden sovittelun lakisäätämistä.

Varsinainen sovittelutoiminta tapahtuu tällä hetkellä vapaaehtoistyönä. Vapaaehtoistyöstä puhuttaessa tärkeitä taustakäsitteitä ovat kansalaisyhteiskunta ja kolmas sektori. Kolmannella sektorilla tarkoitetaan markkinoiden ja julkisen vallan ulkopuolista kansalaistoimintaa, vaikka rajankäynti ja määrittelyt sektoreiden välillä ovatkin epäselviä ja häilyviä. Helander (1998, 18) toteaa, että ongelmana kolmannen sektorin tutkimuksessa on lähestymistapojen ja kohteiden moninaisuus - samoin yhteinen kieli puuttuu eri kulttuurien, tieteenalojen ja perinteiden väliltä, joten kokonaiskuva kolmannesta sektorista puuttuu. Rinnakkaiskäsitteitä kolmannelle sektorille ovat muun muassa voittoja tavoittelematon sektori ja vapaaehtoissektori (Helander ja Laaksonen 1999,15) ja epävirallinen sektori (Matthies 1994). Matthies käyttää kolmannen sektorin sijasta laajempia käsitteitä välitaso tai välittävät organisaatiot. Nämä käsitteet kuvaavat valtion, markkinoiden ja kotitalouksien välisiä organisaatioita, mutta ei omana riippumattomana sektorina vaan kokonaisuutena, jonka organisaatiot ovat dynamisessa kanssakäymisessä eri sektoreihin välittämällä ja yhdistelemällä niiden vaikutteita. (Matthies 1996, 11–12).

Helander ja Laaksonen (1999, 3) määrittelevät kansalaisyhteiskunnan kansalaisten organisoiduksi toiminnaksi, jossa myös yhdistyksillä on keskeinen osuus. Koskiahon (1999, 150–151) mukaan kansalaisyhteiskuntaa voidaan tarkastella useista eri näkökulmista: poliittisena käsitteenä, yhteisöllisyyden näkökulmasta, taloudellisesta näkökulmasta ja vapaaehtoistyön näkökulmasta. Vapaaehtoistyön näkökulmasta katsottaessa kansalaisyhteiskuntaa suhteutetaan julkiseen toimintaan. Tähän liittyy julkisten palveluiden korvaaminen yksityisillä (kuten perhe, sukulaiset ja ystävät) tai yhteisöllisillä palveluilla tai toiminnalla.

Omassa tutkimuksessani olen jättänyt vapaaehtoistyön ja kansalaisyhteiskunnan syvemmän taustoittamisen vähemmälle. Keskityn sovittelutoimintaan vapaaehtoistyönä, mutta tiukasti viranomaisyhteyksiin sidoksissa olevana toimintana. Sovittelutoimintaa rahoittavat tällä hetkellä kunnat, ja sovittelua järjestetään joko kuntien omana toimintana tai ostopalveluna toiselta kunnalta tai joltakin yhdistykseltä. Valtaosa sovitteluun tulevista jutuista tulee viranomaisten kautta, ja ne myös palaavat viranomaisten jatkokäsittelyyn.

Jatkossa käytän sovittelu-termiä kuvaamaan nimenomaan rikos- ja riita-asioiden sovittelua.

I RIKOS- JA RIITA-ASIOIDEN KÄYTÄNTÖÄ JA TEORIATAUSTAA

1. RIKOS- JA RIITA-ASIOIDEN SOVITTELUN LÄHTÖKOHTIA

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu sai alkunsa Pohjois-Amerikassa 1970-luvulla. Kokeilut saivat alkunsa erilaisista lähtökohdista, joita olivat esimerkiksi ongelmalliseksi koetut tuomioistuinten jutturuuhkat ja korkeat kustannukset, rikollisuuden kasvu sekä rikosoikeusjärjestelmään ja rangaistusorientoituneeseen ajatteluun kohdistettu kritiikki. Sieltä sovittelun ja vaihtoehtoisen konfliktinratkaisun idea ja käytännön toiminta levisi Länsi-Eurooppaan 1980-luvulla. (Järvinen 1993, 29).

Suomessa rikos- ja riita-asioiden sovittelua on harjoitettu vuodesta 1983, jolloin Vantaalla aloitti aluksi kaksivuotisena kokeiluna Sovitaan-projekti. Vantaalta sovitteluprojekti laajeni lähes samansisältöisenä suurimpiin Suomen kaupunkeihin 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alkupuolella.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelulla tarkoitetaan konfliktinratkaisua, joka tapahtuu virallisen, formaalin oikeusjärjestelmän ulkopuolella. Sovittelutoiminnan ideologinen perusta liittyy epävirallisen, informaalin oikeuden piiriin. Muita sovittelun taustalla olevia oikeudellisia tai yhteiskuntatieteellisiä käsitteitä ovat muun muassa restoratiivinen oikeus, abolitionismi sekä kommunitarismi.

Sosiaalipoliittisena tulkintana ja selityksenä sovittelutoiminnan saamalle jalansijalle voidaan nähdä keskustelu hyvinvointivaltion tulevaisuudesta. Julkinen sektori on supistunut ja palveluja tuotetaan yhdessä kolmannen sektorin tai yksityisen sektorin kanssa tai julkinen sektori ostaa palveluja näiltä. Laman aikana 1990-luvulla etsittiin keinoja kustannussäästöihin. Ideologisesti puhuttiin siirtymisestä yhteiskunnan vastuusta yksilöiden omaan vastuuseen itsestään. Järvisen (1993, 124–125) mukaan usko kunnan ja valtion järjestämiin palveluihin oli alkanut horjua 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa, ja niiden rinnalle kaavailtiin yhteisöllisesti organisoituja palveluja sosiaalista integraatiota parantamaan. Vaihtoehtoja alettiin vaatia myös vetoamalla valtion tarpeeseen säästää sosiaalimenoissa. Palveluita haluttiin yksityistää ja sosiaalisten ongelmien hoitoa haluttiin sysätä epävirallisten organisaatioiden vapaaehtoistyönä tehtäväksi.

Sosiaalipoliittisesti tulkittuna rikos- ja riita-asioiden sovittelu on yksi esimerkki hyvinvoinnin sekatalouden (welfare mix) toteuttamisesta, jossa kolmannen sektorin toimijat ja julkinen valta yhdistävät voimavaroja. Matthiesin määritelmän mukaan hyvinvoinnin sekatalous on kansalaisjärjestöjen, omaisten, vapaaehtoistyön, säätiöiden, kirkkojen ja yksityisten yrittäjien panoksen lisäämistä sellaisten palvelujen tuottamisessa, joista on aikaisemmin vastannut julkinen sektori (Matthies 1996, 11–12). Suomessa ja yleensäkin pohjoismaissa merkittävä osa yhteisöllisistä ja yksityisistä kokeiluista on syntynyt kuntatyönantajan siipien suojassa. Julkisten järjestelmien ulkopuolista tai niistä tietoisesti etäämmällä pysyttelevää uutta aloitteellisuutta on ollut vähän. (emt. 16).

1.1. Informaali oikeus, restoratiivinen oikeus ja abolitionismi

1.1.1. Informaali oikeus

Informaali oikeus on yläkäsite, joka pitää sisällään muun muassa yhteisöllisen oikeuden, naapurusto-oikeudet sekä vaihtoehtoiset riidanratkaisumuodot, joista rikos- ja riita-asioiden sovittelu on eräs monista. Informaalin oikeuden erilaisia käytäntöjä tavataan useimmissa kulttuureissa eri puolilla maailmaa. Usein informaalin oikeuden erilaiset käytännöt saavat oikeutuksensa käsityksestä, että virallinen oikeusjärjestelmä on tavalla tai toisella syvenevässä kriisissä. (Mielityinen 1999, 6)

Informaalin oikeuden käsite on Livarin mukaan kokoava ilmaisu erilaatuisista julkisista ja yksityisistä käytännöistä, joilla kuvataan eri tyyppisiä viralliselle oikeusjärjestelmälle vaihtoehtoisia kiistojenratkaisuprosesseja. Sen alkuperäiset juuret ovat heimoyhteisöllisessä ajattelussa. (Livari 1991, 47–48)

Informaalin oikeuden keskeisiä periaatteita ovat:

- 1) Konfliktin osapuolten osallistuvuuden lisääminen. Sekä uhrille että tekijälle halutaan turvata prosessissa aktiivinen asema. Itse prosessi nähdään keskeisempänä kuin tulos.
- 2) Oikeuden saantimahdollisuuksien parantaminen. 1960–1970 -luvuilla syntynyt liike pyrki takaamaan mahdollisimman monelle tilaisuuden saattaa asiansa tuomioistuimien ja hallinnollisten instituutioiden käsiteltäväksi osapuolten taloudellisesta asemasta riippumatta. Informaalin oikeuden uskottiin tarjoavan tasa-arvoisemman perustan ristiriitojen käsittelylle.
- 3) Deprofessionalisaatio, desentralisaatio ja delegalisaatio. Deprofessionalisaatiolla halutaan vähentää oikeuden ammattilaisiin nojaavaa asioiden ratkaisua. Etsitään vaihtoehtoja paikallisista oikeudellisista rituaaleista. Desentralisaatiolla pyritään siihen, että erilaisten sosiaalisten järjestelmien, kuten koulun, perheen tai työpaikan sisäisten sääntelyjen muodot vähentäisivät oikeudellisten rakenteiden merkitystä. Delegalisaatiolla viitataan puolestaan siihen, että viralliset oikeudelliset toimijat on osoitettu hitaiksi ja kömpelöiksi. Niiden on väitetty olevan kykenemättömiä toteuttamaan aineellista oikeutta.
- 4) Leimaamisen ja pakkokeinojen minimointi. Virallisen oikeusjärjestelmän väitetään ylireagoivan vähäisiin rikoksiin. Epävirallinen prosessi leimaa usein tekijää vähemmän. Vähäiset rikokset tulisi käsitellä eri tavoin kuin vakavammat rikostapaukset. (Mielityinen 1999, 6–7).

Sekä uhrille että tekijälle halutaan turvata prosessissa aktiivinen asema. Itse prosessi nähdään tulosta keskeisempänä. Informaalin oikeuden uskotaan tarjoavan tasa-arvoisemman perustan ristiriitojen käsittelylle kuin formaalin oikeusprosessin.

Laukkanen määrittelee informaalin oikeuden toimintana, jota harjoitetaan oikeuslaitoisen ulkopuolella muiden kuin lainkäytön ammattilaisten toimesta. Informaalin oikeuden näkökulmasta riidan palauttamiseen asianosaisille liittyvä hyvityksen korostaminen sanktioinnin sijasta. Erityisesti rikosasioiden sovittelussa materiaalistien menetysten korvaaminen on tärkeämpää kuin laissa määriteltyjen

oikeudellisten seuraamusten tuomitseminen; haetaan yksilöllistä, käsiteltävänä olevaan konfliktiin sopivaa ratkaisua. (Laukkanen 2001, 127–128)

1.1.2. Restoratiivinen oikeus

Kansainvälisessä rikosoikeusattelussa sovittelu liittyy niin sanottuun restoratiiviseen eli korjaavaan oikeuteen. Siinä rikos nähdään ensisijaisesti häiriönä ihmisten välisissä suhteissa eikä niinkään rangaistusta vaativana sääntörikomuksena. Samalla painotetaan sitä, että rikos merkitsee menetyksiä rikoksen uhrille, uhkaa lähiyhteisön turvallisuudelle ja haasteita koko yhteiskunnan yleiselle järjestykselle. Restoratiivisen oikeuden päämääriä ovat osapuolten selviytyminen tulevaisuudessa, rikoksen uhrille aiheutuneen vahingon korvaaminen, lähiyhteisön turvallisuuden edistäminen sekä koko yhteiskunnan yleisen turvallisuuden lisääminen. (Rikos- ja riita-asioiden opas 1999, 17)

Restoratiivinen oikeus suuntaa huomion sovittelun suhteeseen viralliseen oikeusjärjestelmään. Rikos nähdään tekona ihmistä, ei valtiota vastaan. Restoratiivinen oikeus näkee, että virallinen oikeusjärjestelmä varastaa konfliktin sen osapuolilta, kun osapuolten itsensä tulisi olla keskeisessä asemassa heidän välisensä konfliktin ratkaisemisessa. (Mielityinen 1999,3)

Restoratiivisen oikeuden näkökulmasta keskeisiä asemassa ovat uhrin asema, teon tekijä, yhteisö ja rikosoikeus.

Restoratiivisen oikeuden näkökulmasta länsimainen rikosprosessi keskittyy teon tekijään. Uhrin heikkoa asemaa arvostellaan. Nähdään, että uhri on usein kaksinkertainen häviö; rikoksen uhriksi joutumista seuraa laiminlyönti tuomioistuinprosessissa. Uhri halutaan sitoa prosessiin yksilönä, jolla on oikeutettuja vaatimuksia. Tekijälle halutaan antaa mahdollisuus ottaa vastuu aiheuttamastaan vahingosta ja myös mahdollisuus selvittää uhrille tekonsa syyt. Restoratiivisen oikeuden katsotaan integroivan tekijän sosiaalisesti paremmin kuin mitä stigmatisoiva perinteinen oikeusprosessi tekee. Restoratiivisessa oikeudessa haetaan myös erityisistävyyttä eli rikoksen uusimisriskin vähentämistä. Prosessi pyrkii havahduttamaan tekijän kokemaan syvällisemmin vastuunsa uhrista ja yhteiskunnasta. (Mielityinen 1999, 4–5)

Yhteisöllisen näkökulman mukaan rikollinen käyttäytyminen nähdään sosiaalisen vuorovaikutuksen tuloksena, ei yksilön eristyneenä toimintana. Rikosoikeusjärjestelmän tulisi vahvistaa tekijän, uhrin ja yhteisön välisiä siteitä. Sosiaalisten verkostojen tuki on tärkeä restoratiivisille tavoitteille, ilman niiden tukea useiden tavoitteiden toteutuminen vaarantuu. Restoratiivisen oikeuden tulisi korvata rikosoikeuden rankaisullinen tehtävä. Restoratiivisen oikeuden olisi osoitettava, että se vähentää rankaisullisia keinoja eikä lisää niitä. (emt. 5–6)

Monet sovittelun ideologit katsovat, että sovitteluun liittyy periaatteellinen rangaistusfilosofinen kannanotto: siirtyminen "taaksepäin katsovasta retributiivisesta rangaistusajattelusta" tulevaisuuteen katsovaan, korvaavaan, ennalleen palauttavaan ja rakentavaan sovintoajatteluun (Takala 1998, 8). Tällaisella ajattelulla voidaan nähdä olevan yhtymäkohtia esimodernin ajan konfliktinratkaisuun.

Letto-Vanamon mukaan esimodernina aikana sovinto oli normaali tapa ratkaista konflikti, koska tuolloin vallitsi nykyisestä poikkeava oikeuskäsitys. Oleellista konfliktien ratkaisemisessa oli ajatus sovinnosta ja hyvityksestä. Särkynyt rauha palautettiin hyvityksellä. Hyvityksen tarjoaminen ja sen vastaanottaminen edellyttivät kuitenkin useimmiten monien rituaalimuotojen noudattamista. Rangaistus oli alun perin luonteeltaan koston korvaava yksityinen hyvitys. (Letto-Vanamo, 2001, 42–46)

1.1.3. Abolitionismi

Vaihtoehtoisten konfliktinratkaisumenetelmien yhtenä ideologisena taustana on abolitionismi. Sen mukaan rikosoikeusjärjestelmän merkitystä konfliktinratkaisussa tulisi merkittävästi pienentää tai jopa poistaa kokonaan. Uhrin roolia taas tulisi vastaavasti lisätä. Uhrilla tulisi olla huomattavasti suurempi mahdollisuus vaikuttaa konfliktin lopputulokseen kuin mitä nykyisessä rikosoikeusjärjestelmässä on mahdollista. Nykytilanteessa uhri nähdään rikosoikeudellisen prosessin ulkopuolisena toimijana, jonka julkinen valta on sulkenut osallisuudesta oman tapauksensa käsittelyyn. Abolitionismi on yhtenä ideologisena taustana myös rikosuhri liikkeessä (Tuorila & Siltaniemi, 1999, 24).

Christien mukaan hollantilainen Hulsman näkee rikosoikeuden yhteiskunnallisena ongelmana. Hulsmanin pääteeman mukaan ei-toivotut teot pitäisi siirtää kokonaan pois rikosoikeudelliselta alueelta yksityisoikeuden piiriin. Päämääränä tulisi olla rikoslainsäädännön täydellinen purku. (Christie 1993, 76).

1.2. Kommunitarismi

Filosofisena suuntauksena kommunitarismi perustuu aiempiin yhteisöllisyyttä korostaviin suuntauksiin. Sen juuret ovat antiikin filosofiassa Aristoteleessa. Erityisyyden, partikulaariuden ja paikallisuuden korostaminen platonilaisen universaalisuuden sijaan on ominaista kommunitarismille. (Koskiahho, Nurmi & Virtanen 1999, 158).

Kommunitarismi painottaa enemmän yksilön vastuuta kuin oikeuksia, yhteisöä enemmän kuin hyvinvointivaltiota. Taustalla on organisen yhteisön ihannekuva. Kommunitaristiset yhteenkuuluvuuden tunteet ilmenevät arkielämässä ihmisten keskinäisissä suhteissa heidän yhteisöissään. Yhteisöissä elävillä ihmisillä on velvollisuuksia ja vastuita, ja ihmisten kesken on epävirallista kontrollia, joka pitää yhteisöä koossa. Sosiologinen ymmärrys yhteisöstä on kommunitarismissa konservatiivinen. Sukulaisten ja perheen merkitystä painotetaan yhteisönä ja yhteiskunnallisina toimijoina. (emt. 162, 165). Julkunen (2000, 119) toteaa, että on olemassa myös vasemmistolaisia kommunitarismia.

Kommunitarismi lähtee ajatuksesta, että valtion tehtävä on luoda lähiyhteisöille toimintapuitteet, jotta nämä pystyvät elinvoimaisina kansamaan vastuutaan. Kommunitarismi tähdentää ihmisten velvollisuuksia ja vastuita toisia ihmisiä kohtaan. Painopiste on moraalisisessa arvoperustassa. (Helander 1998, 134)

Yksilöä tarkastellaan kommunitaristisessa ajattelussa osana yhteisöään. Yksilön ratkaisuihin voi nähdä hänen kiinnittymisensä taustayhteisönsä ja taustayhteisön

arvoihin. Yksilön toimintaa on punnittava vain sen mukaisesti, edistääkö vai haittaako se yhteisön hyvää, joka on samalla myös yksilölle parasta. Kommunitarismi on hyvä kasvualusta vapaaehtoisuuden lisäämiselle yhteiskunnassa. Sen vaarana on liiallinen yhteisön sisään käpertyminen ja erilaisuuden, dynaamisuuden ja muutoksen välttäminen. (Koskiahho 2001, 28–29)

Rose näkee, että yhteisöllisyyden katoamisen teema ja tarve yhteisön uudelleenelvyttämiseen tai sen hyvien puolien korostamiseen nostaa päätään hämmentävän säännöllisesti yhteiskunnan tilan kriittisissä tarkasteluissa. Näin on ollut 1800-luvulta alkaen. (Rose 2000, 312). Myöskään informaali oikeus ei ole ilmiö, joka on tyypillinen vain modernista postmoderniin siirtyvälle yhteiskunnalle. Iivari kirjoittaa informaalin oikeuden "toistuvasta uudesta tulemisesta" (1991, 15).

Rose näkee ihmisen pohimmiltaan eettisenä olentona. Etiikan hallitsemiseksi on syntynyt uudenlaisia tapoja. Rose kutsuu tarkastelemaansa tapaa yhteisölliseksi hallinnaksi. Yhteisöllisyys on yksi uuden käyttäytymisen politiikan, eettisen politiikan operationaalisista termeistä. Keskeisenä mielenkiinnon kohteena ovat tavat, joilla ihmiset elävät, tai heidän tulisi elää. (Rose 2000, 305–306). 1960-luvulta lähtien yhteisön on nähty olevan asianmukainen paikka rikosten ehkäisylle, rangaistuksille, psykiatrisille palveluille, hyvinvointipalveluille ynnä muille. Todellisuudessa kysymyksessä oli julkisesti tuotettujen, byrokraattisesti organisoitujen ja professionaalisesti tuotettujen palvelujen uudelleenorganisointi. Nykyisin yhteisöllisyydellä on erilainen kaiku: vedotaan kolmanteen sektoriin. Vetoamukset sisältävät voluntarismia, hyväntekeväisyyden itseorganisoidun avun ja palkattoman hoivatyön käsitteitä. (emt. 310–311).

Cohen katsoo kommunitaristisesta näkökulmasta rikoskontrollia. Hän pitää rikoskontrollia omituisena sosiaalipolitiikan vyöhykkeenä, siinä rikoksesta tehdään liian tärkeä. Valtaa käyttävän kontrollin logiikkana on muodostaa suljettuja kehiä, jotka vaativat rekisteröintiä, luokittelua, erottelua ja eristämistä. Toimenpiteet rajoitetaan määrittelyjen mukaiseen kehään (rikollisuus, alkoholismi ym). Huomio tulisi kiinnittää niiden kärsimysten ja sosiaalisten kustannusten lievittämiseen, joita poikkeavat käyttäytymismuodot aiheuttavat poikkeaville itselleen ja muille. Poikkeavuuden ulossulkemisen sijaan tulisi harjoittaa mukaan ottamisen politiikkaa. Riippuvuutta byrokraattisesta ja professionaalisesta asiantuntemuksesta tulisi vähentää. Niiden rinnalle tarvittaisiin välittämistä ja molemminpuolista auttamista. Kaikkien, myös vähemmistöjen ja poikkeavien pitäisi ottaa itselleen sitä vastuuta, joka nykyisellään on keskitetty asiantuntijoille ja viranomaisille. (Kyntäjä 2000, 112–113).

2. RIKOS- JA RIITA-ASIOIDEN SOVITTELU SUOMESSA

2.1. Sovittelun konstruktio

Erityisesti Suomessa sovittelun ideologiset ja teoreettiset perustelut nousivat keskustelusta, jossa abolitionistisen, viktimologisen ja rikosoikeuden kritiikkiä painottavan näkökulman lisäksi kiinnitettiin huomiota lähiyhteisön harjoittamaan kontrolliin. Aluksi oli tavoitteena keskittyä nuorten rikosentekijöiden juttuihin. (Järvinen 1993, 34–50).

Alkujaan ensimmäisiä sovittelukokeiluja tehtiin 1970-luvulla Yhdysvalloissa lähinnä nuorisorikollisten kanssa työskenneltäessä. Myös monissa muissa maissa, joihin sovittelutoiminta levisi, mukaanlukien Suomi, sovittelu kohdennettiin varsinkin toiminnan alkuvaiheessa alaikäisiin. Tämän vuoksi sovittelutoiminta onkin organisoitu kuntien sosiaalitoimen alaisuuteen Suomessa. Sovittelutoiminta nähdään yhtenä avohuollon lastensuojelun ja nuorisohuollon työmuotona. Sovittelun organisointi sosiaalitoimen yhteyteen on kansainvälisesti harvinainen, yleensä sovittelutoiminta on oikeuslaitoksen alaista toimintaa Euroopassa (ks. Iivari 2000a, 16–30).

Suomessa sovittelukokeilujen taustalla oli kritiikki virallista kriminaalipolitiikkaa kohtaan ja kritiikki tuomioistuinten toimintatapaa kohtaan. Nähtiin, että ne käsittelivät rikosasioita persoonattomasti. Suomalaisen keskustelun avaajina olivat norjalainen Nils Christie ja hollantilainen Louk Hulsman. Hulsmanin ajatukset perustuvat abolitionismiin. Hän näkee koko rikosoikeusjärjestelmän sosiaalisena ongelmana. Rikoksen sijasta pitäisi puhua ongelmallisesta tilanteesta. Hulsmanin mielestä rikosoikeusjärjestelmä tulisi lakkauttaa, koska se ei saavuta sille asetettuja tavoitteita rikollisuuden vähentämisestä ja ehkäisemisestä. Christie ja Hulsman näkevät rikosoikeusjärjestelmän hylkäämisen ja vaihtoehtojen merkityksen siinä, että oikeus ja oikeudenkäyttö voidaan palauttaa julkiselta vallalta ja viranomaisilta takaisin konfliktin osapuolille ja heidän yhteisölleen. (Järvinen 1993, 32-34).

Rikos- ja riita-asioiden sovittelulla ymmärretään Suomessa tavallisesti tietyissä viranomaisyhteyksissä tapahtuvaa, mutta sisällöltään vapaata konfliktinratkaisua. Osapuolten (rikoksen kyseessä ollessa teon tekijän/tekijöiden ja uhrin/uhrien) lisäksi itse sovittelutilanteessa on mukana kolmantena osapuolena sovittelija tai sovittelijapari. Suomessa suuremmilla paikkakunnilla sovittelijat ovat yleensä vapaaehtoistyöntekijöitä, jotka ovat saaneet koulutuksen sovittelutehtäviin. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on tuomioistuinkäsittelylle vaihtoehtoinen tai sitä täydentävä konfliktinratkaisutapa.

Sovittelun tarkoituksena on saada asianosaiset sopimaan keskinäinen konfliktinsa keskenään, vapaaehtoissovittelijan avustuksella. Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on osapuolille luottamuksellista, maksutonta ja vapaaehtoista. Vapaaehtoissovittelijat ovat puolueettomia, tehtävään koulutuksen saaneita maallikkoja. Tällä hetkellä rikos- ja riita-asioiden sovittelusta ei ole säädelty laeilla tai asetuksilla, ja sovittelun järjestäminen on vapaaehtoista. Sovittelutoiminnasta vastaavat yleensä kuntien

sosiaalilautakunnat. Kunnat vastaavat tällä hetkellä myös sovittelusta aiheutuneista kustannuksista.

Sovittelupalveluja on tällä hetkellä saatavilla kaikissa yli 25 000 asukkaan kunnissa (Takala 2001, 277). Vuonna 1999 Iivarin selvityksen mukaan 255 kunnassa järjestettiin sovittelupalvelua, ja palvelu kattoi 83 % väestöstä. Näistä kunnista 145 ilmoitti, että niillä oli ollut sovittelutapauksia mainittuna vuonna, joten käytännössä aktiivisen sovittelutoiminnan piirissä oli noin 72% väestöstä. Sovittelumahdollisuutta ei ollut lainkaan 157 kunnassa. Näistä kunnista yli puolet oli alle 5000 asukkaan kuntia. (Iivari 2001a, 34, 42)

Takalan eri lähteistä keräämien tietojen mukaan Suomessa on soviteltu viime vuosina runsaat 3000 juttua vuodessa, vuonna 1999 juttujen määrä oli noin 4000 ja vuonna 2000 noin 3500 juttua. Takalan mukaan asianomistajarikosten osuus jutuista oli vuosina 1998 ja 1999 noin 39% ja vuonna 2000 asianomistajarikosten osuus oli noussut 48 %:iin sovitelluista jutuista. (Takala 2000, 278–280) Sovittelusta ei kerätä systemaattisesti tilastotietoa sovittelutoimistoilta, eikä sovittelutoiminnasta ole olemassa valtakunnallisesti yhteneväisiä tilasointiohjeita. Tämä vaikeuttaa vertailukelpoisen tilastotiedon hankkimista sovittelusta.

Suurin ikäryhmä jonka tekoja sovitellaan ovat 15–17 -vuotiaat (Takala 2000, 283). Aikuisten tekemien rikosten osuus on nykyisin noin puolet soviteltavista jutuista. Mielityinen (1999,82) näkee tämän muuttaneen sovittelun tavoitteita aiempaa rikosoikeudellisempaan suuntaan. Suomessa sovitellaan myös alle 15- vuotiaiden tekemiä rikoksia, vaikka he eivät vielä ole rikosoikeudellisesti vastuussa teoistaan. Myös alle 15 -vuotias on kuitenkin velvollinen korvaamaan aiheuttamansa vahingot. Mielityisen haastattelemat poliisit näkivät hyvänä, että myös alle 15 -vuotiaiden juttuja otetaan sovitteluun, koska heidän tekonsa jäisivät muuten seuraamuksetta (emt. 83).

Suomalaiselle rikos- ja riita-asioiden sovittelulle ominaista on ollut koko sen toiminnan ajan kiinteä yhteys rikosprosessiin, ja yhteistyö viranomaisten kanssa on ollut tiivistä (Mielityinen 1999, 51; Järvinen 1993, 156) Sovittelutoiminnan alkua ajoilta lähtien valtaosa sovitteluun tulevista jutuista on ollut viranomaisten lähettämiä (lähinnä syyttäjät ja poliisi). Sovittelun jälkeen jutut ovat palanneet viranomaisten käsittelyyn. Mielityisen mukaan suomalainen sovittelujärjestelmä on rakentunut vahvasti Vantaan kokeiluprojektin elementtien varaan, jossa sovittelun jatkuvuutta ja toimivuutta tavoiteltiin läheisillä suhteilla virallisiin instituutioihin, lähinnä sosiaaliviranomaisiin sekä syyttäjät- ja poliisilaitokseen (Mielityinen 1999, 34).

Suomessa on soviteltu lähes pelkästään rikosjuttuja. Riita-asioiden osuus sovittelussa on ollut vain muutaman prosentin luokkaa. Sovitaan-projektin alkaessa vuonna 1984 oli riita-asioiden osuus kaikista jutuista 15%, mutta sen jälkeen niiden osuus on laskenut jyrkästi. Esimerkiksi vuonna 1995 ei tilastojen mukaan soviteltu yhtään riitajuttua. (Mielityinen 1999, 35)

Käytän soviteltavasta asiakokonaisuudesta termiä juttu, kuten myös muun muassa Ida Mielityinen omassa tutkimuksessaan. Jutulla tarkoitetaan poliisin esitutkintapöytäkirjasta ilmenevää tapahtumasarjaa tai -kokonaisuutta; yksi juttu voi

sisältää useita tekoja, teosta epäiltyjä eli mahdollisia tekijöitä ja asianomistajia eli uhreja (Mielityinen 1999, 28). Juttu-käsite on hieman ongelmallinen ja voi aiheuttaa tulkinnallisuutta. Yhteen juttuun voi sisältyä useampia eri sovitteluita koska se voi sisältää useampia eri tekoja, tekijöitä sekä uhreja. Juttu-käsite on mielestäni kuitenkin käyttökelpoinen termi sovittelussa läpikäytävälle asiakokonaisuuksille. Poliisin esitutkintapöytäkirja on lähes aina lähtökohtana sovitteluprosessissa.

2.2. Sovittelun yhteys rikosprosessiin

Soviteltavat jutut ovat Suomessa pääasiassa rikosjuttuja. Ne pohjautuvat yleensä poliisin esitutkintaan, eli rikosepäily on ilmoitettu poliisille ja poliisi on tutkinut asian. Rikosasiat jakautuvat asianomistajarikoksiin ja virallisen syytteen alaisiin rikoksiin. Asianomistajarikoksissa syyttäjällä ei ole mahdollisuutta viedä juttua rikosprosessissa eteenpäin, ellei asianomistaja eli uhri sitä halua. Virallisen syytteen alaisissa rikoksissa syyttäjä voi riippumatta asianomistajan tahdosta viedä jutun syyteharkintaan. Virallisen syytteen alaiset jutut ovat vakavampia rikoksia, joissa nähdään myös yhteiskunnalla olevan intressi.

Sovittelulla voi olla vaikutusta sekä asianomistajarikosten että virallisen syytteen alaisten rikosten jatkokäsittelyyn rikosprosessissa. Jutun karsiutumista pois rikosprosessista nimitetään diversioiksi. Diversio on yksi painavimmista perusteista, joilla sovittelun hyötyjä mitataan. Iivarin (1991, 79) mukaan diversio liittyy ensisijaisesti rikosoikeusjärjestelmän toiminnan tehostamis- ja rationalisointipyrkimyksiin: rikosoikeusjärjestelmän toiminta halutaan keskittää yhteiskuntakehityksen päämäärien kannalta vakavaan rikollisuuteen ohjaamalla lievemmät ja yksinkertaisemmat rikostapaukset muiden yhteiskunnallisten instituutioiden käsittelyyn. Diversio avulla saavutetaan kustannussäästöjä valtiolle muun muassa säästyneiden oikeudenkäyntikustannusten muodossa.

Suomessa sovitellaan sekä asianomistajarikoksia että yleisen syytteen alaisia rikoksia. Sovittelun osapuolet näkevät Mielityisen (1999, 113) mukaan, että sovittelu on vaivan arvoista, jos sillä voidaan välttää oikeudenkäynti. Asianomistajarikoksissa tähän päämäärään yleensä päästään, jos osapuolet pääsevät yhteiseen sopimukseen. Asianomistaja yleensä luopuu rangaistus- ja vahingonkorvausvaatimuksestaan onnistuneen sovittelun seurauksena. Tällöin syyttäjällä ei ole enää syyteoikeutta ja asian käsittely rikosprosessissa päättyy. Asianomistajarikoksissa sovittelu on Järvisen (1993, 136) mukaan edistänyt diversiota.

Valtakunnansyyttäjän syyttäjille antaman ohjeen mukaan sovittelu on suositeltavaa asianomistajarikoksissa ja sellaisissa rikoksissa, jotka ovat lähellä asianomistajarikosta (Vallisaari, 2001, 17). Toisin sanoen valtakunnansyyttäjän kannan mukaan sovitella voidaan lähinnä lieviä rikoksia. Myös Mielityisen haastattelemat poliisit ja syyttäjät näkevät sovittelun sopivan ennen muuta asianomistajarikosten ja pienempien ja vähäpätöisempien rikosten käsittelyyn (Mielityinen 1999, 74, 80).

Virallisen syytteen alaiset rikokset sovittelussa ovat saaneet aikaan keskustelua ja kritiikkiä viranomaisten ja sovitteluliikkeen keskuudessa. Virallisen syytteen alaisista rikoksista sovitellaan eniten pahoinpitelyjä, vuonna 1997 kaikista sovitelluista jutuista

niiden osuus oli 40 % (Mielityinen 1999, 36). Kuitenkin pahoinpitelyjen ja muiden henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten sovittelu on herättänyt ristiriitaisia ajatuksia sovittelun yhteistyöviranomaisissa. Pahoinpitelyn jälkeinen tunteiden käsittely nähdään tärkeänä, mutta toisaalta sovittelua ei haluta jättää ainoaksi seuraamukseksi teon tekijälle. (emt. 75–76)

Diversio liittyy toimenpiteistä luopumiseen rikosprosessissa. Toimenpiteistä luopuminen edellyttää, että tekijän syyllisyys rikokseen katsotaan selvitettyksi, joten se voidaan nähdä osana rikosten seuraamusjärjestelmää (Koskinen 2001, 130). Eri toimenpiteistä luopumista koskevien säännösten perusteella voi poliisi jättää asian tutkimatta, syyttäjät jättää syytteen ajamatta tai tuomioistuimien voi jättää teon tekijän rangaistukseen tuomitsematta. Yhtenä toimenpiteistä luopumisen perusteena on asianosaisten kesken saavutettu sovinto. Rikoslaisissa ei puhuta suoraan sovittelusta, mutta sovittelussa saavutettu sovinto tulkitaan tähän lainkohtaan liittyväksi.

Sovittelulla on kiinteä yhteys rikosprosessiin koska sen avulla pyritään vaikuttamaan syyteharkintaan ja mahdollistamaan juttujen karsiutuminen rikosprosessista.. Mielityisen haastattelemista poliiseista ja syyttäjistä puolet mielsi sovittelujärjestelmän viralliseksi, koska sillä on yhteydet lainsäädäntöön em. toimenpiteistä luopumussäädösten kautta. Muita syitä sovittelun viralliseksi mieltämiseen olivat järjestelmän velvoittavuus, toiminnan vakiintuneisuus ja organisoituminen sosiaalitoimeen. (Mielityinen 1999, 51, 64–65)

2.3. Sovittelun yhteys sosiaalityöhön

Sovittelutoiminta on kaikissa kunnissa joissa sitä harjoitetaan tavalla tai toisella organisoitu sosiaalitoimen alaisuuteen. Yhteyttä sosiaalitoimeen on perusteltu sisällöllisesti sillä, että lastensuojelu- ja nuorisotyöllä ja sovittelulla on yhteisiä tavoitteita. Alaikäisten rikoksentekijöiden juttujen sovittelu voidaan nähdä yhtenä lastensuojelun avohuollon tukitoimena. Sosiaalityödiskurssi on nostanut esille sovittelun tavoitteina ennaltaehkäisyä, kokonaisvaltaisen auttamisen, kuntouttamisen ja sosiaalistamisen (Järvinen 1993, 156).

Järvinen kysyy, miksi sosiaalityödiskurssi on nostanut esille sovittelun liittämisen sosiaalityöhön, kun koko sovittelutoiminta alunperin rakentui virallisjärjestelmälle vaihtoehtoisuutta korostavien tavoitteiden varaan? Hän näkee sosiaalityölle ja sovittelutoiminnalle yhteisinä piirteinä seuraavat: Ohjausta ja tukea voidaan antaa molemmille osapuolille, sekä rikoksen uhrille että rikoksentekijälle. Pyritään järjestämään turvallinen kohtaamistilanne osapuolille. Sosialisatio ja kontrolli pyritään kohdistamaan normeja rikkoneeseen rikoksentekijään, jonka toivotaan palaavan takaisin "kaidalle tielle". Sovittelun tavoitteista huokuu usko koko yhdyskunnan eduksi koituviin myönteisiin vaikutuksiin. (Järvinen 1993, 152–153)

Sosiaalityöntekijöiden kansallisten järjestöjen muodostama kansainvälinen liitto (International Federation of Social Workers, IFSW) on linjannut arvostusjärjestöjen eettisten ratkaisujen periaatteita, jotka Suomen Sosiaalityöntekijöiden Liitto on hyväksynyt. Nämä periaatteet ovat ihmisarvo ja oikeudenmukaisuus, itsenäisyys ja elämänhallinta, syrjäytymisen poistaminen, syrjinnän vastustaminen, väkivallan vastustaminen, asiakkaan yksityisyyden suojaaminen, asiakkaan osallisuus ja

henkilökohtainen vastuu. (Rostila 2001, 26). Nämä ovat periaatteita, jotka löytyvät myös sovitteluideologiasta.

Sosiaalihuollon viranomaisilla on myös lakisääteisiä rikosprosessiin liittyviä tehtäviä lastensuojelussa ja nuorisohuollossa. Tehtävät liittyvät poliisin esitutkinnassa lapsen edun valvontaan sekä alle 18-vuotiaiden henkilötutkintaan ja oikeusedustukseen. Käytännössä joillakin suuremmilla paikkakunnilla nämä rikosprosessiin liittyvät tehtävät sekä sovittelutoiminnan koordinointi on eriytetty omaksi yksikökseen.

2.3.1. Sovittelu ja ennaltaehkäisevä sosiaalipolitiikka

Sovittelutoiminnan sosiaalityödiskurssiin liittyvät periaatteet voidaan nähdä ennaltaehkäisevän sosiaalipolitiikan viitekehuksesta käsin. Eräsaaren mukaan ehkäisevällä ja aktiivisella sosiaalipolitiikalla pyritään varmistamaan ihmisten elämänhallinnan edellytykset, jotta he voisivat osallistua normaaliin yhteiskunnan piirissä tapahtuvaan toimintaan ilman erityistä apua. Ehkäisevällä sosiaalipolitiikalla pyritään uuteen subjektistrategiaan: hyvinvointijärjestelmän painopiste siirtyy viranomaisten ja asiantuntijoiden toimesta tapahtuvasta hallinnoinnista yksilöiden ja ryhmien itsehallintoihin ja sosiaalisten uhkien ja vaarojen tehokkaaseen ennakointiin. Pyrkimyksenä on elämänhallinnan kokonaisvaltainen tarkastelu. Elämänhallinnalla Eräsaari tarkoittaa kykyjä, taitoja ja terapioita, jotka turvaavat tai varmistavat elämän jatkuvuutta ja pysyvyyttä ja joilla tavoitellaan elämää koossa pitävää tasapainoa tai normaalisuutta. (Eräsaari 2000, 52–53, 57)

Myös Rauhala näkee yksilöllisen elämänhallinnan käsitteen alkaneen juurtua ehkäisevän sosiaalipolitiikan keskusteluun. Elämänhallinnalla tarkoitetaan toiminnallista kapasiteettia, joka sisältää yksilölle kehittyvät fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset voimavarat, joiden avulla yksilö pystyy suojautumaan elämänriskeiltä ja vaikeuksilta ja niitä kohdatessaan kykenee käsittelemään ja selvittämään ongelmia omatoimisesti ja tarkoituksenmukaisesti (Rauhala 1998, 58–59).

Näkisin, että haaastattelemanani sovittelijat kokevat oman tehtävänsä sovitteluprosessissa pitkälti näiden ennaltaehkäisevän sosiaalipolitiikan ja elämänhallinnan näkökulmista. Heidän sovinnollisuutta korostava ja kasvatuksellinen näkemyksensä sekä sovittelun osapuolten oman konfliktinratkaisunratkaisun ja ratkaisustaan vastuun ottaminen liittyvät mielestäni selkeästi näihin näkökulmiin.

2.3.2. Läheisneuvonpito sosiaalityön työmuotona

Läheisneuvonpidolla on yhteisiä piirteitä sovittelutoiminnan kanssa. Sitä käytetään sosiaalityössä ja sillä pyritään löytämään perheen oman sosiaalisen verkoston ja viranomaisten yhteinen ratkaisu johonkin tiettyyn lasta tai nuorta koskevaan kysymykseen. Otan läheisneuvonpidon tässä yhteydessä esille, koska sillä on yhtymäkohtia sovittelun periaatteiden kanssa. Ruotsissa läheisneuvonpitoa on käytetty nuorten rikossovitteluissa.

Läheisneuvonpitoa on maailmalla käytetty paljon lastensuojelutyössä ja nuorisohuollossa. Läheisneuvonpito (family group conference) on lähtöisin Uudesta Seelannista missä se kehitettiin 1980-luvun lopulla. Siellä työmuoto perustuu nykyään lakiin. Uudessa Seelannissa työmuodon kehittämisen taustalla vaikuttimina olivat

sosiaalipalvelujen leikkaukset ja julkisten menojen vähentäminen. Korostettiin myös perheen ja suvun vastuunottoa läheisistään. (Heino 2000, 7)

Läheisneuvonpito on asiakaslähtöinen työtapa, se perustuu kaikkien osapuolten vapaaehtoisuuteen. Neuvonpidon päätarkoitus on vahvistaa lapsen tai nuoren ja hänen läheistensä osallistumista sellaisen heitä koskevan asian ratkintaan, jossa viranomaisten on velvollisuus toimia. Menetelmä lähtee siitä, että uskotaan ihmisten omaan ongelmanratkaisukykyyn ja voimavaroihin. Luotetaan lapsen tai nuoren ja hänen perheensä ja läheistensä kykyyn suunnitella ja toteuttaa toimivia ratkaisuja. Tarkoituksena on, että kaikki osalliset voivat sitoutua tuotettuun suunnitelmaan ja luottaa siihen, että kukin toteuttaa oman osuutensa siitä. (emt. 11 - 12)

Sosiaalityön ja perheen väliin kutsutaan ulkopuolinen taho, maallikko tai ammattilainen, joka on sosiaalitoimistosta, asiakastapauksesta ja päätösvastuusta riippumaton. Koollekutsujan tehtävä on kartoittaa lapsen/nuoren lähiverkosto, valmistella ja valmistautua perheen kanssa neuvotteluun. Hän organisoii neuvottelun, huolehtii että jokainen osallistuja tulee kuulluksi ja ymmärtää neuvottelun tehtävän. (emt. 14-15)

Menetelmä sopii työmuodoksi lastensuojelun sosiaalityön eri vaiheisiin. Se voi itsessään olla avohuollon tukitoimi, sillä voidaan selvittää kriisiytyneitä tilannetta, miettiä lapselle/nuorelle hoitopaikkaa tai jälkihuoltoa. (emt. 15 - 16). Ruotsissa menetelmää on käytetty sovittelun luontoisesti nuoren rikostelun katkaisemiseen.

Läheisneuvonpidolla ja sovittelulla on paljon yhteisiä piirteitä. Molemmat ovat lähteneet siitä tarpeesta, että asianomaisten ja -osaisten oma ääni ja omat voimavarat prosesseissa on saatava paremmin käyttöön; uhrin ja rikoksesta epäilyn oikeusprosessissa ja lapsen/nuoren ja hänen perheensä lastensuojelutoimenpiteitä mietittäessä. Molemmissa prosesseissa myös asianosaiset itse voivat laittaa prosessin alulle. Käytännössä kuitenkin molemmat prosessit ovat viranomaisvetoisia. Molempia prosesseja on myös perusteltu sillä että ne helpottavat ja auttavat viranomaisten työtä. Läheisneuvonpito on Uudessa Seelannissa lain mukaan pakollinen. Suomessa se alkoi projektina, joka on vakinaistumassa lastensuojeluviranomaisten toimintatavaksi.

Molemmat toimintatavat ovat vapaaehtoisia Suomessa. Läheisneuvonpidon koollekutsuja on rooliltaan lähellä sovittelijaa, sillä koollekutsuja voi olla vapaaehtoistyöntekijä. Molempien roolina on työskennellä neuvottelun puheenjohtajana ja molempien roolina on myös olla puolueeton.

2.4. Sovittelu vapaaehtoistyönä

Sovittelijoiden tekemä vapaaehtoistyö on luonteeltaan psykososiaalista, ja sitä voi kutsua sosiaalseksi työksi. Satka (1994, 261) määrittelee sosiaalisen työn yhteiskunnalliseksi toiminnaksi, jolla pyritään ratkaisemaan ihmisten arkielämässä ilmennyttä sosiaalista turvattomuutta (esimerkiksi hoidon, toimeentulon tai kontrollin tarvetta) tapauskohtaisesti. Sosiaalista työtä on tehty ja tehdään ainakin itseavun, vapaaehtoistyön ja erilaisten ammatillisten nimikkeiden, esimerkiksi sosiaalityö, alla. Käytännössä sosiaalinen työ on köyhien, avuttomien ja poikkeavien avustamista, huolenpitoa ja ohjaamista, josta huolehtii muu kuin oma perhe. (emt. 261) Sosiaalisen

vapaaehtoistyön voidaan ymmärtää tähtäävän samantapaisiin tavoitteisiin kuin sosiaalipolitiikankin (Koskiahho 2001, 16).

Sovittelun hoitaminen vapaaehtoistyönä on ollut sovitteluideologiassa yksi tärkeä periaate, joka liittyy sovittelun todelliseen tai kuviteltuun yhteisölliseen luonteeseen. Sovittelija halutaan nähdä osana paikallisyhteisöä, joka näin sovittelijan kautta ottaa konfliktin hoitaakseen viranomaisilta. Vapaaehtoisten sovittelijoiden on ajateltu tuovan sovittelutilanteeseen yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteistä vastuuta (Järvinen 1993,144).

Sovittelun osapuolet arvostavat Mielityisen mukaan vapaaehtoista, omaa aikaansa uhraavaa sovittelijaa. Sovitteluneuvottelunosapuolten on helpompi keskustella konfliktista vapaaehtoissovittelijan kuin viranomaisen kanssa (1999,103, 55). Myös viranomaiset pitävät sovittelijoiden vapaaehtoisuutta hyvänä asiana, se merkitsee sitoutuneisuutta ja motivoituneisuutta sovittelutyöhön (emt. 56).

Vapaaehtoistyön sisältöä määritellään usein erottamalla toisistaan sen ja ammatillisen työn piirteitä; esimerkkinä Lehtisen määritelmä jonka mukaan vapaaehtoistyö ei ole ammatillista, vaan vastavuoroista - auttaja saa itselleen esimerkiksi hyvän mielen, lisää itseluottamusta tai mielekästä tekemistä (Lehtinen 1997, 7) Vapaaehtoistyö on palkatonta, eikä vapaaehtoistyöntekijä ole työsuhteessa toimintaa koordinoivaan organisaatioon.

Yhtä hyvin kuin vapaaehtoistyöntekijöiksi sovittelijoita voitaisiin kutsua maallikoiksi. Maallikkoudella erotetaan toisistaan koulutetut ja kouluttamattomat asiantuntijat (Lehtinen 1997,47). Muller-Kohlenberg on tutkimuksessaan koonnut yhteen 99 tutkimusta vuosilta 1968–1985, joissa vertailtiin maallikoiden ja ammattilaisten työn tuloksellisuutta psykososiaalisten ongelmien ollessa kyseessä. Tutkimuksen mukaan maallikkoapu oli psykososiaalisissa ongelmissa usein ammattiapua tuloksellisempaa, melkein aina vähintään yhtä tuloksellista ja vain harvoin vähemmän tuloksellista. Avun tarvitsijan kannalta inhimillinen ja läheinen suhde auttajan ja autettavan välillä on tärkeämpi tekijä kuin ammatillinen suhde avun tarvitsijan ja auttajan välillä. (Lehtinen 1997,47–49)

Lehtinen (1997, 20–21) on listannut vapaaehtoistoiminnan periaatteita ja edellytyksiä:

1. Kaikki siihen osallistuvat toimivat omasta halustaan, vapaaehtoisesti ja täysivaltaisina subjekteina. Tämän on toteuduttava sekä auttajan että autettavan osalta.
2. Työ on palkatonta. Toiminnasta aiheutuneita kuluja voidaan korvata.
3. Toimitaan tavallisen ihmisen ehdoin ja taidoin. Vapaaehtoistoiminta ei voi eikä se saa korvata ammattityöntekijöiden työtä.
4. Vapaaehtoistoiminta voi antaa kvalitatiivisen lisänsä sosiaali- ja terveydenhuoltoon.
5. Vapaaehtoistoiminta maksaa. Muodollisesti se on ilmaista, mutta ei kuitenkaan kulutonta.
6. Vapaaehtoisia on huollettava. Vapaaehtoisille on tarpeen koulutus, ohjaus ja konsultointi tehtävästä riippuen. Vapaaehtoisista huolehtivan työntekijän on oltava selvillä vapaaehtoistoiminnan ideologiasta, jottei hän pyrkisi tekemään toiminnasta liian ammattimaista
7. Vapaaehtoistoiminnasta ei saa tulla puoluepoliittista taistelulenttää. On tärkeää, että vapaaehtoistoiminta pysyy toiminta-alat ylittävänä poikkihallinnollisena, -ammattillisena ja -poliittisena liikkeenä.

8. Vapaaehtoistoimintaa on tuettava, ei määrättävä. Vapaaehtoistoiminta tukehtuu vallan talutusnuorassa.

Hahmottaessaan hyvinvoinnin sekatalouden suomalaista koostumusta Matthies on paikantanut vapaaehtoistyön tähänastisen tehtävän olleen täydentävää auttamistoimintaa, johon suhtautuminen on ollut varauksellista. Toiminta on muuttumassa keskeisemmäksi, jolloin uhkaamassa on vapaaehtoistyön ulkoisen ohjauksen ja sisäisen omaehtoisuuden konflikti. (Matthies 1996, 18).

2.5. Millaisia asioita sovittelaa?

Sovittelua ei ole tällä hetkellä millään tavoin säännelty Suomessa. Käytännössä sovitteluun valikoitumista säätelee se, millaisia juttuja sovitteluun lähetetään. Valtaosa sovitteltavista jutuista tulee poliisin ja syyttäjän kautta, joten näiden viranomaisten näkemys sovitteluun sopivista jutuista säätelee pitkälti sovittelun alan. Sovittelun käyttöä asian ratkaisemiseksi voi esittää edellä mainittujen lisäksi esimerkiksi joku asianosaisista tai sosiaaliviranomainen. Vuosina 1996 ja 1997 noin 80 % sovitteluun ohjautuneista jutuista tuli syyttäjiltä ja poliiseilta, vain noin 10 % jutuista tuli asianosaisten aloitteesta sovitteluun (Mielityinen 1999, 32).

Mielityisen tutkimuksen mukaan sovittelutoimistojen näkemys on, että syyttäjien perusteet lähettää juttu sovitteluun vaihtelevat voimakkaasti paikkakunnittain ja syyttäjakohtaisesti. Vahingonteot, omaisuusrikokset ja pahoinpitelyt ovat tyypillisiä rikoksia, jotka valikoituvat sovitteluun sekä syyttäjän että poliisin kautta. Sosiaalityöntekijät ohjaavat sovitteluun lähinnä nuorten juttuja. Syyttäjien ja poliisien motiivina tapausten lähettämiseksi sovitteluun oli pyrkimys vaikuttaa syyteharkintaan ja mahdollistamaan diversiota eli juttujen karsiutumista rikosprosessista. Sovitteluun sopivista jutuista ei vallitse yksimielisyyttä ja viranomaisten käytännöt vaihtelevat paikkakunnittain runsaasti. (Mielityinen 1999, 49–51).

Vaikka sovittelun yhteistyöviranomaisten näkemyksen mukaan sovittelu sopii parhaiten lievien rikosten ja lähinnä asianomistajarikosten käsittelyyn, on suurin osa sovittelussa käsitellyistä rikoksista ollut virallisen syytteen alaisia rikoksia. Vuonna 2000 asianomistajarikosten osuus sovitelluista jutuista oli noussut lähes puoleen (Takala 2000, 280). Syynä siihen, että vakavampia rikoksia on ohjautunut sovitteluun runsaasti, on ilmeisesti ollut se, että sovitteluneuvottelussa on toivottu päästävän sopimukseen vahingonkorvauksesta. Muutamat Mielityisen haastatellut syyttäjät ja poliisit näkivät sovittelun tarkoituksiksi nimenomaan vahingonkorvauksesta sopimisen (Mielityinen 1999, 87).

Rikostyypeistä eniten on soviteltu pahoinpitelyjä, joita oli noin 40 % sovitelluista jutuista vuonna 1997. Varkaudet ja vahingonteot ovat muut suuret yksittäiset rikosryhmät joita sovittelaa. (Mielityinen 1997, 36–37) Muina usein sovitteluun soveltuvina rikostyyppinä mainittiin Mielityisen tutkimuksessa kotirauhan rikkominen, herjaus, solvaus ja laitton uhkaus. Useat haastatellut näkivät sovittelun mahdollisuutena rikoskierteen tehokkaampaan katkaisuun ja uhrille mahdollisuutena saada varmemmin vahingonkorvaus (emt.,74).

3. SOVITTELUN VAKIINNUTTAMINEN JA INSTITUTIONALISOIMINEN

Suomessa on rikos- ja riita-asioita sovittelu lähes kaksikymmentä vuotta. Jo pian Vantaan kaksivuotisen sovittelukokeilun muututtua vakiintuneeksi toiminnaksi vuonna 1986 ja toiminnan levittyä suurimpiin kaupunkeihin alettiin pohtia sovittelun institutionalisointia. Sovittelun lakisäätöistäminen ja virallistaminen oli pohdittavana jo 1990-luvun alkupuolella (Järvinen 1993, 127; Iivari 1991, 16).

Sovittelun virallistamisella on haluttu taata sovittelulle resurssit ja turvata sen asema. Suomalaisen rikos- ja riita-asioiden sovittelun tavoitteena on sovittelutoiminnan aseman vakiinnuttaminen instituutiona ja virallisjärjestelmän osana tai ainakin hyvin lähellä virallisia instituutioita (Mielityinen 1999, 160). Tärkeä kysymys on, miten itsenäisenä ja virallisesta oikeusprosessista erillisenä sovittelutoiminta halutaan pitää.

3.1. Itsenäinen vai osa seuraamusjärjestelmää?

Sovittelun asema muuttui virallisemmaksi ja lähemmäs virallista oikeusjärjestelmää vuonna 1997, jolloin sovinnosta tuli yksi peruste toimenpiteistä luopumiselle rikosprosessissa. Jo aikaisemmin, vuonna 1991 uudistettujen rikoslain säännösten mukaan voidaan tekijän toiminta rikoksen vaikutusten estämiseksi ja poistamiseksi ottaa huomioon seikkana, joka puoltaa syyttämättä tai tuomitsematta jättämistä. (Tuomioistuimen osalta ks. Rikoslaki 3 luku 5 §.) Sovittelu tai yritys sovittella tekoa voidaan tulkita tällaiseksi toiminnaksi, jolla voi olla vaikutusta asian käsittelyyn rikosprosessissa.

Vaikka sovittelusta ei sinänsä ole olemassa säädöksiä, ovat nämä lainmuutokset käytännössä jo muuttaneet sovittelun asemaa virallisemmaksi ja jopa seuraamusluontoiseksi. Terttu Utriainen artikkelissaan rinnastaa yhdyskuntapalvelun, nuorisorangaistuskokeilun ja sovittelun ja pitää niitä kaikkia yhteisöllisinä rangaistuksina. Hän lukee yhteisöllisiin rangaistuksiin sanktiot, jotka mahdollistavat tuomitun pysymisen yhteisön jäsenenä tai joissa vankeusrangaistus tosiasiaassa suoritetaan vapaudessa. Utriainen näkee nämä uudet yhteisölliset rangaistukset 1990-luvun tärkeimpinä uudistuksina suomalaisessa rangaistusjärjestelmässä. Utriainen näkee sovittelumenettelyn olevan sopusoinnussa yleisten prosessioikeudellisten uudistusten kanssa; asioista pyritään sopimaan jo ennen oikeudenkäyntiä ja välttämään oikeuskäsittely. (Utriainen 1998, 1199-1205) Koskinen (2001, 100) esittää, että sovittelun nykyistä selvempi kytkentä viralliseen seuraamusjärjestelmään tekisi siitä vaihtoehdon vankeusrangaistukselle.

Sovittelun perusteluissa ja tavoitteissa rikosoikeudellinen ja ja sosiaalipoliittinen keskustelu sekoittuvat keskenään. Sovittelujärjestelmälle yritetään löytää paikka osana sosiaalityötä, ja samalla myös osana oikeudenhoitoa ja seuraamusjärjestelmää. Sovitteluliikkeessä seuraamusjärjestelmän rooliksi nähdään mielellään tapausten ohjaaminen sovitteluun, mutta sovittelu itsessään halutaan määritellä sisällöllisesti selkeästi esitutkinnasta ja seuraamusjärjestelmästä erillisenä. (Mielityinen 1999,59)

Takala näkee, että sovittelulla on jännitteinen asema toisaalta itsenäisenä ja toisaalta oikeuslaitoksesta riippuvana toimintana. Itsenäisyyttä sovittelutoiminnassa on se, että sovittelijat eivät ole oikeuslaitoksen virkailijoita eikä sovittelu noudata oikeusprosessin muotomääräyksiä. Riippuvuutta oikeusprosessista puolestaan on se, että sovittelun tuloksia mitataan sillä, missä määrin sovittelu johtaa diversioon. Tämän vuoksi sovittelijoiden ei tulisi suosia sellaisia sovitteluratkaisuja, jotka ovat ristiriidassa vallitsevan oikeuskäytännön kanssa. (Takala 1998, 10)

Iivari näkee sovittelussa kasvavaa sääntelyn tarvetta. Sovittelun ja rikosoikeusjärjestelmän yhteistyötä ja työnjakoa olisi täsmennettävä ja sovittelun asemaa olisi vahvistettava luomalla sille toimintasäännöt. Sovittelutoimintaa olisi itsenäistettävä lainsäädäntöä kehittämällä. Sovittelun institutionalisoitumista ja sovittelun asiakkaiden oikeusturvatakeita edistettäisiin sääntelemällä juttujen sovitteluun ohjaamista sekä sovittelijoiden koulutusta ja pätevyysvaatimuksia. Marshallin mukaan instituutiopohjainen sovittelutoiminta turvaa parhaiten osapuolten oikeudet, koska toimintaa voidaan tarkastella joko oikeusistuimen tarjoamaa turvaa tai muiden ammatillisten standardien taustaa vasten. (Iivari 2001b, 473–474)

3.2. Sovittelun lakisäätöistäminen

Rikos- ja riita-asioiden sovittelua pohtinut työryhmä esittää, että rikos- ja riita-asioiden sovittelu tehtäisiin lakisäätöiseksi. Työryhmä jätti esityksensä sosiaali- ja terveysministeriölle 15.4.2002.

Sosiaali- ja terveysministeriön tiedotteen 117/2002 mukaan työryhmä esittää, että lääninhallitukset tekisivät sopimuksia kuntien tai muiden palveluntuottajien kanssa sovittelun järjestämisestä esimerkiksi seutukuntakohtaisesti. Laissa säädettäisiin paitsi sovittelun järjestämisestä ja kustannusten korvaamisesta myös mm. sovittelun alasta ja sovittelua järjestettäessä noudatettavista menettelyistä. Toiminnan yleinen johto, ohjaus ja valvonta kuuluisivat sosiaali- ja terveysministeriölle. Esityksen mukaan perustettaisiin neuvottelukunta toiminnan valtakunnallista ohjausta, seuranta ja kehittämistä vasten.

Juhani Iivari (2000a) on tehnyt selvityksen rikos- ja riita-asioiden sovittelusta ja esityksen laista sovittelun järjestämiseksi. Tämä selvitys oli työryhmän esityksen perustana.

Iivarin esityksen mukaan sovittelupalvelun valtakunnallinen kattavuus ei toteudu siten, että kunnat vapaaehtoisesti ja omin voimin perustavat ja ylläpitävät sovittelutoimintaa. Perustavin lähtökohta vaatimukselle sovittelutoiminnan valtakunnallisesta kattavuudesta on kansalaisten yhdenvertaisuus lain edessä. Tällä hetkellä sovittelutoiminta on eri kunnissa organisoitu ja toteutettu hyvin eritasoisesti, joten yhdenvertaisuudesta ei voida puhua edes verrattaessa olemassa olevia sovittelun organisaatioita. Sovittelutoimintaa on resurssoitava asianmukaisesti, että palvelujen saatavuudessa turvattaisiin edes mahdollisuuksien tasa-arvo. (Iivari 2001a, 3)

Valtio vastaisi sovittelupalvelujen tuotannosta ja korvaisi kunnille niille aiheutuneita kuluja. Kunnat voisivat tuottaa sovittelupalvelut joko yksin, yhdessä toisten kuntien kanssa tai ostamalla palvelut toiselta kunnalta tai järjestöltä (emt. 3). Sovittelu toisi taloudellisia säästöjä, ja valtio olisi selvä taloudellinen hyötyjä - sitä enemmän mitä

varhaisemmassa vaiheessa tapaus tulee sovitteluun. Säästöjä syntyisi sekä poliisi- että erityisesti oikeushallinnolle (emt. 5). Kustannusnäkökulmalla Iivari perustelee myös vakavampien rikosten ottamista sovittelun piiriin, jolloin sovittelu olisi vaihtoehto asian oikeuskäsittelylle (emt., 6).

Selvityksessään Iivari ei esitä sovittelun sisältöä tai alaa säädeltäväksi, vaikka hän toisaalla artikkelissaan (2001b) voimakkaasti argumentoi sääntelyn puolesta. Käytännöneettisiä perusteita sovittelun jonkinasteisen ja -tasaisen sääntelyn puolesta ovat Iivarin mielestä seuraavat seikat:

1. Mahdollisuuksien tasa-arvo. Sovittelupalvelu tulisi saada kaikkien kansalaisten saataville.
2. Rikosoikeusjärjestelmän viranomaiset (poliisit ja syyttäjät) lähettävät tapauksia sovitteluun epäyhtenäisesti. Sopiminen sovittelun pelisäännöistä lisäisi ennustettavuutta ja yhtenäisyyttä, sattumanvaraisuus vähenisi.
3. Sovittelun osapuolten oikeusturva todennäköisesti paranee, kun sovittelu on yhtenäisempien menettelytapasääntöjen ja toimintaperiaatteiden turvaamaa.
4. Säänteleminen voisi mahdollistaa toiminnan vaihtoehtoista luonnetta tietyissä rikostyypeissä ja vahvistaa sen oikeutta täydentävää luonnetta eräissä muissa rikostyypeissä.

(Iivari 2001b, 476)

Iivari näkee erään institutionalisoinnin tavoitteen olevan sovittelun merkityksen lisäämisen oikeusprosessissa esimerkiksi siten että sovittelulle annettaisiin lisää merkitystä oikeudellisten toimenpiteiden vaihtoehtona. Iivarin mielestä tämä itsenäistäisi sovittelua. Se korostaisi ongelmanratkaisua jossa menetelmää ja tulosta määräävät osapuolten tarpeet. (emt. 476)

Käytännössä kuitenkin sovittelu on nähty osana virallista seuraamusjärjestelmää jo toimenpiteistäluopumissäästöjen huomioon otettuna yhdeksi diversion perusteeksi. Tästä näkökulmasta katsoen voidaan ajatella, että institutionalisointi kyllä lisäisi sovittelun painoarvoa, mutta tuskin itsenäistäisi sovittelutoimintaa. Institutionalisointi ja sovittelun sääntely tulevat todennäköisesti tiivistämään sovittelun yhteyttä rikosprosessiin, koska paineet sovittelun sääntelylle ovat lähteneet näkemykseni mukaan nimenomaan rikosoikeusprosessin ja viranomaistyöskentelyn näkökulmasta .

4. SOVITTELUA KOHTAAN ESITETTYÄ KRITIIKKIÄ

Sovittelutoiminta herättää monenlaisia ristiriitaisia ajatuksia, mikä johtuu omalta osaltaan jo sovittelun luonteesta: sovittelussa yhdistyvät vapaaehtoistyön, oikeushallinnon ja sosiaalityön näkökulmat. Sovittelutoiminta jo itsessään pohjautuu kritiikkiin, jota on esitetty tuomioistuinlaitosta ja rikosprosessia kohtaan. Esitetty kritiikki peilautuu enemmän oikeuslaitosta ja vapaaehtoistyötä kuin sosiaalityötä vasten. Sovittelutoiminnan organisoitumista sosiaalitoimeen ei ole nähty kovinkaan ongelmallisena, syynä tähän ovat sovittelutoiminnan ja sosiaalityön pitkälti yhtenevät periaatteet. Toisaalta sosiaalityössä käytännön tasolla ei mielestäni ole täysin osattu ottaa huomioon ja käyttöön niitä voimavaroja joita sovittelun avulla voitaisiin lastensuojelussa ja nuorisohuollossa sekä laajemmin syrjäytymisen ehkäisemisessä hyödyntää.

4.1. Mitä rikoksia sovotellaan

Kuten aikaisemmin tuli ilmi, niin sovittelun alaa ei ole tähän asti millään tavoin säännelty. Mielenpitoet sovitteluun sopivista jutuista hajaantuvat sovitteluliikkeen ja sovitteluun juttuja lähettävien ammattiryhmien sisällä, ja paikkakuntakohtaiset erot sovittelukäytännöissä ovat suuret (Mielityinen 1999,51, 156). Suomessa on sovitteluun ohjautunut myös vakavampia rikoksia (esimerkiksi pahoinpitelyt, perheväkivalta). Nämä seikat ovat herättäneet kriittistä keskustelua, ja on muun muassa pohdittu mikä on asianosaisten oikeusturva kun toimintakäytännöt vaihtelevat.

Valtakunnansyyttäjä on ottanut asiaan kantaa. Valtakunnansyyttäjän mielestä laissa pitäisi olla edes jollakin lailla määriteltynä se, kuinka vakaviin rikoksiin sovittelua voidaan käyttää. Valtakunnansyyttäjä on antanut syyttäjille ohjeen, jonka mukaan sovittelu on suositeltavaa asianomistajarikoksissa ja sellaisissa rikoksissa, jotka ovat luonteeltaan lähellä asianomistajarikosta. Suuri osa sovittelutapauksista onkin valtakunnansyyttäjän mukaan sellaisia, joissa on myös muita syyttämättä jättämisen perusteita kuin saavutettu sovinto. Myös vakavammassa rikoksissa valtakunnansyyttäjä näkee perusteltuna vahingonkorvauksesta sopimisen. (Vallisaari 2001,17)

Pulmalliseksi sovittelun tekee se, että se on laajentunut periaatteessa kaikkiin rikoksentehtäjiin ja virallisen syytteen alaisiin rikoksiin. Valtakunnansyyttäjä näkee, että soviteltaessa virallisen syytteen alaisia rikoksia ja teon tekijän jäädessä rangaistukseen tuomitsematta hylätään perusajatus, jonka mukaan teon määrittely virallisen syytteen alaiseksi merkitsee tarvetta paheksua sitä myös yhteisön puolesta. Sovittelu ei ole laajuudeltaan, laadultaan eikä menettelytavoiltaan sellaisella tasolla, että se voitaisiin kansalaisten yhdenvertaisuutta loukkaamatta hyväksyä vakavienkin rikosten rangaistusvastuuta merkittävästi lieventäväksi perusteeksi. (emt. 17, 18)

Iivarin mielestä myös vakavissa rikoksissa tulee olla mahdollisuus sovitteluun. Vahingonkorvauksesta sopiminen vakavissakin rikoksissa on etu myös

tuomioistuimelle. Hän katsoo, että teon sopiminen ja vahingon korvaaminen ovat pyrkimys poistaa tai vähentää rikoksen vaikutuksia, ja rikoksenteijällä tulee olla tähän oikeus. Näin sovittelussa kaikki osapuolet voittavat jotain. (Iivari 2001c, 30)

4.2. Alle 15-vuotiaat sovittelussa

Vaikka alle 15-vuotiaat eivät ole rikosoikeudellisesti vastuussa teoistaan, ovat he velvollisia korvaamaan aiheuttamansa vahingot. Lastensuojelullisesta näkökulmasta on nähty hyvänä, että myös alle 15-vuotiaat voidaan vastuuttaa teoistaan. Sovittelun kautta heidät voidaan tarvittaessa ohjata muiden lastensuojelun toimenpiteiden piiriin.

Alle 15-vuotiaiden sovittelu on nähty myös ns. verkonlaajennuksena. Alaikäisten sovittelua on arvosteltu siitä, että se laajentaa kontrollikoneiston henkilöihin ja tekoihin, jotka muuten olisivat jääneet seuraamuksetta. Suomalaisessa keskustelussa verkonlaajennus alle 15-vuotiaisiin on nähty pääsääntöisesti myönteisenä. Toisaalta sovittelu voidaan nähdä kielteisessä valossa sosiaalisen kontrollin syventämisenä ja laajentamisena. (Mielityinen 1999,83)

4.3. Sovittelun suhde rikosoikeusjärjestelmään

Myös mietittäessä sovittelun suhdetta rikosoikeusjärjestelmään törmätään verkonlaajennusongelmaan. Voidaan kysyä, tuleeko sovittelun kautta rikosoikeusjärjestelmän piiriin tekoja, jotka ilman sovittelua olisivat jääneet käsittelemättä esimerkiksi teon vähäisyyden perusteella. Mahdollista on, että sovittelu sen sijaan että se vähentäisi oikeudenkäyntejä lisääkin niitä.

Sekä informaalinen että restoratiivisen oikeuden on väitetty oikeuden toteuttamisen sijasta uudelleen legitimoivan rikosoikeutta. Sovittelijoista on nähty tulleen uusi paraprofessionaalinen ryhmä konfliktinratkaisun kentässä. Myös sovittelua on syytetty konfliktin varastamisesta asianosaisilta, sillä siinä on mukana ulkopuolinen sovittelija asianosaisten lisäksi. Nähdään, että sovittelu on epäonnistunut pyrkimyksissään minimoida virallista oikeudellista järjestelmää, sillä sekä formaalit että informaalit prosessit ovat laajentuneet. (Mielityinen 1999, 7–8)

Sovittelutoiminnalla ja rikosoikeusjärjestelmällä on ongelmallinen suhde toisiinsa. Voidaanko sovittelu nähdä omana itsenäisenä kokonaisuutenaan ja todellisenä vaihtoehtona, vai onko se osa virallista oikeudenkäyttöä ja rikosprosessia?

Ollakseen todellinen vaihtoehto viralliselle oikeusjärjestelmälle tulisi rikosasioiden sovittelun olla Grönforsin mukaan vapaaehtoinen, ei-viranomaiskytkentäinen toiminta, joka saisi tapauksensa muualta kuin viranomaisilta ja joka ei toimittaisi tapauksia takaisin viranomaisten jatkokäsittelyyn. Sillä tulisi olla ideologinen perusta, joka kritisoi vallitsevaa konfliktinratkaisutapaa ja esittää vaihtoehtoisia toiminta- ja ratkaisutapoja. Virallisjärjestelmää täydentävä toiminta saa tapaukset poliisilta, syyttäjältä tai tuomioistuimelta ja se toimittaa tapaukset näiden viranomaisten jatkokäsittelyyn. Siihen ei kuulu vaihtoehtoja ajattelutapaa. (Takala 1998, 96)

Sovittelulla on kytkentä rikosoikeusjärjestelmään toimenpiteistöluopumissännösten kautta. Sovittelulla pyritään diversioon eli jutun karsiutumiseen virallisesta oikeusjärjestelmästä. Tämä saa aikaan sen, että sovittelussa on käsiteltävä osapuolten

ristiriitaa tietyn normiston mukaan ja sopimukseen pyritään yleisesti hyväksytyjen normien mukaisesti, eivätkä sovittelun ja rikosoikeuden käytännön erot ole niin suuria kuin mitä ne joissakin ideaalimalleissa ovat (Takala 1998, 99). Onko tässä käynyt niin, että kun sovittelulle on haettu vaikuttavuutta ja selkeämpää statusta, on samalla jouduttu hylkäämään alkuperäinen ajatus sovittelun vaihtoehtoluonteesta?

4.4. Sovittelijoiden asema

Sovitteluideologian yksi peruspilareista on vapaaehtoistyönä tehtävä varsinainen sovittelutyö. Vapaaehtoissovittelija on nähty sovittelutoiminnan yhteytenä lähiyhteisöön. Modernissa urbaanissa yhteiskunnassa yhteisöllisyys on utopia. Yhteisöllisyys, jota kaivataan, on esimodernia yhteisöllisyyttä eikä sellaisenaan mahdollista siirtää nykyaikaan. Rikokset tai normien vastaiset teot eivät olleet pelkästään tekijän ja uhrin välisiä yksityisasiota esimoderneissa yhteisöissäkään, vaan ne ratkaistiin yhteisön piirissä ja yhteisön intressistä (Järvinen 1993, 143).

Sovittelijan rooli sovittelutilanteessa on olla puolueeton neuvottelun puheenjohtaja, joka tilanteen mukaan kuitenkin tasapainottaa sovittelun osapuolten valtasuhteita. Muun muassa Iivari (1991, 261) toteaa, että sovittelijan neutraali rooli sovittelussa on kaikkea muuta kuin ongelmaton. Linda Mulcahy kysyy, miksi sovittelua, jota luonnehditaan yleensä vaihtoehdoksi oikeuskäsittelylle, pitäisi sävyttää sama neutraalius kuin virallista oikeudenkäyntiä. Puolueettomuus ja neutraalius tuo turvallisuudentunnetta sovittelun osapuolille, mutta joissakin tilanteissa se voi myös vaikuttaa epäoikeudenmukaisuutta lisäävästi. Vallankäyttöongelmana sovitteluissa on nähty usein osapuolten toisiinsa kohdistama vallankäyttö, ei niinkään sovittelijan käyttämä valta asianosaisiin. (Mulcahy 2001, 506, 508–509). Sovittelijoiden omaksuma neutraalius saattaa Mulcahyn mukaan johtaa siihen, että sovittelutoiminta ei pysty huomioimaan epäedullisessa asemassa olevien asiakasryhmien etuja (emt. 514).

Sovittelijoiden vapaaehtoisuus ja sovittelun virallistaminen on hankala yhtälö. Lehtisen (1997, 21) mielestä vapaaehtoistoiminnan hoidettavaksi eivät kuulu lakisääteiset tehtävät. Vaikka sovittelijoiden vapaaehtoisuutta pidetään tärkeänä piirteenä sovittelulle, on sovittelua haluttu saada selkeästi viranomaisten hallintaan ja ohjaukseen (Järvinen 1993, 171).

Sovittelun virallistaminen tuonee uusia vaatimuksia vapaaehtoissovittelijoille. Sovittelijoilta tultaneen vaatimaan vahvempaa sitoutumista sovittelutyöhön ja sitä tukevaan koulutukseen. Mielityinen (1999,20) näkee tässä vaaran vapaaehtoistyön näkökulmasta; sovittelija ei enää pian olekaan maallikko vaan ammattilainen, eikä hän ole enää tasavertaisena ratkomassa kanssaihmistensä konflikteja.

5. SUOMALAISEN SOVITTELUN KEHITYS TUTKIMUSTEN VALOSSA

Katsottaessa suomalaiseseen sovitteluun liittyviä keskusteluja tästä päivästä taaksepäin voidaan nähdä, että sovittelun kehittämistä ja organisoimista esitetyt ajatukset ovat säilyneet ehkä yllättävänkin samanlaisina. Toiveet sovittelun virallisemmasta asemasta ja institutionalisoimisesta heräsivät jo pian ensimmäisen suomalaisen sovittelukokeilun vakiinnutettua asemansa ja sovittelutoiminnan aloitettua leviämisenä suurimpiin kaupunkeihin.

Juhani Iivari on ollut vahvasti mukana suomalaisen sovittelutoiminnan kehittämisessä koko sen tähänastisen historian ajan. Hän oli mukana aloittamassa ensimmäistä sovittelukokeilua Vantaalla ja hänen selvitykseensä perustuu vastikään sosiaali- ja terveysministeriölle luovutettu esitys sovittelun lakisääteistämisestä. Iivarin liseniaattityö perustuu Vantaan sovittelukokeilun kokemuksiin sovittelusta vaihtoehtona rikosoikeusjärjestelmässä ja hänen väitöskirjansa tutkii rikosten ja riitojen vaihtoehtosovittelua refleksiivisen ja informaalin oikeuden valossa. Hän on ollut koko ajan aktiivisesti mukana sovittelutoiminnassa ja sovittelukeskusteluissa.

Iivarin liseniaattitutkimusta käsittelevän tutkimusjulkaisun pohjalta, joka on lyhennelmä liseniaattitutkimuksesta (ks. Iivari 1988). Tutkimuksessaan Iivari on käsitellyt Vantaan Sovitaan-projektin kokemuksia. Tutkimus on kvantitatiivinen evaluaatiotutkimus.

Iivari pohti jo tuolloin sovittelun asemaa näin: "Sovitteluun voidaan kiinnittää vakavia toiveita uutena nuorten rikoksenteijäin kohtaamismallina - siihen saadut kokemukset antavat pohjaa - mutta toimiessaan ilman täsmällisemmin määriteltyä asemaa ja välttämättömiä lain suomia edellytyksiä, sovittelu ei pääse kasvamaan niihin ulottuvuuksiin, joihin sen pitäisi kohtuudella päästä voidakseen toteuttaa sosiaalisia tarkoituksiaan." (emt., 133). Myös sovittelun yhteydet oikeuslaitokseen olivat jo olemassa, Iivari luonnehti Sovitaan-projektia ns. oikeuslaitoksen apujärjestelmäksi. Olennaista oli pyrkiä vetämään jutut pois virallisesta rikosoikeusjärjestelmästä tavoitteena yksinkertaisempi ratkaisu. Oikeutta täydentävän roolin sovittelu sai mm. sovittelusopimusten yhteydessä, vaikka Iivari näkikin sovittelun ja oikeuslaitoksen yhteistyön väljänä. (emt. 134–135).

Sovittelutoiminnan nykyäänkin tärkeinä pidetyt elementit näkyivät Sovitaan - projektissa: sovinnon etsiminen nähtiin tärkeämpänä kuin aineellisen korvauksen sopiminen, toiminnan vapaaehtoisuuden ja puolueettomuuden korostaminen, sovittelijan neutraaliuden ja sovittelijakoulutuksen sekä osapuolen osallistumisen ja aktiivisuuden korostaminen. Jo tuolloin sovittelutoiminnan alkuvaiheessa jotkut sovittelijat esittivät pelkoon toiminnan mahdollisen byrokratisoitumisen toiminnan laajenemisen myötä. Tällaisen organisaation luonteen muuttumisen katsottiin vaarantavan toiminnan jatkumista vapaaehtoisuudelta. (emt. 135, 189)

Iivarin väitöskirja jatkaa samasta temasta laajentaen siihen mukaan refleksiivisen oikeuden teorian. Tutkimuksessa tarkastellaan vaihtoehtosovittelun konkreettisia historiallisia organisaatiota sekä asemaa ja toimintaa ja tulosta suhteessa toisaalta

viralliseen rikosoikeusjärjestelmään ja toisaalta refleksiivisen oikeuden ideaaliin (Iivari 1991). Refleksiivisen oikeuden konseptiosta Iivari täsmensi ideaalittyyppiset ulottuvuudet seuraavasti: itsenäistyvät ja itseohjautuvat oikeuden osajärjestelmät korostuvat, se on dynaamisessa vuorovaikutuksessa toimintaympäristönsä kanssa ja vaikuttaa siihen ja se painottaa oikeuden toteutumista niin, että oikeuden kohteista tulee oikeuden subjekteja, joilla on oikeus ilmaista tarpeensa vapaan diskurssin menetelmin ja tarpeiden ilmaiseminen turvataan (emt. 1991, 71–72). Sovittelutoiminnassa kohtaavat refleksiivinen oikeus ja informaali oikeus; refleksiivinen oikeus jäsentää sovittelua ylhäältä käsin, makrotasolta nähtävänä kehityksenä ja oikeuden sääntelyjärjestelmän muuttumisena, ja informaali oikeus taas ilmentää sovittelun olemassa oloa ja tarvetta kansalaisyhteiskunnasta käsin (emt, 65).

Saija Järvisen tutkimus (1993) kuvasi ja arvioi suomalaista sovittelutoimintaa. Hän keskittyi sovitteluprojektin historian selvittämiseen, erilaisten käytäntöjen kuvaamiseen ja toiminnan arvioimiseen. Tutkimukseen kerättiin aineistoja 10 paikkakunnalta, joilla sovittelu oli tuolloin ollut pisimpään käytössä (emt. 17, 19–26)

Järvisenkin näkee, että sovittelun lakisääteistäminen ja virallistaminen on ollut pohdittavana jo 1990-luvun alkupuolella (1993, 127). Järvisen näkee sovittelutoiminnassa kaksi erilaista diskurssia, vaihtoehto virallisjärjestelmälle - diskurssin ja sosiaalityödiskurssin. Järvisen näkee, että sosiaalityödiskurssi oli voimistunut ja sovitteluun myöhemmin liitetyt sosiaaliset, kasvatukselliset ja kokonaisvaltaisen auttamisen tavoitteet jopa syrjäyttävät sovittelun alkuperäiset tavoitteet. Järvisen uumoili, että sosiaalityödiskurssin myötä sovittelutoiminnan painopisteen muuttuminen aiheuttaisi käytännön toimintaan suuriakin muutoksia. (emt., 129)

Sosiaalityön näkökulma ei kuitenkaan nähdäkseni ole vaikuttanut käytännön sovittelutoimintaan niin dramaattisesti kuin Järvisen aavisteli. Sosiaalityödiskurssi on ennemminkin sisäistynyt vaivihkaa mukaan toimintaan ja sen arvoihin. Sovittelutoiminta on pääsääntöisesti organisoitunut kunnissa sosiaalitoimeen, mutta sovittelun yhteydet rikosprosessiin ovat tiivistyneet 1990-luvun alun jälkeen. Yhtenä esimerkkinä tästä on sovittelun laajentuminen monilla paikkakunnilla koskemaan myös yli 18 -vuotiaiden rikoksenteekijöiden juttuja. Mielityinen toteaa, että erityisesti virallisen syytteen alaisten rikosten lähettäminen sovitteluun on tehnyt siitä osan oikeudenhoitoa (1999, 71).

Lauronen ja Pietarila (1994) ovat tutkineet sosiaalihuollon asemaa nuorten rikoksenteekijöiden oikeusprosessissa. Tutkimus on tehty ajallisesti lähellä Järvisen tutkimusta ja sosiaalityön näkökulmasta näitä tutkimuksia on mielenkiintoista verrata toisiinsa. Lauronen ja Pietarilan tutkimus keskittyy sosiaalihuollon lakisääteisiin tehtäviin (poliisikuulustelussa mukanaolo, henkilötutkinnan teko ja oikeusedustus) ja sosiaaliviranomaisten ja yhteistyöviranomaisten eli poliisin, syyttäjien ja tuomareiden näkemyksiin siitä, mikä on sosiaalihuollon asema nuorten rikoksenteekijöiden rikosoikeusprosessissa. Huomio kiinnittyy siihen, että tutkimuksessa sovittelu rinnastetaan lähinnä seuraamukseen, vaikka sitä ei rangaistusseuraamuksena pidetäkään (ks. Lauronen & Pietarila 1994, 14, 77, 117). Lauronen ja Pietarila näkevät sovittelun uutena seuraamusvaihtoehtona nuorisorangaistuksen ohella, eivätkä he missään vaiheessa mieti sovittelun mahdollisuuksia sosiaalityön työmuotona. Järvisen

tutkimus, jossa hän oletti sosiaalityödiskurssin jatkossa muuttavan radikaalisti sovittelun työmuotoja, oli julkaistu vuotta aiemmin.

Jukka-Pekka Takala (1998) on tutkinut sovittelua erityisesti moraalitunteiden huomioonottamisen näkökulmasta. Takala näkee, että tunneprosesseilla on hyvin tärkeä osuus rikosten ja oikeuden maailmassa, tunteiden purkaminen voi joskus olla avain rikosten ja ristiriitojen järkevään käsittelyyn. Takalan mielestä moraalitunteilla ja vuoropuhelulla voi olla tärkeä rooli sen kannalta miten asianosaiset käsittävät ja hyväksyvät konfliktin ratkaisun. Sovittelutoiminnassa jo itse sovittelun muoto saa aikaan sen, että tunteita on vaikea olla ottamatta huomioon. (emt. 4–5, 60) Takala on vertaillut toisiinsa sovittelua ja rikosoikeuden käytäntöjä. Hän ei näe niiden välisiä eroja niin suuriksi kuin mitä ne joissakin ideaalimalleissa ovat. (emt. 99)

Ida Mielityinen (1999) on tutkinut sovitteluun valikoitumista ja sovittelun merkitystä uusintarikollisuudelle. Mielityinen näkee, että juttuja sovitteluun enimmäkseen lähettävät tahot, eli syyttäjät ja poliisit, käytännössä muokkaavat sovittelun alaa. Poliisin ja syyttäjän käsitykset sovittelutoiminnasta vaikuttavat hyvin paljon sovittelutoimintaan. Erot paikkakuntien välillä sovittelutoiminnan järjestämisessä ja sovittelun kohdentamisessa vaihtelevat suuresti. Myös eri ammattiryhmien välillä ja myös saman ammattiryhmän sisällä käsitykset sovittelusta vaihtelevat. (Mielityinen 1999, 49–54, 63)

Myös Mielityinen näkee suomalaisen rikosten sovittelun tavoitteena olevan asemansa vakiinnuttamisen instituutiona ja virallisjärjestelmän osana tai ainakin hyvin lähellä virallisia instituutioita. Sovittelu saattaa ajautua vaikeaan tilanteeseen, jos sovittelulle asetettavat ulkoapäin tulevat ja sisältäpäin tulevat tavoitteet kehittyvät kauemmaksi toisistaan. Sovittelun tavoitteet ja painotukset tasapainoilevat hänen näkemyksensä mukaan sosiaalityöorientaation ja rikosoikeudellisen uudistusliikkeen välillä. (emt. 160–161).

II TUTKIMUSONGELMA

1. Vapaaehtoissovittelijoiden näkökulman etsiminen

Oma mielenkiintoni rikos- ja riita-asioiden sovittelua kohtaan heräsi omakohtaisten kokemusten kautta. Olen työskennellyt noin puolitoista vuotta sosiaalitoimessa sosiaalityöntekijänä tehtäväalueenani rikos- ja riita-asioiden sovittelun ohjaus ja koordinointi, ja tehtäviini kuului sekä yhteydenpito sovittelijoihin että sovittelun yhteistyöviranomaisiin. Tätä kautta heräsi kiinnostukseni miettimään vapaaehtoistyöntekijän kokemuksia prosessissa, jossa on mukana tiiviissä yhteistyössä myös eri alojen viranomaisia.

Oma näkökulmani tutkimuksessa on yrittää selvittää vapaaehtoistyötä tekevien sovittelijoiden omaa näkökulmaa sovitteluun. Miten he mieltävät oman osuutensa sovitteluprosessissa, millaisesta kontekstista käsin he näkevät sovittelutoiminnan mielen ja mielekkyyden ja mitä uhkakuvia he mahdollisesti sovittelutoiminnalle kokevat. Olen haastatellut pientä joukkoa sovittelijoita, joten en voi sanoa että tutkimukseni tulokset kertoisivat laajalti suomalaisten rikos- ja riita-asioiden sovittelijoiden näkemyksistä. Ainakin itselleni sovittelijoiden haastattelut toivat sellaisia uusia näkökulmia rikos- ja riita-asioiden sovitteluun vapaaehtoistyönä, joita en ollut ennalta aavistanut löytäväni.

Esiioletuksenani ja tavallaan kantavana ajatuksenani miettiessäni tutkimusongelmaa oli, että vapaaehtoissovittelijat kokevat ongelmallisena viranomaisyhteistyön. Tarkoituksenani oli pohtia ja vertailla sovittelutoimintaa vapaaehtoistyön näkökulman ja viranomaisnäkökulman kautta. Muiden haastatteluteemojen tarkoitus oli alunperin olla taustoittamassa tätä teemaa. Kävikin niin, että vapaaehtoissovittelijat eivät haastattelujen perusteella koe viranomaisyhteistyötä ongelmallisena. Tämän havainnon jälkeen lähdin haastatteluvastausten pohjalta luomaan näkökulmaa vapaaehtoissovittelijoiden suhteesta sovittelutoimintaan ja peilaan sitä aiempiin suomalaisiin tutkimuksiin sovittelusta sekä sovittelun yleisempiin taustateorioihin.

Tutkimusaineistoon eli haastatteluihin ja kirjallisuuteen paneutumisen myötä tutkimukseni kantavaksi teemaksi nousi rikos- ja riita-asioiden sovittelun institutionalisoituminen. Pyrkimys vakiinnuttaa sovittelu ja tehdä siitä lakisääteistä toimintaa on ollut olemassa jo suomalaisen sovittelun alkuvaiheesta lähtien. Miten tämä pyrkimys näkyy sovittelutoiminnassa ja millä argumenteilla sovittelua pyritään perustelemaan nousivat mielenkiintoisiksi kysymyksiksi. Sovittelun tulevaisuuden kannalta tärkein kysymys on, mihin suuntaan sovittelun kehitys on menossa - onko se tulevaisuudessa itsenäinen ja viranomaisista riippumaton vai kiinteästi rikosoikeusjärjestelmään sidottu toiminta.

Jos verrataan tutkimukseni näkökulmaa esittelemieni suomalaisten sovittelututkimusten näkökulmaan, on se ehkä kysymyksenasettelultaan lähinnä Juhani Iivarin tutkimuksia Vantaan Sovitaan-projektista. Oman tutkimukseni empiirinen osuus keskittyy kokonaan vapaaehtoistyöntekijöiden kokemuksiin. Iivarin, Järvisen, Takalan ja Mielityisen tutkimuksissa jokaisessa on yhtenä osana tutkimusta

kuultu sovittelijoita joko kirjallisen kyselyn (Iivari), haastattelujen (Järvinen ja Takala) tai epävirallisten keskustelujen (Mielityinen) avulla. Näissä tutkimuksissa on käytetty myös muita empiirisiä aineistoja kuten sovitteluun liittyviä asiakirjoja, yhteistyöviranomaisten ja sovittelun koordinaattorien haastatteluja sekä sovittelutilanteiden havainnointia. Omassa tutkimuksessani halusin empiirisenä aineistona pitäytyä vapaaehtoissovittelijoiden haastatteluissa ja etsiä nimenomaan heidän näkökulmaansa sovitteluun. Syynä tähän valintaan on oma aikaisempi työtaustani viranomaisena; kaiken kaikkiaan minulla on työkokemusta alun toistakymmentä vuotta erilaisissa viranomaistehtävissä. Halusin syventyä vapaaehtoistyöntekijöiden näkemukseen sovittelun ideologiasta, viranomaisyhteyksistä ja sovittelun tulevaisuudesta. Oman viranomaistaustani kautta peilautuvat tutkimuksessa toisiinsa vapaaehtoistyön ja viranomaistoiminnan näkökulmat sekä implisiittisesti että eksplisiittisesti.

Tutkimukseni empiirisen aineiston muodostavat seitsemän sovittelijan haastattelut ja yhdeltä sovittelijalta saamani kirjalliset vastaukset haastattelukysymyksiin. Kaikki haastattelemani sovittelijat olivat mukana sovittelutoiminnassa, vaikkakaan kaikki eivät pystyneet haastatteluajankohtana ottamaan jatkuvasti vastaan sovitteltavia juttuja. Kukaan haastateltavista ei ollut aikeissa jättäytyä pois toiminnasta tuolloin syksyllä 2001.

2. Haastattelun teemat

Ryhtyessäni miettimään tutkimusta sovittelijoista vapaaehtoistyöntekijöinä oli mielessäni ajatus, että vapaaehtoissovittelijat kokevat ristiriitaisena sovittelutoiminnassa viranomaisyhteistyön. Rikos- ja riita-asioiden sovittelutoiminta on kytköksissä sosiaalitoimen lisäksi myös poliisiin ja syyttäjälaitokseen sekä oikeusistuimeen. Hallinnollisesti nämä eri instanssit kuuluvat kolmen eri ministeriön alaisuuteen: sosiaali- ja terveysministeriö, sisäasiainministeriö ja oikeusministeriö. Miten vapaaehtoistyö ja -ideologia istuvat yhteistyöhön näin monen erilaisen viranomaisen kanssa?

Ajatus siitä, että vapaaehtoissovittelijat kokevat viranomaisyhteistyön sovittelussa hankalana lähti näin jälkeen päin ajatellen suurimmalta osalta varmaankin omasta kokemuksestani sovittelun ohjaajana. Oma työni koostui suurelta osalta viranomaisyhteistyöstä, enkä osannut tuolloin erottaa omaa sovittelumaailmaani sovittelijoiden kokemasta; jotenkin kuvittelin, että he kokevat eri viranomaiset ja heidän odotuksensa sovittelua kohtaan samalla lailla kuin itse koin. Haastattelujen perusteella sovittelijat kokevat ennemminkin niin, että he ovat vapaat viranomaisyhteistyöstä, yhteistyön hoitaa sovittelutoimisto tai sovittelua ohjaava työntekijä.

Viranomaisyhteistyöhän liittyviä haastattelukysymyksiä olivat: sovittelijoiden henkilökohtainen yhteistyö viranomaisten kanssa ja mahdolliset ongelmat siinä; minkä viranomaisten toimialaan ja minkä viranomaisten etua sovittelu ajaa; mahdolliset erot viranomaisten ja vapaaehtoistyöntekijöiden näkemyksissä sovittelusta ja kokevatko vapaaehtoissovittelijat että viranomaiset luottavat heidän ammattitaitoonsa. Lisäksi kysyin sovittelijoilta millaisena he näkevät sovittelutoimiston roolin.

Toinen kiinnostukseni kohde rikos- ja riita-asioiden sovittelussa on tällä hetkellä menossa oleva prosessi sovittelutoiminnan lakisäätämiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriö on teettänyt selvityksen sovittelun tilasta ja tulevaisuudennäkymistä kesällä 2000, raportti valmistui vuodenvaihteeseen 2000-2001. Raportissa päädyttiin suosittamaan sovittelun järjestämisen lakisäätämistä. Halusin kuulla sovittelijoilta itseltään, millaisina he pitävät sovittelutoiminnan tulevaisuudennäkymiä. Sovittelijoille esitetyt kysymykset tältä aihealueelta pääpiirteissään: millaisena sovittelijat näkevät sovittelun tulevaisuuden, onko jotain mikä huolestuttaa; kaavailut sovittelun lakisäätämistä;ärkevin tapa organisoida sovittelutoimintaa ja sovittelun kehittäminen; mitä koulutusta ja valmiuksia sovittelijat kokevat tarvitsevansa jatkossa.

Muina teemoina haastattelussani olivat sovittelijoiden motivaatio ja sovittelijoiden näkemykset sovittelun tietyistä peruskysymyksistä sekä nimenomaan vapaaehtoistyön annista sovittelulle. Eräänä aihealueena oli osallistuminen sovittelijoiden omaan yhdistystoimintaan ja muuhun vapaaehtoistyöhön kuin sovittelutoimintaan. Sovittelun peruseriaatteisiin liittyviä kysymyksiä haastattelurungossani olivat seuraavat: Mikä on sovittelun tarkoitus, keitä kaikkia se hyödyttää? Mikä on parasta, mikä hankalinta sovittelussa? Millaiset jutut sopivat sovitteluun, onko sellaisia juttuja mitä sovittelija henkilökohtaisesti ei lähtisi sovitteluun? Mikä on sovittelijan oma rooli sovittelussa?

Olen paneutunut sovittelijoiden ajatuksiin sovittelun periaatteista, toimintaympäristöstä ja tulevaisuudesta. Oma asiakokonaisuutensa olisi ollut varsinaisen sovitteluneuvottelun järjestäminen ja läpivieminen, ajatukset siitä miten sovittelijat kokevat varsinaisen sovitteluneuvottelun ja asiakkaiden eli sovittelun osapuolien kohtaamisen ja minkälaisena he näkevät roolinsa siinä. Haastateltujen sovittelijoiden ajatukset roolistaan sovittelijana ja käsitykset ylipäätään sovittelun periaatteista valottavat tätä aihealuetta omalla tavallaan, mutta en esittänyt kysymyksiä varsinaisesti sovitteluneuvotteluun ja rikoksen uhrien ja tekijöiden kohtaamiseen liittyen.

III TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

1. Haastateltavat

Tutkimus on kvalitatiivinen haastattelututkimus, joka on toteuttamistavaltaan puolistrukturoitu teemahaastattelu. Siinä on mukana kahdeksan Jyväskylän sovittelutoimistolle sovitteluja tekevää vapaaehtoissovittelijaa. Yhden haastateltavan kohdalla oli teknisiä ongelmia nauhoituksen kanssa, ja hän lähetti vastauksensa kysymyksiin jälkeinpäin kirjallisena, muiden haastateltavien kanssa käydyt keskustelut nauhoitettiin. Eli vastaukset muodostuvat seitsemästä haastattelusta ja yhden sovittelijan kirjallisesta vastauksesta. Haastattelut tehtiin 27.9. - 19.10.2001. Haastattelut olin purkanut lokakuun loppuun mennessä. Pyrin purkamaan haastattelut melko tarkkaan sana sanalta. Tutkimusosan teksissä olen käyttänyt suoria lainauksia haastateltavilta. Ne on kirjoitettu kurssiivilla, ja kunkin sitaatin loppuun on merkitty haastateltavaa vastaava koodi (H1–H8).

Vapaaehtoisia sovittelijoita oli Jyväskylän sovittelutoimistossa haastatteluajankohtana 16, joista kolme oli miehiä ja 13 naisia. Lähetin kirjeen haastatteluaikeestani kaikille tuolloisille sovittelijoille. Sovittelijoista, joita henkilökohtaisesti pyysin haastateltavaksi, kieltäytyi tai paremminkin empi haastattelusta kaksi kokemuksiltaan nuorta sovittelijaa, jotka olivat käyneet sovittelukurssin vuoden 2001 keväällä. He empivät haastattelusta vähäisen sovittelukokemuksensa vuoksi. Hekin kuitenkin kumpikin lupasivat olla käytettävissäni jos en saa kokeneemmista sovittelijoista riittävästi haastateltavia.

Kokeneemmista sovittelijoista ei kukaan suoraan kieltäytynyt haastattelusta. Lähettämässäni kirjeessä olivat yhteystietoni, ja sovittelijoista kaksi otti minuun yhteyttä tarjoutuen haastateltavaksi.

Yritin saada haastateltavia sovittelijoita tutkimukseen mukaan siten, että he edustaisivat tasaisesti sen hetkisiä Jyväskylän sovittelutoimiston sovittelijoita. Tasaisuudella tarkoitan lähinnä sovittelukokemusta; tarkoitukseni oli saada haastateltavaksi sekä pitkään että lyhyemmän aikaa sovitelleita.

Haastatteluista yksi tehtiin kaupungin sosiaaliviraston toimitiloissa, kaksi haastateltavien työpaikalla ja neljä haastateltavien kotona.

2. Oma suhteeni haastateltaviin ja tutkimusalueeseen

Lähtiessäni miettimään tutkimusongelmaa oli vahvasti taustalla ajatuksissani se, että olen itse ollut mukana sovittelutoiminnassa. Oma kokemusperäinen näkökulmani on sovittelutoiminnassa mukana olleen viranomaisen näkökulma. Olen ollut sovittelutoiminnan koordinoititehtävissä puolitoista vuotta. Omasta käytännön kokemuksestani heräsi mielenkiinto tutkia sovittelutoiminnan viranomais- ja vapaaehtoistyön yhteyksiä ja mahdollisia ongelmakohtia yhteistyössä.

Tutkimuksessa mukana olleista kahdeksasta sovittelijasta tunsin ennestään oman työkokemukseni kautta seitsemän sovittelijaa. Uskon että tämä on helpottanut sitä, että sain haastateltavia mukaan tutkimukseen. Miten he sitten ovat minuun suhtautuneet, onko minua pidetty yliopistolla opinnäytetyötä tekevänä opiskelijana vai sovittelutoiminnassa mukana olleena "sovittelutoiminnan sisäpiiriläisenä"?

Tutkijalla on mielestäni aina, kun on kysymys yhteiskuntatieteistä, muukin kuin tiukan objektiivinen näkökulma tutkimaansa ilmiöön ja tutkimusongelmaan. Onhan yhteiskunnallisten ilmiöiden tutkimuksessa kysymys asioista ja ilmiöistä, joihin on aina löydettävissä useita erilaisia näkökulmia ja tutkimusotteita, joista tutkija valitsee sopivimman. Yhteiskunnan ja yhteisönsä jäsenenä tutkija on tavalla tai toisella itse osa tutkimuksensa kohdetta. Tutkija määrittelee itse sen, millaisista lähtökohdista käsin hän asioita ja ilmiöitä lähestyy. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa on kysymys pikemminkin tutkimussuhteesta kuin tutkimuskohteesta (Eskola & Suoranta 1999, 58).

Oma näkökulmani on se, että yritän valottaa sovittelun peruseriaatteita ja tulevaisuudennäkymiä vapaaehtoissovittelijoiden näkökulmaan paneutuen. Yhtenä aspektina tässä näkökulmassa on oma aikaisempi kokemukseni sovittelutoiminnasta. Omakohtainen kokemukseni tietenkin omalta osaltaan vaikuttaa siihen, millaisena näen sovittelun kentän. Uskon saaneeni myös tietynlaista etäisyyttä ja perspektiiviä sovitteluun tutkiessani erilaisia aineistoja ja paneutuessani sovittelijoiden haastatteluihin. Olin saanut myös ajallista etäisyyttä sovittelutoimintaan. Tehdessäni haastattelut oli kulunut noin vuosi siitä kun olin työssäni ollut tekemisissä sovittelutoiminnan kanssa.

Riitta Granfeltin mukaan tutkijan on yritettävä irrottautua omista hypoteeseistaan ja suostuttava vastaanottajaksi, jonka ennakkäsityksiä toisen ihmisen kertomus voi horjuttaa perusteellisestikin (Granfelt 1998, 25). Mielestäni olen löytänyt uusia näkökulmia sovittelutoimintaan tekemiäni haastattelujen perusteella, mikä puhuisi sen puolesta että olen pyrkinyt avoimin mielin tutustumaan tutkimuskohteeseeni. Stanley ja Wise ovat todenneet, että kaikki tutkimus on tutkijakeskeistä; tutkija on osa todellisuutta jota hän tutkii, hänen tapansa nähdä, ymmärtää ja sivuuttaa asioita on yhteydessä hänen henkilökohtaiseen biografiaansa (Granfelt 1998, 26). Tutkijan tulisi kuitenkin nojata todistelussaan havaintoaineistoihinnsa eikä subjektiivisiin mieltymyksiinsä tai omiin arvolähtökohtiinsa (Alasuutari 1993, 15). Olen pyrkinyt tiedostamaan nämä tutkimukselliset lähtökohdat työssäni.

Uskon, että sillä on ollut vaikutusta haastateltaviin ja haastatteluihin, että sovittelijat tunsivat minut ennestään nimenomaan sovittelutoiminnan kautta. Koin haastattelutilanteet enemmän vuorovaikutustilanteina kuin neutraaleina tutkimushaastatteluina.

3. Haastateltavien sovittelukokemus, ikä ja koulutus

Tutkimuksessa mukana olleista vapaaehtoissovittelijoista seitsemän oli naisia ja yksi oli mies. Syksyllä 2001 Jyväskylän sovittelutoiminnassa oli mukana kaikkiaan 16 sovittelijaa, joista 3 oli miehiä.

Kaksi haastatelluista sovittelijoista oli haastatteluajankohtana syksyllä 2001 ollut mukana sovittelutoiminnassa noin 10 - 11 vuotta, yksi sovittelijoista noin 6 vuotta, kaksi noin 3 vuotta, kaksi noin 2 vuotta ja yksi oli ollut sovittelijana puolisen vuotta.

Haastatelluista sovittelijoista viidellä oli sosiaalialan koulutus ja/tai työkokemusta. Iältään he vaihtelivat hieman alle 30-vuotiaista jonkin verran yli 50-vuotiaisiin. Kaikista syksyllä 2001 sovitteluja tehneistä vapaaehtoissovittelijoista puolella eli kahdeksalla oli sosiaalialan koulutus tai työkokemusta. Iältään he vaihtelivat siten, että 20–30-vuotiaita sovittelijoista oli viisi, 30–40 -vuotiaita kaksi, 40–50 -vuotiaita kuusi ja yli 50-vuotiaita kolme. Kaikki sovittelijat olivat yli 25-vuotiaita.

Haastatelluista sovittelijoista kaksi piti tärkeänä, että sovittelijalla on omaa elämäkokemusta. Haastatteluajankohtana vapaaehtoissovittelijat ikäjakaumaltaan lievästi painottuivat keski-ikäisiin, ja nuorimmatkin sovittelijat olivat 25 vuotta täyttäneitä. Näin voisi ajatella, että sovittelijat ovat käytännössä valikoituneet tehtävään siten, että omaa näkemystä ja elämäkokemusta on ehtinyt jo ainakin jonkin verran kertyä.

Juhani Iivari on tutkinut Vantaan sovittelukokeilua ja sovittelutoiminnan vakinaistamisen alkuaikoja. Hän on tehnyt lomakekyselyn vuosina 1983–1986 sovittelutoiminnassa mukana olleille sovittelijoille. Vuoden 1986 alussa toiminnassa mukana oli 30 sovittelijaa, 21 naista ja 9 miestä. Sovittelijoidenyhteiskunnallinen tausta painottui selvästi keskiluokkaan, ja sovittelijoiden keski-ikä oli 38 vuotta. (Iivari 1991, 205). Myös Vantaan sovittelijoiden keski-ikä antaisi aiheen olettaa, että vapaaehtoissovittelijaksi ollaan kypsiä ryhtymään siinä elämänvaiheessa, kun itselle on elämäkokemusta ehtinyt jonkin verran kertyä.

Hannu Sorri on tutkinut evankelisluterilaisen kirkon Palvelevan puhelimen vapaaehtoistyöntekijöiden motiiveja ryhtyä vapaaehtoisiksi puhelinpäivystäjiksi. Hänkin toteaa, että elämäkokemuksella on merkitystä päivystystehtävään ryhtymisessä. Enemmistö päivystäjistä on aloittanut päivystyksen varhaisessa tai myöhäisessä keski-ikässä. (Sorri 1998, 34)

IV VAPAAEHTOISSOVITTELIJOIDEN NÄKEMYKSIÄ RIKOS- JA RIITA-ASIOIDEN SOVITTELUTOIMINNASTA

1. SOVITTELUN IDEOLOGIA

Haastatellut sovittelijat korostivat tärkeimpänä ja perustavimpana asiana sovittelussa ylipäätään sovinnollisuutta ja mahdollisuutta luoda osapuolten vuorovaikutukselle hedelmällinen tilanne. Mahdollisuus tunteiden käsittelyyn nähtiin tärkeänä. Erityisesti nuorten rikoksenteekijöiden osalta tärkeänä nähtiin sovitteluneuvottelun mahdolliset kasvatukselliset vaikutukset; sovittelija voi olla neuvottelussa nuorelle aikuisen mallina, nuori saa mahdollisuuden kuulla tekonsa uhrille aiheuttamat seuraukset sekä mahdollisuuden kertoa tekonsa syitä ja mahdollisuuden pyytää tekoaan anteeksi ja sopia mahdollisista korvauksista.

Sovittelijan roolissa tärkeimpänä tehtävänä sovittelijat näkevät osapuolten auttamisen yhteisen ratkaisun löytämiseen. Sovittelua käsittelevässä kirjallisuudessa ja tutkimuksessa on yhtenä tärkeimmistä sovittelijan rooleista nähty lähiyhteisön edustajan rooli. Tätä roolia eivät haastatteleman sovittelijat kokeneet omakseen. Toinen yleensä sovittelijaan liitettävä ominaisuus eli puolueettomuus sen sijaan oli sovittelijoiden mielestä oleellisen tärkeä sovittelijan ominaisuus.

Useille sovittelijoille sovittelutoiminta ei ole vain sitä että he sovittelevat heille osoitettuja juttuja, vaan sovittelu- tai voisiko sanoa sovinnollisuusasenne on paljon laajemmin mukana heidän elämässään ja välittyy heistä vähintäänkin heidän lähipiirilleen. Sovinnollisuus on osa sovittelijoiden identiteettiä.

Millaisiin raameihin voisi asettaa sovittelijoiden näkemykset sovittelun olemuksesta ja sovittelutoiminnasta? Väittäisin, että heidän ajattelunsa istuu paremmin sosiaalipolitiikan ja sosiologian kuin rikosoikeuden teoreettisiin raameihin. Tunnistan sovittelijoiden ajattelussa enemmän esim. ehkäisevästä sosiaalipolitiikasta ja lastensuojelusta lähteviä teemoja ja arvoja kuin rikosoikeudesta tai rikosprosessista lähteviä. Esimerkiksi nuorten sovittelujen tärkeyden korostaminen kertoo kasvatuksellisesta ja lastensuojelullisesta näkökulmasta sovitteluun.

1.1. Sovintoa ja sovinnollisuutta

Haastattelemieni sovittelijoiden näkemyksenä on, että kun asioista opitaan sopimaan niin ristiriitatilanteet vähenevät. He korostavat sosiaalisen kanssakäymisen ja kommunikoinnin oppimista ja arvostusta.

Sovinnon aikaansaaminen osapuolten välillä on sovittelijoiden mielestä rikos- ja riita-asioiden sovittelun päämäärä. Sovintoa painotettiin paljon enemmän kuin

materiaalisen vahingonkorvauksen sopimista. Saman huomion teki omassa tutkimuksessaan Iivari. Hänen tutkimuksessaan mukanaolleista 26 sovittelijasta kukaan ei pitänyt sovittelun tärkeimpänä tehtävänä aineellisesta vahingonkorvauksesta sopimista. 18 sovittelijan mielestä tärkeintä sovittelussa oli osapuolten kohtaaminen sinänsä ja 4 sovittelijan mielestä tärkeintä oli saavutettu sovinto. (Iivari 1988, 182).

Eräs pitkään sovitellut vapaaehtoissovittelija koki sovittelun laajempaan kuin vain viranomaisyhteistyötä koskevana. Hän näki, että ei ole olemassa aluetta missä sovittelua ei voi käyttää, se liittyy kaikkeen arkielämään.

Sovinnollisuus liittyy meidän arkielämään, ihan jokaisen. On se sitten työyhteisö, opiskelu, koulu, siviilielämä, mikä tahansa. Elikkä jos me voidaan asioita sopia niin ehkä ei tuu sitä konfliktiakaan. H3

Haastattelemani sovittelijat kokevat yleensä sovinnollisuuden laajasti ottaen asiana, joka hyödyttää koko yhteiskuntaa. Sovinnollisuus on muutakin kuin rikos- ja riita-asioiden sovittelua, jota tehdään juttu kerrallaan ja pidetään mielessä asiakkaiden ja yhteistyötahojen odotukset. Sovittelijoilla on pitkälti sovinnollinen identiteetti. Sovittelu ja laajemmin sovinnollisuus on muovautunut näkemyksellisyydeksi, ehkä jopa maailmankatsomukseksi. Ainakin joitakin viitteitä sovinnollisesta perusasenteesta voi löytää jokaisen haastateltavan vastauksista.

Ja sitten arvostan sovittelussa ja pidän hyvin tärkeänä, että meidän pienten ihmisten elämis- ja arvomaailma tässäkin ajassa on hyvin erilainen, että jos niillä lyhyillä pienillä sovittelutapaamisilla opimme vähän paremmin ymmärtämään ja suvaitsemaan toinen toisiamme, ihan eri kulttuureissa ja niin edelleen, niin se on minusta tosi arvokasta. H8

Sovittelijaksi valikoituvilta edellytetään tietynlaisia ominaisuuksia ja luonteenpiirteitä. Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksen mukaan sovittelijoiden tulisi pystyä osoittamaan tervettä harkintakykyä ja omata ihmissuhdetaitoja. Ihmissuhdetaitoihin kuuluisi esimerkiksi avoin asenne ihmisiä kohtaan kyky kuunnella ja kommunikoida sekä pysyä puolueettomana. Tällaisten kykyjen tulisi tulla esiin sovittelijoiden valinta- ja koulutusprosessissa. (Euroopan Neuvoston Ministerikomitean suositus, 4,18)

Sovittelijan tehtäviin valikoidutaan; vapaaehtoissovittelijoiksi haluavat haastatellaan ennen kuin heidät otetaan mukaan sovittelutoimintaan, ja selvitetään heidän sopivuutensa tehtävään. Kaikki sovittelutoiminnan aloittavat sovittelijat käyvät läpi paikallisen sovittelusta vastaavan tahon järjestämän peruskoulutuksen ja myöhemmin mahdollista jatkokoulutusta. Sovinnollisuus elämänsenteena on ainakin joiltakin osin tekijä, joka vaikuttaa hakeutumiseen ja valikoitumiseen vapaaehtoissovittelijan tehtäviin.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas (1999, 25) kuvaa sovittelijan työn kannalta tärkeitä luonteenpiirteitä ja ominaisuuksia:

1. Empatiakyky ja joustavuus osapuolia kohtaan. Sovittelijan on kannustettava osapuolia etsimään sovintoratkaisua ja hänen on oltava aidosti kiinnostunut sovittelavasta asiasta.

2. Määrätietoisuus ja energisyys. Sovittelija tarvitsee määrätietoisuutta ennen muuta sovittelun tavoitteen – sovinnon – etsimiseen.
3. Kyky tarkastella asioita tarpeen mukaa kauempaa, ikään kuin ulkopuolisena.

1.1.1. Kommunikoinnilla parempaan ristiriitojen sietokykyyn

Haastattelemani sovittelijat näkevät sovittelulla olevan suuren merkityksen ihmisten keskinäisen ymmärtämyksen lisäämisessä. Vuorovaikutuksen ja kommunikaation lisääminen auttaa ymmärtämään paremmin toista ihmistä. Henkilökohtainen kohtaaminen kasvoista kasvoihin, mahdollisuus voida vaikuttaa omaan asiaan, ratkaisun löytäminen yhdessä toisen osapuolen kanssa ja vastuunotto omasta ratkaisusta ovat tärkeitä sovitteluneuvottelun päämääriä.

Sovittelijoiden mielestä sovittelun avulla on mahdollista päästä laajemminkin toinen toistemme parempaan ymmärtämiseen ja suvaitsevaisuuteen ja sitä kautta myös ristiriitojen parempaan sietokykyyn.

Sovinnon aikaansaamisen haastatellut sovittelijat näkevät periaatteellisesti tärkeämpänä sovittelun päämääränä kuin kulloiseenkin juttuun liittyvien mahdollisten vahingonkorvausten sopimisen. Haastatellut sovittelijat kokevat sovinnollisuuden tärkeänä elementtinä ylipäätään elämässä. Sovinnollinen elämänasenne vähentää konflikteja.

Sovittelua voi tosiaan harrastaa niinku vähän epävirallisemminkin. Sovitteluahan se on koko elämä. – – – Se ei ole mikään elämästä erillinen toimenpide vaan se kuuluu siihen, tehään siitä sitten paperit tai ei. H2

Pitkään toiminnassa olleet sovittelijat kokivat sovittelun elämäntapana, paljon laajempana kuin tässä tutkimuksessa käsiteltävä rikos- ja riita-asioiden sovittelutoiminta. He korostivat muutoinkin arkielämässä sovinnollisuuden esiintuomista, konfliktinratkaisun ja kommunikoinnin tärkeyttä.

1.1.2. Sovitteluun sopivat jutut

Viisi sovittelijaa mainitsee varsinkin nuorten jutut sellaisiksi, jotka sopivat sovitteluun. Myös aikuisten ensikertalaisten jutut, ylipäätään lievät rikokset koetaan yleisesti sovitteluun sopiviksi.

Juttutyypeistä mainittiin esimerkkeinä erikseen perheväkivalta, lievät vahingonteot, pahoinpitelyt, kunnianloukkaus ja henkinen väkivalta.

Lievät, ja sit sellaset, jotka ihan selkeesti on ihmisten välisiä asioita ett siinä ei yhteiskunnalla oo mitään tekemistä eikä sanomista. ja sit näillä nuorilla ensimmäiset pienet rikkeet mistä pääsee varoituksella ja siinä on hyvä tilaisuus sitte puhutella näitä nuoria että mitä siitä vois seurata seuraavalla kerralla. H2

Yksittäiset sovittelijat kokevat sovitteluun sopivan hyvin erityyppisiä juttuja. Nuorten tekemien rikosten ja lievien rikosten lisäksi osa sovittelijoista katsoo, että hyvinkin monenlaisia rikoksia voi sovittaa. Ainakin osittain näistä vastauksista heijastuu se, miten pitkään sovittelija on ollut sovittelutoiminnassa mukana; pisimpään mukana

olleet näkivät, että sovittelu on mahdollista kaikenlaisissa jutuissa ainakin joiltakin osin.

— — — *että kai se sitten on mitä vanhemmaks tulee sitä laajemmin sen näkee — — — Että se mitä silloin alussa kun lähti niin ajatteli monta kertaa ett tota asiaa ei voi kuvitellakaan sovitteluun niin tänä päivänä ihan mieluusti. Ett hyvin laidasta laitaan. Siis uskomattoman erilaisiin tilanteisiin voidaan soveltaa.* H3

Mielityisen (1999) tutkimuksen mukaan viranomaisten eikä myöskään sovitteluliikkeen sisällä ei vallitse yksimielisyyttä siitä, millaiset jutut sopivat sovitteluun. Mielityisen haastatteleminen poliisien ja syyttäjien kesken suurin yksimielisyys vallitsi siitä, että asianomistajarikokset ovat hyvin sovitteluun soveltuvia rikoksia. Henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten (muun muassa pahoinpitelyt, parisuhdeväkivalta) sovittelu herätti haastateltavissa ristiriitaisia ajatuksia. (emt., 72, 75–76)

Iivari tutkimuksessaan (1988, 184–185) pyysi sovittelijoita arvioimaan eri rikostapausten sopivuutta sovitteluun arvosanoilla 0–10. Keskiarvojen perusteella rikokset asetettiin järjestykseen, jolloin parhaiten sovitteluun sopivat rikokset olivat näpistys, vahingonteko, kunnianloukkaus/herjaus, kotirauhan rikkominen, varkaus, laiton uhkaus, perheväkivalta ja pahoinpitely. Iivarin käsityksen mukaan perheväkivallan ja pahoinpitelyn korkeat keskiarvot selittyvät sillä, että pahoinpitelyrikosten sovittelu oli keskeisenä kehittämisalueena sovittelijoiden työssä.

1.2. Suuntautuminen tulevaisuuteen – elämänhallinta

Anteeksiantaminen ja -saaminen nousevat tärkeiksi asioiksi. Jotkut sovittelijat käyttivät sanaa armo, joka yhdessä anteeksiantamisen ja -saamisen kanssa on näkökulma tai käsite, joka harvemmin nousee esiin yhteiskunnallista toimintaa kuvattaessa tai tutkittaessa. Lisäksi yksi sovittelijoista käytti katumus- termiä sovittelussa parhaimmillaan tapahtuvaa asennemuutosta kuvatessaan.

Tää kuulostaa kristilliseltä mutt mä en osaa sitä tolla sosiaalipolitiikan sanastolla sanoa — — — Jotta mä voisin suuntautua uuteen niin mä tarviin sulta sen sun anteeksiannon. Tai sitten sen että mä saan antaa sulle anteeksi. Ja saada anteeksi. Se jotenkin vapauttaa mua pois siitä asiasta, se ei oo enää keskeneräinen asia mun elämässä. Mä voin suuntautua tulevaan. Että semmosena mä nään sovittelun myös. H3

Kukaan sovittelijoista ei kuitenkaan käyttänyt näitä käsitteitä niiden uskonnollisessa merkityksessä, vaan yhteydessä sosiaaliseen kanssakäymiseen. Henkilökohtaisen vastuunoton ja anteeksiantamisen ja -saamisen kautta näkökulma on sovittelussa tulevaisuuteen suuntautunut. Tämä on yksi restoratiivisen oikeuden peruseräpäätteistä.

Tähän tulevaisuuteen suuntautumiseen ja anteeksiantoon ja -saamiseen sekä armoon ja katumukseen liittyy mielestäni sovittelijoiden korostama henkilökohtaisen vastuunoton ja sitä kautta oman elämän paremman haltuunoton teema. Tästä voidaan edetä henkilökohtaisen vastuullisuuden ja elämänhallinnan teemoihin, jotka ovat keskeisiä kuvailtaessa postmodernin ajan yhteiskunta- ja sosiaalipolitiikkaa.

Risto Eräsaari on kuvannut yksittäisen ihmisen tarvetta tehdä omaa elämäänsä koskevia ratkaisuja seuraavasti: Yksilöjen on löydettävä elämäänsä näköala tai perspektiivi (elämänorientaatio), valittava toimintansa (elämänpolitiikka) ja varmistettava jokapäiväisen arjen vakautensa (elämänhallinta). Yksilöllisten strategioiden avulla yksilö etsii käytäntöjä ja järjestyksiä, joiden avulla yksilöt hallinnoivat itseään sen sijaan että sosiaalipoliittiset järjestelmät hallinnoivat yksilöjä. Hyvinvointijärjestelmät toimivat vapauden ja sen mukanaan tuomien valintojen tekemisen nimissä olettaen samalla, että ihmiset pystyvät hallitsemaan arkielämäänsä ja elinolojaan. (Eräsaari 2000, 47–48) Haastatellut sovittelijat toivovat, että sovitteluneuvotteluissa olisi mahdollista saada aikaan se, että osapuolet voivat itse ratkaista keskinäisen konfliktinsa ja näin saada haltuun mahdollisuus tehdä rakentavia ratkaisuja.

Saada tajuamaan, että kaikille asioille on olemassa parempi vaihtoehto, otetaan vastuu itsestä ja muista, sen kautta peilataan tehtyä tekoa, huomataan väärä valinta ja palataan lähtöruutuun – – – H1.

Yhtenä osana elämänhallintaa voidaan pitää kykyä antaa ja pyytää anteeksi. Se on uuden suunnan ottamista, aktiivinen vastuunotto teon tekijältä ja tämän tunnustamista teon uhritta. Samoin elämänhallinnan ja henkilökohtaisen vastuunoton teeman alle voidaan sijoittaa koko sovittelutoiminnan ideologia. Sovittelun osapuolet sitoutuvat kukin tehtyyn ratkaisuun ja kantavat vastuun siitä. Sopimus tehdään ihmisten välillä ilman viranomaisia eli yhteiskunnan osallisuutta. Sovittelun tulos palaa kylläkin viranomaisten käsittelyyn, mutta itse sopiminen tapahtuu yksittäisten ihmisten kesken.

Elämänhallinta on ehkäisevän sosiaalipolitiikan eräänä tavoitteena (Eräsaari 2000; Rauhala 1998). Rauhalan mukaan ehkäisevä sosiaalipolitiikan tavoitteita ovat esimerkiksi kansalaisten elämänhallinnan tukeminen, kansalaisten lähiympäristöjen merkityksen korostaminen ja sosiaalisten riskien ennakoimisen tärkeys (Rauhala 1998, 25).

1.3. Nuoret sovittelussa

Rikosten ja riitojen sovittelutoiminta on Suomessa ja myös kansainvälisesti lähtenyt liikkeelle nuorten rikosentekijöiden juttujen sovittelusta. Suomessa sovittelu on vähitellen laajentunut koskemaan myös aikuisten sovitteluja. Rikoksesta epäillyistä suurimpana ikäryhmänä on 15–17 -vuotiaat nuoret (Takala 2001, 283). Runsaat puolet tekijöistä on kuitenkin yli 18 -vuotiaita, ja sovittelun ehdoton yhteys nuoriin rikosentekijöihin on katkennut (Mielityinen 1999,31). Muun muassa Ruotsissa on edelleenkin keskitytty rikossovittelussa lähinnä nuorten juttuihin (Iivari & Planting 2000,27).

Sovittelun tärkeän merkityksen etenkin nuorille mainitsi seitsemän sovittelijaa. Sovittelija voi olla nuorelle aikuisen malli, hän voi osoittaa parempia ongelmanratkaisutapoja ja laajemminkin olla kasvatuksellisesti nuorelle mallina. Sovittelu nähdään nimenomaan nuorten osalta tärkeänä ja toimivana konfliktinratkaisutapana.

No lähinnä mun mielestä ne on ne nuoret. Nuoret ja niinkun siinä on ideakin se että vähän vähäsempiä juttuja. Mun mielestä sovittelu on parempi semmosissa kuin mennä

käräjille. Ihmisten ittensä - ja sitten kuna ajattelee sitä laajemmin se on toimivampi juttu toi sovittelu. Käräjillä olo monesti- ainakin joillekin nuorille- voisin kuvitella - on sellanen kova juttu jolla voi kerskailla että kävinpä tossa tuomarin juttusilla. Mutta sitten kun joutuu sovittelussa kohtaamaan silmästä silmään siinä yleensä jätkiltä hymy hyytyy. Se on tärkeä mun mielestä niin. H4

Myös aikuisten ensikertalaisten ja lievien rikosten kyseessä ollessa sovittelu nähdään hyvänä vaihtoehtona. Sovittelijat eivät näe järkevänä törkeiden rikosten tai toistuvasti samojen tekijöiden rikosten sovittelua.

Yksi sovittelijoista korosti näkemyksensä, että nuorten ensikertalaisten jutut pitäisi aina viedä sovitteluun.

Se vielä että pidän ehdottomasti tärkeänä että nuorten riidat ja rikkomukset pyrittäis aina menemään sen sovittelutien kautta että niitä ei ensimmäisenä ohjattais tonne käräjäoikeuteen. Minusta se on väärä paikka ratkoo ja sovittaa nuorten sanoisko ihmissuhdeongelmia. H8

Kasvatuksellisuus ja aikuisen mallina toimiminen on sovittelijoiden mielestä tärkeää nuorten juttujen sovittelussa. Ojakangas näkee kasvatuksen perustana auktoriteetin, kasvatusta edellyttää kasvattajan ja kasvatettavan välisen välttämättä epätasaisen suhteen, ja täten kasvatusta on aina vallankäyttöä ja auktoriteetti persoonallinen ja näkyvä vallan lähde (Ojakangas 2001, 51–54). Kasvatusta perustana ovat kokemus ja auktoriteetti, ja todellinen kasvatusta on inhimillisenä olentona ymmärretyn lapsen ohjaamista ja johtamista aikuisten maailmaan. Vastakohtana tälle persoonalliselle vallankäytölle Ojakangas näkee kontrollin. Kontrolli ei voi korvata kasvatusta, ja kontrolli ja välittäminen sulkevat toisensa pois. Kontrolli on anonyymia, toisin kuin auktoriteetti. Auktoriteettia ei voi olla ilman kunnioitusta, ja totteleminen perustuu kunnioitukseen. Auktoriteettivalta on kasvatusta, joka perustuu rakkauteen, pyytävään ystävyyteen ja välittävään rakastamiseen. (emt. 54–69)

Haastattelemiini sovittelijat näkevät sovittelutilanteen mielestäni nimenomaan kasvatuksellisena ja mahdollisesti ovat itse tilanteissa auktoriteetin kaltaisessa asemassa. Kasvatuksellisuus on tärkeämmässä asemassa kuin kontrolli sovittelijoiden puheissa sovittelusta, vaikka sovittelun yhteydet rikoskontrolliin voisivat teoriassa nostaa esiin sovittelijoiden puheissa tiukemmin kontrolliin ja kurinpitoon liittyviä aspekteja.

Mä ainakin sovittelijana nään ja teen edelleenkin tätä työtä niillä motiiveilla että nuorten kohdalla pidän kaikkein tärkeimpänä sen kasvatuksellisen vaikutuksen. Uskon että me sovittelijat hyvin usein, monissa tilanteissa toimimme äidinä ja isän mallina, aikuisen mallina. Ja sitä pidän hyvin tärkeänä. H8

1.3.1. Nuorten juttujen sovittelun ominaispiirteitä

Nuorten jutut johtuvat sovittelijoiden mielestä monesti enemmänkin ajattelumattomuudesta, kysymys voi ensikertalaisella olla ennemminkin vahingossa "mokaamisesta" kuin tarkoituksellisesta teosta. Eräs sovittelijoista kuvaa, että nuorten kohdalla on ennemminkin kyse riidoista, rikkomuksista ja kasvukivuista kuin rikoksista.

Tutkimukset nuorisorikollisuudesta tukevat vapaaehtoissovittelijoiden ajatuksia nuorten rikostelusta. Kivivuoren, Kouvoson ja Marttusen mukaan rikokset, joissa nuorten osuus on hallitseva, liittyvät yleensä vapaa-ajanviettoon ja alkoholia ja ikärajoja koskeviin säännöksiin. Enemmän suunnitelmallisuutta vaativiin rikoksiin, kuten esimerkiksi petoksiin tai kavalluksiin, nuoret syyllistyvät harvoin. (emt. 2001, 132). Laitisen ja Nyholmin mukaan nuoret tekevät rikoksia yleensä ryhmässä, joten rikollisuus on heille enemmän sosiaalista toimintaa kuin vanhemmille ikäryhmille. Nuorten rikokset tapahtuvat yleensä tilannekohtaisesti ilman harkintaa ja monesti alkoholin vaikutuksen alaisena, joten nuoret jäävät useammin rikoksistaan kiinni kuin aikuiset. Laitinen ja Nyholm viittavat Tuokkoon (1993): nuorten porukointiin liittyvässä rikollisuudessa on usein kyse kokeilusta ja vääränlaisesta hauskanpidosta; alle 20 vuotiailla ryhmässä tehtyjen rikosten osuus on 75 % rikoksista, ja alle 15-vuotiailla tämä osuus on peräti 90 % tehdyistä rikoksista. (Laitinen & Nyholm 1995, 34–35).

Sovittelun yhteydessä on mahdollista puhuttaa nuorta, mitä jatkossa voi seurata jos hän on tekemisissä rikosten kanssa. Sovittelussa nuoren on mahdollista saada kuulla vaikutuksesta uhriin. Kasvokkain tapaamisella toisen osapuolen kanssa on sovittelijoiden kokemuksen mukaan nuoreen enemmän vaikutusta kuin oikeudenkäynnillä.

Tekijän teostaan ottama henkilökohtainen vastuu nähtiin tärkeänä tavoitteena sovittelussa. Yksi sovittelijoista nosti esiin tärkeänä varsinkin nuorten rikosentekijöiden kohdalla työkorvauksen, joka on sovittelun yhteydessä mahdollinen jos osapuolet niin keskenään sopivat. Toisin sanoen jos tekijä ja uhri pääsevät asiasta yhteisymmärrykseen, voi tekijä korvata aiheuttamansa vahingon työllään. Käytännössä sopivan työkorvauksen löytäminen on usein hankalaa.

Siinä joutuu vastaamaan tekosistaan eikä selviä vaan sakolla, lapulla jonka isi maksaa. Ja jos siinä varsinkin voi jollain teolla hyvittää sitä – ei tietysti pahoinpitelyjutussa mutta joku ikkunan rikkominen, voi työllä vaikka sinne kauppaan korvata sitä. H4

Kaksi sovittelijaa piti tärkeänä nimenomaan nuorten juttujen sovittelussa sitä, että sovittelijalla on elämäkokemusta. Nuorella itsellään ei kokemusta vielä paljoakaan ole, eikä sitä kautta välttämättä valmiuksia työstää realistisesti tilannettaan. Vaikka sovitteluistunnot ovat ajallisesti lyhyitä ja yhteydenottoja sovittelijan ja nuoren välillä yleensä vain muutama, toivovat sovittelijat että siitä on nuorelle apua. Nuoren toivotaan saavan rakentavia apukeinoja tulevia mahdollisia konfliktitilanteita varten.

*Nuorista huomaa sen että heillä ei oo sitä elämäkokemusta, joka varmasti on monessa tapauksessa erittäin hyvä sovittelussa. Että on elämäkokemusta. Jos sä oot kaksikymppinen niin sä et ole eläny semmosta omaa perhe-elämää, sun omaa elämää vielä kun se on nuoren elämää, opiskeluelämää sun muuta. Niin ei oo nähny sitä maailmaa sillä tavalla paljon – yleensäkään – – –
Vanhempana sitä tulee niinkun väkisin semmosta – ei oo niin tuomitseva niin nopeasti. – – – Kun ihmisten kanssa jotain juttuja sovitellaan niin monissa tapauksissa olis hirveen hyvä että on elämäkokemusta (sovittelijalla). H5*

1.3.2. Nuoret ja uusintarikollisuus

Sovittelun avulla haastatellut sovittelijat kokevat voivansa auttaa nuoria saamaan oma elämä ja tulevaisuus hallintaan. Tärkeänä sovittelun tehtävänä mainittiin nuoren alkavan rikoskierteen katkaisu.

Ida Mielityinen on tutkinut sovittelun vaikutusta uusintarikollisuuteen. Ekosen (1993) mukaan sovittelijat pitävät tärkeimpänä tavoitteenaan uusintarikollisuuden ehkäisyä (Mielityinen 1999, 37). Mielityinen on vertaillut rikosten uusimista sovittelussa mukana olleiden ja vertailuryhmän kesken. Hän päätyi siihen johtopäätökseen, että on mahdotonta osoittaa, että sovittelu vähentäisi uusintarikollisuutta. Sekä sovittelu- että vertailuryhmässä uusintarikollisuus noudatteli iän mukaisesti kaareutuvaa käyrää: uusintarikollisuus oli huipussaan 15–17 -vuotiaiden ryhmässä, ja erot ryhmien välillä olivat pienet. Vanhemmissa ikäryhmissä sovittelu- ja vertailuryhmän väliset erot olivat suuremmat, mihin vaikuttavat todennäköisesti valikoitumiseen liittyvät tekijät (emt. 144–145).

Sovittelua ja uusintarikollisuutta käsittelevässä kirjallisuudessa todetaan usein, että sovittelussa sovittelussa "katkeaa" lähinnä niiden nuorten rikoskierre, joiden rikollinen ura ei olisi koskaan edes alkanut, ja joille pelkkä kiinnijääminen olisi yksistään riittänyt päätökseen luvattoman toiminnan lopettamisesta (Mielityinen 1999,150).

Ida Mielityinen haastatteli omassa tutkimuksessaan joitakin havainnoimiensa sovitteluneuvottelujen osapuolia. Kaikista tekijöiden haastatteluista näkyi, että oman teon seurauksia oli pohdittu jo ennen sovittelua ja päätös oman käyttäytymisen muuttamisesta oli syntynyt jo ennen sovitteluneuvotteluun tuloa. (Mielityinen 1999, 151)

1.4. Sovittelun jännitteitä

1.4.1. Sovittelun ongelmatilanteita

Vaikeimpana tai hankalimpana sovittelussa ei koettu mitään yksittäistä sovitteluun liittyvää periaatteellista kysymystä tai juttutyyppejä, vaan käytännön hankaluudet. Ne mainitsi puolet haastatelluista sovittelijoista. Käytännön hankaluudet voivat olla sovitteluistunnon järjestämiseen liittyviä, lähinnä vaikeudet löytää kaikille osapuolille sopiva yhteinen aika. Käytännön ongelmia voivat olla myös muut käytännön asiat, kuten atk-tekniikan hyväksikäytön ongelmat.

– – – *Hankalinta on jos on vaikeesti sovittavissa se yhteinen aika. Siinä se hankaluus tulee jos tulee. Ei mulla oo koskaan ollu niissä kohtaamisissa mitään hankaluuksia.*
H2

Ennakoasenteet sovittelua kohtaan ylipäättään tai jutun toista osapuolta kohtaan mainitsi kaksi sovittelijaa. Valmiita ja vahvoja ennakoasenteita voi olla vaikea murtaa. Ongelmaksi mainittiin se, että sovittelua ei tunneta. Sovittelijat kertoivat

esimerkkejä yleisistä ennakkoasenteista, jotka ovat ilmenneet keskusteluissa esimerkiksi tuttavapiirissä.

Noin yleensä sitte ihmisten kanssa kun "teen sovitteluja" niin ihmiset "tukka pois ja linnaan, mitäs niitä paapot". On tollasia näkemyksiä vielä yllättävän paljon. H6

Myös itse sovittelutilanteessa voi sovittelua hankaloittaa asianosaisten valmiit ennakkoasenteet ja kuuntelemattomuus.

Yleisesti ottaen sovittelijat eivät kokeneet mitään tiettyä juttutyyppeä hankalaksi sovittella. Yksi sovittelijoista mainitsi hankalimpina sovittelujuttuina pitkittyneet riitatilanteet. Ne ovat Ida Mielityisen tutkimuksen (1999, 74) mukaan juttuja, joita poliisi ja syyttäjä monesti mielellään lähettävät soviteltaviksi (kotirauhan rikkominen, herjaus, solvaus ym). Tällaisten juttujen lopullinen ratkaiseminen oikeusteitse on hyvin epävarmaa, eikä oikeuden antama tuomio auta selvittämään riitojen taustalla olevia syitä. Myös sovittelussa nämä jutut koetaan hankalina. Käytäntö on osoittanut, että osapuolten suostuminen sovitteluneuvotteluun ja kuulemaan toisiaan voi olla hyvin hankalaa. Mielityinen näkee tällaisten juttujen taustalla vaikeita ihmissuhdekysymyksiä, ja sovittelijoita vaaditaan näihin paljon aikaa ja taitoja (emt., 75)

1.4.2. Sovitteluun sopimattomat jutut

Millaiset jutut sovittelijat henkilökohtaisesti kokevat sellaisiksi, joita he eivät itse lähtisi sovitteluun?

Yksi sovittelijoista koki, että sellaisia juttuja ei olekaan, hän kokee voivansa käyttää omaa elämäkokemustaan hyväksi ja voivansa sovittella kaikenlaisia juttuja, myös vakavia rikoksia. Hän on tehnyt sovitteluja pitkään, jo toistakymmentä vuotta.

Muilla sovittelijoilla on melko yhteneväinen näkemys sovitteluun sopimattomista jutuista perheväkivallan sovittelua lukuunottamatta. Yleensä mainittiin törkeät rikokset niitä erikseen yksilöimättä ja seksuaalirikokset erikseen. Lisäksi kaksi sovittelijoista mainitsi toistuvasti samojen tekijöiden juttujen sovittelun, toinen heistä perusteli näiden juttujen soveltumattomuutta sovitteluun sillä että on olemassa mahdollisuus että tekijät tietoisesti käyttävät sovittelua hyväkseen. Yksi sovittelijoista mainitsi pahoinpitelyrikokset sellaisiksi joita ei halua sovittella.

En ainakaan mitään raiskauksia ja seksuaalirikoksia en, ja tietysti vakavat rikokset, eihän niissä oo mahollisuuskaan sovitteluun. Mutta muuten ylipäänsä ei oo sellasia mitä ei oo mahdollista sovittella. H2

Yhtenä perusteluna sille, että eivät haluaisi sovittella törkeitä rikoksia, mainitsivat sovittelijat sen, että niitä ei ole mahdollistakaan sovittella. Koska rikos- ja riita-asioiden sovittelua ei tällä hetkellä ole sisällöllisesti säännelty, käytännössä mitään rikoksia ei ole rajattu sovittelun ulkopuolelle. Sovitteluideologian mukaan rajauksena pidetään lähinnä vain sitä, että rikoksia, joissa ei ole asianomistajaa eli toista osapuolta, ei voida sovittella. Se, että sovittelijat kokevat, että tietynlaisia rikoksia ei ole mahdollista sovittella, johtuu lähinnä paikkakunta-kohtaisista menettelytavoista, siitä millaisia juttuja milläkin paikkakunnalla sovitteluun lähetetään. Käytännössä poliisien ja

syyttäjien käsitys sovitteluun sopivista jutuista säätelee sitä, millaisia juttuja sovittelaa (Mielityinen 1999, 63).

Iivarin tutkimuksessa sovittelijat kokivat huonosti sovitteluun sopiviksi rikoksiksi konkurssirikokset, veropetokset, siveellisyysrikokset, tapon yrityksen ja ryöstön (Iivari 1988, 184).

Mielityisen haastatteleminen poliisien ja syyttäjien mielestä henkirikokset, siveellisyysrikokset, talousrikokset, huumausainerikokset ja yleensä rikokset, joissa ei ole toista osapuolta, olivat sovitteluun sopimattomia (Mielityinen 1999,80).

1.4.3. Perheväkivallan sovittelu

Perheväkivallan sovittelu on kiivaasti jakanut mielipiteitä siitä alkaen kun perheväkivaltatapauksia on sovittelu. Perheväkivallan soveltavuudesta sovitteluun ovat olleet erimielisiä niin sovittelutoiminnan piirissä työskentelevät ammattilaiset ja vapaaehtoistyöntekijät kuin sovittelun kanssa yhteistyötä tekevät viranomaisetkin.

Esimerkiksi Kalevi Juntunen, Tampereen sovittelutoiminnan vetäjä on esitelmässään Oulun sovittelupäivillä toukokuussa 2001 esittänyt, että sovittelutapaamiset voisivat olla perheväkivallan osapuolille sopiva tilanne purkaa pahoinpitelytilannetta. Keskustelu kokeneiden sovittelijoiden avulla voisi Juntusen mielestä muuttaa osapuolten reagoitua seuraavassa konfliktitilanteessa, vaikka parisuhteessa olisikin takana pitkä väkivaltakierre. (Juntunen 2001).

Perheväkivaltasovittelujen vastustajat taas pelkäävät, että uhri ei tule kuulluksi sovittelussa. Perheväkivallan rangaistavuuden ja rikosluonteen pelätään hämärtyvän ja sovittelun jälkeisen mahdollisen syyttämättäjäätämispäätöksen vesittävän lainmuutoksen, jolla yksityisellä paikalla tehtävät pahoinpitelyt tulivat yleisen syytteen alaisiksi rikoksiksi (esim. Mielityinen 1999,76 -77).

Perheväkivallan sovittelu jakoi myös haastattelemini sovittelijoiden mielipiteitä. Minkään muun sovittelutoiminnan periaatteeseen tai käytäntöön liittyvän kysymyksen kohdalla ei sovittelijoiden vastauksissa voi nähdä samanlaista jakautumista vastakkaisiin näkemyksiin kuin juuri suhtautumisessa perheväkivaltasovitteluihin.

Sovittelijoista kaksi ilmoitti, että kokee perheväkivallan sovittelun henkilökohtaisesti sellaiseksi, mitä ei suostu sovitteluun. Toinen heistä koki muun muassa että ei pystyisi pysymään puolueettomana osapuolten kanssa sovitteluistunnossa ja toinen koki, että asianosaisille sovittelutilanne ei ole tasapainoinen eikä auta heitä.

Pitäis olla niin ettei sillä tee enemmän vahinkoa tai jotenkin että – mä en tiää että jos se pariskunta tulee sinne yhdessä ja lähtevät yhdessä. Se ei oo jotenkin tasapainoinen se tilanne. Ett ei voi olettaa että nainen pystyis vilpittömästi, tai mies, ilman pelkoa puhumaan asioista. Jotenkin aina se, jota on pahoinpidelty, on alakynnessä siinä tilanteessa. H7

Muutammat sovittelijat taas erikseen painottivat, että perheväkivaltarikokset sopivat hyvin sovitteluun. Heidän mielestään sovittelun avulla on mahdollista saada aikaan tilanteessa sellainen muutos, mikä ei ole tuomioistuinkäsittelyssä mahdollinen.

Mun mielestä perheväkivaltatilanne on erittäin hedelmällinen sovitteluun koska siinä sitten keskustellaan ja palveluun ohjataan ihmisiä eteenpäin. Käräjille on aika hassua viedä asioita, mutta tietenkin sekin on paikallaan jos on vakavia vammoja tullu – – – Mut se vois olla sekä että, pitäis ohjata aina sovitteluun ja jos on tullu vakavia vammoja viedä sitten rikosoikeudelliseen käsittelyyn. H2

Yksi sovittelijoista koki tulevaisuuden uhkakuvana sen, että perheväkivaltasovittelut jätettäisiin sovittelun ulkopuolelle.

Jukka-Pekka Takalan ja Ida Mielityisen mukaan rikossovittelun käyttö perheväkivaltajutuissa lieenee kansainvälisesti suhteellisen harvinaista, ja sen käyttö on paikoin vähentynyt. USA:n rikossovitteluorganisaatioista vain joka kymmenes on ilmoittanut ylipäättään joskus sovittelvansa kotiväkivaltaa. Euroopassa perheväkivaltaa sovitellaan Suomen lisäksi ainakin Itävallassa, missä perheväkivaltajuttujen sovittelussa on tarkat periaatteet ja sovittelijat ovat sosiaalialan ammattilaisia. (Takala & Mielityinen 2001, 290, 295) Norjassa rikosten sovittelusta on säädetty lailla. Siellä perheväkivaltaa ei sovitella. Myös Ruotsissa suhtautuminen perheväkivallan sovitteluun on negatiivista, siellä rikossovittelussa keskitytään lähinnä nuorten juttuihin. Tanskassa perheväkivaltaa on soviteltu tapauksissa, joissa osapuolet eivät ole halunneet osallistua perinteiseen terapiaan mutta ovat olleet halukkaita käsittelemään asiaa sovitteluneuvottelussa. (Iivari & Planting 2001, 27 - 28). Suomessa perheväkivaltatapausten lähettäminen sovitteluun näyttää vähentyneen vuoden 1999 jälkeen (Takala 2001, 282) Perheväkivaltatapausten osuus sovitelluista jutuista on Suomessa melko pieni, esimerkiksi Helsingissä vuonna 2000 kaikista sovittelutapauksista 6 % oli perheväkivaltatapauksia (Sovittelusanomat 2/2001, 42).

Perheväkivallan soveltumattomuutta sovitteluun perustellaan yleensä vallan epätasapainolla. Perheväkivalta on alistussuhde; uhri ja tekijä eivät voi olla tasavertaisia sopimusosapuolia. Parisuhdeväkivalta on tyypillisesti toistuvaa, pahenevaa ja uhria vakavasti vahingoittavaa. Sovittelussa se vaatii vapaaehtoissovittelijoilta runsaasti asiantuntemusta ja sovittelutaitoja. (Takala ja Mielityinen 2001, 283-284) Sovittelun vaarana on, että väkivallantekojen rikosluonne hämärtyy. Lehtonen ja Perttu (1999, 132) huomauttavat, että perheväkivallan sovittelussa on unohdettu tärkeä peruskysymys: väkivalta on vallan käyttöä, se on luonteeltaan alistavaa ja se on aiheuttanut vallan epätasapainon suhteeseen sekä uhrille henkisen trauman. Uhrin henkinen trauma lisää väkivallan tekijän vallankäytön mahdollisuuksia. Tällöin sovittelun lähtökohta kyseenalaistuu: istuuko neuvottelupöydässä kaksi tasaveroista neuvottelukumppania? (emt. 132)

Rikosuhritoimikunta suhtautuu kriittisesti parisuhdeväkivallan sovitteluun. Toimikunta pitää kuitenkin tärkeänä, että sovittelun mahdollisuudet parisuhdeväkivallan ehkäisyssä selvitetään. (Rikosuhritoimikunnan mietintö, Komiteanmietintö 2001:5, 77) Rikosuhritoimikunta esittää, että sovittelu voisi olla menettely, jota hyödynnetään ilman että sillä olisi tarkoituskaan vaikuttaa pahoinpitelyn käsittelyyn rikosoikeudellisessa järjestelmässä. Sovittelu voitaisiin nähdä osana laajempaa tekijän ja uhrin auttamiskuviota. (emt. 76 -77)

Parisuhteessa tapahtuvaan väkivaltaan tulisi puuttua siten, että selvästi osoitettaisiin tekijän vastuu käyttäytymisestään. Tekijän tulee oivaltaa, että mikään ei oikeuta

fyysisen väkivallan käyttöön. Sovittelun peruseriaatteisiin kuuluu, että osapuolet yritetään saada ymmärtämään toistensa toimintaa ja heitä pyritään kohtelemaan puolueettomasti. Tällöin on vaarana, että uhria pidetään osittain syyllisenä tilanteeseen. Toisaalta sovittelu mahdollisesti on osapuolille ensimmäinen tilanne, jossa he voivat rauhassa selvittää tilannettaan ulkopuolisen henkilön avulla. Sovittelulla saattaa olla myönteistä annettavaa perheväkivaltatilanteen käsittelyssä, jos kysymyksessä on yksittäinen, yllättävä väkivaltatilanne. Perheväkivallan luonteen vuoksi yhteen kertaan jäävät pahoinpitelyt ovat kuitenkin harvinaisia. Teoilla on taipumus pahentua, jos niihin ei puututa. (emt. 76)

2. SOVITTELUN HYÖTYJÄ

Sovittelun hyödyt sovittelijat näkevät laajasti. Sovittelu koskettaa muitakin kuin sovittelun asianosaisia. Taloudellinen hyöty sovittelusta koituu yhteiskunnalle oikeudenkäytikulujen ja –ajan säästönä. Tuomioistuimen ja syyttäjälaitoksen resurssit voidaan kohdentaa paremmin tarkoitustaan vastaaviksi.

2.1. Hyödyt yhteiskunnalle

Oikeudellinen sääntely on pikemminkin ristiriitojen käsittelyä kuin niiden ratkaisua tai poistamista. Konflikteja voidaan oikeudellisesti paitsi ratkaista, myös ylläpitää, luoda ja kärjistää. Oikeudellinen sääntely ja käsittely edellyttävät aina ristiriidan uudelleenmäärittelyä oikeudelliseksi ristiriidaksi. Ongelma tunnistetaan juridisin kategorioin, se irrotetaan alkuperäisestä sosiaalisesta yhteydestään ja siirretään oikeusjärjestelmässä käsiteltäväksi kysymykseksi. (Kyntäjä 2000, 84, 86) Sovitteluideologian yhtenä perusajatuksena on konfliktin ratkaiseminen niin, että konfliktin osapuolten keskeinen asema ratkaisun aikaansaamisessa korostuu ja tekijän, uhrin ja yhteisön väliset siteet vahvistuvat (Mielityinen 1999, 3-5).

Sovittelijat näkevät sovittelun hyödyttävän koko yhteiskuntaa. Hyöty tulee pitkällä tähtäimellä jo sovittelun tarkoituksessa ilmitulleen vuorovaikutuksen lisääntymisen ja ristiriitojen paremman sietokyvyn kautta. Tämä vähentää viranomaisten puuttumistarvetta, esimerkiksi poliisille tehdään vähemmän rikosten tutkintapyyntöjä. Käsittelyssä olevien rikos- ja riita-asioiden osalta sovittelu vähentää syyttäjien ja oikeuslaitoksen työpainetta, kun lievempiä rikoksia sovitellaan ja niiden osalta jatkotoimenpiteet oikeusprosessissa jäävät pois. Näillä tavoin sovittelusta on taloudellista hyötyä koko yhteiskunnalle.

Sovittelusta saatava hyöty on tulkinnallinen ja vaikeasti hahmotettava, helpointa on laskea rahallisesti saatava hyöty, kustannussäästöt.

Anne Aaltonen on tutkimuksessaan laskenut, että v. 1996 sovitelluista jutuista aiheutui säästöä keskimäärin 4200 mk/juttu. Mikäli tulos olisi yleistettävissä, vuonna 1995 soviteltujen 3050 jutun kokonaissäästövaikutus olisi 12,8 miljoonaa markkaa. Jos sovittelu olisi käytössä kaikissa kunnissa, vuosittainen kokonaissäästö olisi 34 miljoonaa markkaa. (Aaltonen 1998, 52, 57) Aaltonen toteaa tulosten olevan suuntaa antavia, ei sellaisenaan yleistettävissä. Aaltonen tutkimuksessa oli aineistona vuoden 1996 lopulla kuudesta kunnasta kolme sovittelua kustakin. (emt. 21-22).

Myös viranomaisnäkökulmasta voidaan ajatella että sovittelusta saatava hyöty on muun muassa taloudellinen. Hyöty tulee sekä kustannussäästön että työajan säästön muodossa. Haastattelemani sovittelijat näkevät sovittelun hyödyttävän lähinnä oikeusviranomaisia ja poliisia. Näille viranomaisille rikosasioiden sovittelu saattaa diversion eli jutun rikosprosessista pois karsiutumisen kautta tuottaa edellä mainittuja hyötyjä, ja sitä kautta rationalisoida viranomaisten työtä.

Kaipa se etu voitaisiin jakaa tasaisesti eri viranomaisosapuolille, rikollisuuden väheneminen helpottaa poliisin työtä, syyttäjä voi tukeutua sovitteluun syyttämättä-jättämispäätöksessään ja sitä kautta helpotetaan tuomioistuinten jutturuuhkaa. H1

Sosiaalitoimen mainitsi tässä yhteydessä kolme haastateltavaa. Nuorten osalta tärkeänä nähtiin lastensuojelun ja nuorisohuollon näkökulmasta alkavan rikoskierteen katkaisu.

Huomiotani kiinnitti se, että sosiaalitoimi sai yllättävän vähän mainintoja sovittelijoiden miettiessä sovittelutoiminnasta aiheutuvia hyötyjä viranomaistyöskentelylle. Tässä voi olla olemassa tulkinnallisuutta: lukevatko sovittelijat sosiaalitoimen olevan mukana sovitteluuyhteistyössä sovittelutoimiston kautta, sovittelutoimistohan on sosiaalitoimen alainen. Tätä kautta sosiaalitoimi on saattanut olla implisiittisesti sovittelijoilla mielessä, mutta sitä ei lausuttu ääneen. Miettiessään sitä, ketä viranomaista sovittelu hyödyttää, mainittiin lähinnä rikosprosessissa mukana olevia viranomaisia.

2.2. Hyödyt sovittelun osapuolille

Useat sovittelijat vertasivat sovittelua tuomioistuinkäsittelyyn, ja kokivat sovittelulla olevan muitakin kuin taloudellisia etuja oikeuskäsittelyyn nähden sovittelun osapuolten näkökulmasta. Sovitteluneuvottelussa ei etsitä syyllistä, vaan yritetään yhteisellä neuvottelulla löytää molempia osapuolia tyydyttävä ratkaisu.

Moderni oikeusjärjestys edustaa ratkaisukeskeistä järjestelmää. Ihannetavoitteena pidetään objektiivisena totuutena pidettävää ratkaisua. Ihmisten välisessä riidassa ovat kuitenkin vastakkain "minun" ja "sinun" oikeudet ja intressit, jolloin toinen voittaa ja toinen häviää. Kun yhteistyösuhde nähdään itsessään tärkeänä, osapuolten intressi on pitkälti yhteinen. Tällöin konflikti halutaan ratkaista niin että molemmat osapuolet voittavat. (Pohjola 2001, 4)

Ja ett tota on semmosia asioita joista tuntuu hieman turhalta mennä riitelemään esimerkiks oikeuteen, jossa se on vaivalloista, aikaavievää ja kallista. Että kun saattaa kyse olla vaan siitä että on jotain väärinymmärryksiä puolin ja toisin. Kun vaan maltetaan istua ja asioita selvittää niin asiat ratkee helpommin ja pystyy siihen omaan asiaansa vaikuttamaan paremmin. H6

Osapuolille koitua mahdollinen taloudellinen hyöty sovitteluneuvottelussa verrattuna tuomioistuinkäsittelyyn nousi esille sovittelijoiden haastatteluissa yllättävänkin harvoin. Voisi ajatella, että haastatellut kokevat materiaaliset korvaukset ja niiden sopimisen vain yhtenä osana sovintoprosessia, ei määräävänä tekijänä sovitteluneuvottelussa.

Mielityinen (1999, 103) on omassa tutkimuksessaan todennut, että sovittelun osapuolet, uhri ja teon tekijä, näkivät yleensä sovittelun tarkoituksena oikeudenkäynnin välttämisen ja vahinkojen korvaamisesta sopimisen. Muutamat Mielityisen haastattelemat syyttäjät ja poliisit näkivät sovittelun nimenomaisena tarkoituksena vahingonkorvauksen selvittämisen (emt., 87)

Useissa eri lähteissä on todettu, että sovitteluneuvottelussa sovitut vahingonkorvaukset, joko rahalliset tai muut korvaukset, hoidetaan todennäköisemmin kuin tuomioistuinkäsittelyssä tuomitut korvaukset. Oikeudenkäynnin jälkeen vain vajaa puolet uhreista on saanut perittyä korvaukset teon tekijältä tai vaikuutusyhtiöltä (Mielityinen 1999,84). Näinollen sovitteluneuvottelu saattaa olla uhrin näkökulmasta edullisempi vaihtoehto taloudellisesta näkökulmasta kuin asian oikeuskäsittely. Teon tekijä suorittaa varmemmin sovitun korvauksen, kun hän on itse saanut olla mukana sopimassa siitä ja kokee ratkaisun oikeudenmukaisena itseään kohtaan. Haastatelusta sovittelijoista yksi nosti tämän näkökulman esille.

Joskus tuntuu että ehkä paremminkin asianomistaja saa sovittelutien kautta sen korvauksen kuin oikeuden kautta että - . Tuomitaan kyllä korvaukset mutta jos sillä ihmisellä ei ole mistä otetaan niin se jää vaan siihen paperille. En tiedä mutta vähän tämmösiä tuntemuksia tulee. Mehän valvotaan sovittelussa niitä juttuja. Kun tulee joku maksuaikataulu niin sovittelijan tehtävänä on sitten valvoa että ne maksut suoritetaan. H8

2.3. Tunteiden käsittely sovitteluprosessissa

Haastatellut sovittelijat näkivät, että asianosaisille parasta sovittelussa on itse sovinto: katumus ja sitä seuraava asennemuutos, anteeksipyyntö ja -antaminen. Henkilökohtaisella tasolla kohtaaminen nähtiin tärkeänä teon molemmille osapuolille ja mahdollisuutena vaikuttaa omaan asiaansa. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa on päädytty samansuuntaisiin näkemyksiin. Iivarin mukaan sovittelijat kokivat, että tärkeintä sovittelussa on osapuolten kohtaaminen sinänsä (Iivari 1988, 182). Järvisen haastatellut sovittelijat kokivat työnsä tarkoituksena olevan konfliktin osapuolten keskinäisen kohtaamisen mahdollistamisen ja auttamisen (Järvinen 1993,146)

Sovittelijat pitävät tärkeänä sovittelussa tunteiden läpikäymistä: uhrin on vapautukseen pelosta tärkeää kuulla miksi teon tekijä on tekonsa tehnyt, ja tekijän on tärkeä kuulla mitä vaikutuksia hänen teollaan on ollut uhriin. Tunteiden läpikäyminen voi olla hyvin tärkeä osa prosessia, joka johtaa sovintoon.

Takalan mukaan monet kriminologian ja oikeussosiologian tutkijat ovat päätyneet ajatukseen, että tunneprosesseilla on hyvin tärkeä osuus rikosten ja oikeuden maailmassa. Tunteiden purkaminen voi olla joskus avain rikosten ja ristiriitojen järkevään käsittelyyn. Silloinkin kun moraalitunteet ja vuoropuhelu eivät vaikuta asian aineelliseen ratkaisuun, niillä voi olla tärkeä rooli sen kannalta miten osapuolet käsittävät ja hyväksyvät ratkaisun. Monet oikeussosiologiset tutkimukset tukevat sitä oletusta, että prosessin oikeudenmukaisuus koetaan ratkaisun oikeudenmukaisuuden ohella hyvin tärkeäksi. (Takala 1998, 4–5)

– – – kaikki oikeusprosessit ne on hyvin kalliita ja ihmisiä oikeestaan jo pelotellaan niillä. Tää vapaaehtoinen sovittelu on asianosaisille ilmanen. Ja lopputulos voi olla - mä sovittelijana kyllä pidän että lopputulos on paljon parempi kuin käräjäoikeudessa - se toinen osapuoli saa rangaistuksen. Siellä taustalla on kuitenkin se ihmissuhdeongelma ja riitatilanne. Eihän sitä käräjäoikeudessa pureta. Ei sieltä

lähdetä anteekspyydelleen tai käydä kaulasta toista kiinni käräjäoikeudesta vaan lähdetään eri ovista ulos. H8

3. SOVITTELIJA - VAPAAAEHTOINEN VAI VIRANOMAISTEN JATKE

3.1. Itsensä kehittämistä ja vapaaehtoistyötä

Sovittelijalle sovittelussa on tärkeää oman itsen haastaminen, omien ihmissuhdetaitojen työstäminen. Sovittelu on yksi vaativimpia vapaaehtoistöitä, kuten pari sovittelijaa toi haastattelujen aikana esiin. Sovitteluistunnoissa sovittelijat tapaavat erilaisia ihmisiä, mikä myös mainittiin sovittelun rikkautena, samoin myös se että sovittelijat ovat erilaisia taustoja omaavia ja eri-ikäisiä ja että sovitteluja tehdään parityönä.

Mä pidän sovittelua siis yhtenä vaativimmista vapaaehtoistöistä. Tulee paljon semmosta positiivista ja on juuri se että kun saa, tuntee että sovittelijat saa aikaan sen sovintoprosessin. Ja todella asianosaiset, tekijä ja uhri, pystyvät pyytämään toisiltaan anteeks ja antamaan anteeks niin se on kaikista arvokkainta ja parasta palautetta sovittelijalle. H8

Sovittelijaan tai sovittelijan asemaan liittyvänä haasteena mainittiin sovittelijan puolueettomana pysyminen. Sovitteluideologian mukaan sovittelija on tilanteen ja keskustelun mahdollistaja, hän ei esitä valmista ratkaisua osapuolille. Sovittelijan puolueettomuus ja neutraalius on yksi sovitteluideologian pääperiaatteista sekä Suomessa että kansainvälisesti.

– – – jos ajattelee sovittelijan kannalta niin pysyä puolueettomana. Se on ehkä haasteellisin juttu. Ettei anna niitten omien tunteitten vaikuttaa ja sitten muistaa se että ei päättä niitten puolesta. On vaan niinku linkkinä siinä. Vaikka mieli tekis sanoa joskus miten ite aattelee mutta malttaa pysyä hiljaa ja ohjailia vaan sitä keskustelua. H4

Sovittelijan mahdollisuutta vallankäyttöön on melko vähän käsitelty suomalaisessa sovittelututkimuksessa eikä se haastatteluissa noussut mitenkään esiin. Päinvastoin, sovittelijat korostivat puolueettomana pysymisen tärkeyttä. Yksi sovittelijoista korosti osapuolten huomioimisen tärkeyttä näin:

Ja siinä muistaa että kumpikin osapuoli otetaan huomioon. Ja ymmärretään se, että kummankin puolia pitää pitää. H5

3.1.1. Mistä alkujaan innostus ryhtyä vapaaehtoissovittelijaksi

Mistä on tullut kimmoke ryhtyä vapaaehtoiseksi sovittelijaksi? Monelle lehti-ilmoitus alkamassa olevasta sovittelukurssista on ollut sopiva sysäys. Jokaisen vapaaehtoissovittelijan on käytävä sovittelun peruskurssi (n. 30 h) ennen kuin voi päästä mukaan sovittelutoimintaan. Tutkimuksessa mukana olleista lehti-ilmoituksen sysäyksen antajaksi ilmoitti kahdeksasta sovittelijasta viisi.

Lehti-ilmoitus tuskin innoittaa yksin, sitä ennen pitää olla jo syystä tai toisesta olla innostunut sovittelun teemoista tai ylipäänsä kiinnostus ryhtyä omakohtaisesti tekemään vapaaehtoistyötä. Esimerkiksi sosiaalialan opiskelijoille rikos- ja riita-asioiden sovittelu saattaa tulla tutuksi jo opiskelun aikana esimerkiksi jonkin kurssin tai työharjoittelun kautta. Oman palkkatyön tai muun vapaaehtoistyön kautta voi myös sovittelu tulla tutuksi, tai toiminnassa jo mukana oleva ystävä voi pyytää mukaan toimintaan. Kaikki nämä syyt mainittiin kysyttäessä, mistä haastateltavat olivat saaneet alunperin innostuksen ryhtyä sovittelemaan.

Koulusta opiskelun yhteydessä. Meille kävi puhumassa – – – se kävi pitään meille, meillä oli joku rikoskurssi mikä meillä oli menossa silloin. Ja sen yhteydessä – se puhu siitä silleen hyvin että innostuin. Ja silloin oli just alkamassa se kurssi niin sitten innostuin lähtemään. H4

Hannu Sorri on tutkinut kirkon Palvelevan puhelimen vapaaehtoistyöntekijöiden motivaatiota aloittaa vapaaehtoistyö puhelinpäivystäjänä. Palvelevan puhelimen puhelinpäivystys, rikos- ja riita-asioiden sovittelu ja esimerkiksi Rikosuhripäivystyksen vapaaehtoistyö ovat esimerkkejä vaativasta psykososiaalisesta työstä. Sorri toteaa Sihvoa ja Kettusta siteeraten Palvelevan puhelimen puhelinpäivystyksestä, että se luetaan kirkon sielunhoidon erityistyömuotoihin yhdessä perheneuvonnan ja sairaalasielunhoidon kanssa (Sorri 1998, 11). Kaikille näille mainituille vapaaehtoistyön muodoille yhteistä ovat aktualisoituneet kysymykset vapaaehtoistyöntekijöiden valinnasta ja koulutuksesta ja vapaaehtoistyön ja ammatillisen työn suhteesta (kts. Sorri 1998, 13–14; Tuorila & Siltaniemi 1999, 70; Mielityinen 1999, 161).

Sorri on pyrkinyt tarkastelemaan vapaaehtoistyöntekijöiden määräytyksiä toiminnastaan ja sen liittymäkohdista heidän omaan elämänsä historiaansa ja omiin elämäkokemuksiinsa. Puhelinpäivystäjien kuvaukset tehtävän aloittamiseen liittyvistä kokemuksista korostivat tehtävän tärkeyttä heille. Usein oli kysymys pitkästä harkinnasta ja itsensä koettelemisesta, joka päättyi sopivassa tilanteessa avautuvaan mahdollisuuteen tarjoutua vapaaehtoistehtävään. (emt. 22, 41) Sorri on eritellyt puhelinpäivystäjäksi ryhtymistä viiden eri teeman kautta (emt. 42–74):

1. Suuntautuminen päivystäjän tehtävään. Jo olemassa oleva suuntautuminen hakee uutta ilmenemismuotoa. Taustalla on pyrkimys ymmärtää ihmistä ja hänen käyttäytymistään, mikä liittyy oman itsensä ymmärtämiseen ja omaan henkiseen kasvuun. Pyrkimyksenä voi olla myös ammatissa opittujen taitojen antamien valmiuksien ottaminen käyttöön myös työelämän ulkopuolella.
2. Pyrkimys uuden löytämiseen. Etsitään uutta sisältöä elämään ja mahdollisuutta muutokseen, ja halutaan oppia uutta. Oma henkinen kasvu ja kehittyminen tapahtuu itsetuntemuksen lisääntymisen myötä, mikä auttaa parempaan kykyyn ymmärtää toisia ihmisiä.
3. Sopeutuminen elämäntilanteen muutokseen. Nämä liittyvät ammattiin, asuinpaikkaan tai ajankäyttöön (esimerkiksi eläkkeellä jääminen) liittyviin muutoksiin.
4. Elämän vaikeudet ja selviytyminen. Omakohtaiset menetykset ja muut vaikeudet ja niiden yhteydessä saatu tuki ovat voineet johtaa siihen, että ihminen haluaa ryhtyä itse auttajaksi.

5. Uskonnolliset perusteet.

Jos verrataan Sorrin kategorioita ja sovittelijoiden mainitsemia motiiveja sovittelijaksi ryhtymiselle voidaan mielestäni sovittelijoiden motiivit sijoittaa lähinnä ensimmäisen teeman alle.

Tuorila ja Siltaniemi ovat selvittäneet Rikosuhripäivystyksen vapaaehtoistyöntekijöiden motiiveja toimintaan mukaan lähtemiselle. Heidän kyselynsä vastanneista vapaaehtoistyöntekijöistä 58 % nimesi erääksi syyksi halun auttaa muita ja noin kolmasosa valitsi syyksi nimenomaan rikoksen uhrien auttamisen. Tuorilan ja Siltaniemen mukaan altruismi on vapaaehtoisten pääasiallinen motiivi lähteä mukaan vapaaehtoistyöhön. Muita syitä olivat muun muassa halu kehittää omia ammatillisia valmiuksia sekä aikaisemmat kokemukset vapaaehtoistyöstä. (Tuorila & Siltaniemi 1999, 75)

Sorrin mukaan Gisela Jacob arvostelee motivaatiotutkimusten kysymyksenasetteluja liian yksinkertaistetuiksi. Motivaatio-käsite on irrotettu liikaa elämäntilanteen ja kokemusten yhteydestä. "Halu auttaa lähimmäistä" on usein motivaatiotutkimuksissa vastauksena kysymykseen mistä kimmoke lähteä mukaan toimintaan. Tämä johtaa helposti ajatteluun, jonka mukaan auttamishalun sisäinen yllyke ohjaisi vapaaehtoistyössä toimivia enemmän kuin muita, joka taas johtaisi ajatteluun että vapaaehtoistyöntekijät ovat muita parempia ihmisiä. Jacob ehdottaakin vapaaehtoisuuden tutkimuksen keskeiseksi tarkastelukulmaksi elämänkerrallisuutta, jolloin vapaaehtoisuus voidaan liittää elämänkerrallisiin prosesseihin, joissa tapahtuu identiteetin muutoksia. (Sorri 1998, 20–21)

3.1.2. Mikä on pitänyt innostusta yllä

Innostusta yllä pitävät syyt voitaisiin jakaa sovittelusta itsestään nouseviin, laajempiin taustasyihin (esim. kasvatuksellisuus, nuorten auttaminen) ja oman itsen kehittämiseen liittyviin.

Sovittelusta itsestään nousevilla syillä tarkoitan sovitteluprosessin itsensä antamaa innostusta ja haastetta, jota kuvaavat esimerkiksi luonnehdinnat: sovittelu on haastavaa ja mielenkiintoista, prosessi on nopea (yleensä yksi tai kaksi tapaamista asianosaisten kanssa), jokainen sovittelu on erilainen.

Mut se ett siin on aina uus juttu, aina periaatteessa niinku lähet alusta tekemään sitä. On tietty saphuuna tietysti aina miten toimitaan mutta kuitenkin ne on erilaisia ne jutut. H7

Laajempina, ei sovittelun prosessiin vaan ennemminkin sen ideologiaan liittyvinä taustasyinä mainittiin sovittelun myönteinen ihmiskäsitys, nimenomaan nuorten auttaminen (kasvatuksellisuus), ja yleisemmin ymmärtämyksen, suvaitsevaisuuden ja anteeksiannon merkitys ja ristiriitojen sietäminen. Yksi sovittelijoista koki nimenomaan nuorten auttamisen ja tukemisen motivoivan häntä edelleenkin tekemään sovittelutyötä:

Ja se mikä sovittelussa on yks hyvin tärkeä kulmakivi on se, että mä toivon että minä ja me sovittelijat pystymme ihan hivenen ohjaamaan nuoria niin että ne oppii pyytämään anteeks ja antamaan anteeks ja oppimaan sen että elämässä on ristiriitoja. Elämään kuuluu niitä ristiriitoja. H8

Oman itsen kehittämiseen liittyviä perusteiluita ovat että joka jutussa joutuu skarppaamaan itseään, aina itsekkin oppii ja kehittyy, sovittelua tehdessään sovittelijan pitää olla paneutunut kyseiseen asiaan.

Sä joudut aina satsaan siihen, niinku skarppaamaan ittes – – – Siihen ei leipäänny, se on varmaan oikee sana. Sä joudut aina miettiin tapauskohtasesti. Ja sitte se, että kyllä siinä aina jotain oppii ja kehittyy, että varmaan semmosta jotain omaa ihmisenä kasvamista. H3

Sovitteluajankohtana kukaan haastattelemistani sovittelijoista ei ollut jättämässä sovittelutoimintaa. Vaikka osa sovittelijoista ei oman elämäntilanteensa takia tuolloin pystynytään jatkuvasti ottamaan vastaan soviteltavia juttuja, olivat hekin mukana sovittelutoiminnassa mahdollisuuksiensa mukaan.

Kerran sovittelija, aina sovittelija. H2

Martti Grönfors on tyypitellyt vapaaehtoissovittelijoita heidän osallistumismotiiviansa perusteella: 1. ne, joilla on selvästi kriittinen suhtautuminen virallisen oikeusjärjestelmän toimintatapoihin, , 2. ne, jotka näkevät sovittelun olennaisena osana virallista järjestelmää – humanimpana, mutta sen arvoja tukevana, ja 3. edellisten välillä olevat. Viimeinen ryhmä oli suurin Grönforsin mukaan. Sovitteluun osallistumista oli suurimmalla osalla osalla sovittelijoita motivoinut kiinnostus vapaaehtoistoimintaan ilman pohdintoja toiminnan laajemmista yhteiskunnallisista yhteyksistä. (Järvinen 1993, 146).

Haastattelemillani sovittelijoilla oli erilainen näkemys sovittelutoimintaan. Mielestäni he ovat pohtineet paljonkin sovittelun yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Grönfors on tehnyt tyypittelynsä aikana, jolloin sovittelutoimintaa Suomessa oli ollut vasta muutaman vuoden ajan. Haastatteluajankohtana rikosten ja riitojen sovittelutoimintaa on Suomessa tehty jo lähes kaksikymmentä vuotta, ja perspektiivi sen yhteiskunnallisista kytkennöistä on laajentunut.

Juhani Iivari on tutkinut Vantaan sovittelutoiminnan alkuaikoina vuosina 1983–1986 sovittelijoina työskennelleiden vaikuttimia sovittelijaksi hakeutumiseen. Vaikuttimista tärkeimmät olivat tutkimuksen mukaan seuraavat: sovittelu koettiin oikeudenkäyntiä inhimillisemmäksi tavaksi kohdella rikoksen osapuolia, sovittelutoiminnan kautta vaihtoehdoisen menettelyn edistäminen rikoksen osapuolten kohtelussa, ihmisten kanssa toimimisen mieluisuus, sovittelu sinänsä oli kuulostanut hyvältä systeemiltä, sovittelukoulutuksen kiinnostavuus (koulutuksesta ajateltiin olevan hyötyä myös omassa ammatissa, muussa vapaaehtoistyössä tai luottamustehtävässä) sekä halu auttaa rikoksen uhreja. (Iivari 1991, 206)

3.2. Sovittelijan rooli ja tehtävät

Länsi-Euroopan eri maissa on olemassa erilaisia sovittelukäytäntöjä. Joissakin maissa, kuten Itävallassa, Belgiassa ja osittain Ranskassa, sovittelijat ovat palkattuja ammattilaisia. Joissakin maissa, kuten Saksassa ja Iso-Britanniassa, ovat sovittelijat vapaaehtoistyöntekijöitä (Iivari 2001,17).

Suomessa sovittelutoimintaa hoitavat vapaaehtoiset sovittelijat, jotka saavat tehtävään peruskoulutuksen ja mahdollisuuksien mukaan jatko- ja erityiskoulutusta. Joissakin kunnissa sovittelijoille maksetaan pientä kulukorvausta kattamaan heidän sovittelutehtävistä johtuvia matka-, puhelin- ym. kulujaan.

Vapaaehtoisten sovittelijoiden ajatellaan olevan ei vain toiminnan jatkuvuuden käytännöllinen edellytys, vaan heillä on myös tärkeä ideologinen rooli sovittelussa. Heidät nähdään yhteytenä yhteisöön. Koetaan, että sovittelulun osapuolilla on matalampi kynnyks tulla keskustelemaan vapaaehtoistyöntekijän kuin viranomaisen kanssa (Mielityinen 1999,54). Onhan sovittelun tavoitteena ollut alunperin olla vaihtoehtona viralliselle oikeusprosessille, ja sovittelulla odotettiin olevan merkitystä myös yhteisölle yhteisvastuuta, yhteenkuuluvuuden tunnetta ja yhteisöllisyyttä lisäävästi (Järvinen 1993, 124).

Saija Järvisen 1990-luvun alussa haastatellut sovittelijat pitivät tehtävänänsä osapuolten auttamista. He halusivat tarjota mahdollisuutta asioista sopimiseen. Useimmat sovittelijat halusivat pysyä sovitteluun kohdistetun kritiikin ja tavoitekiistojen ulkopuolella. (Järvinen 1993, 127)

Haastattelemilleni sovittelijoille on tärkeää pysyä sovittelemisissaan jutuissa puolueettomina. Jos he kokevat, että eivät pystyisi tietyyntyyppisissä jutuissa pysymään puolueettomina, jos tietyyntyyppiset jutut *nostattaa tunteita* (H6) he eivät ota niitä sovitteltaviksi. Puolueettomuus ja osapuolten oma ratkaisovalta nähdään tärkeiksi sovittelun periaatteiksi. Usea sovittelija korosti sitä, että sopimus on osapuolten keskeinen asia, sovittelija pysyttelee taka-alalla.

Sovittelijat kokevat tehtäväkseen myös asiantiedon jakamisen esimerkiksi mahdolliseen rikosprosessiin liittyen. He myös huolehtivat, että pysytään sovitteltavassa asiassa ja ettei kenenkään osapuolen oikeusturvaa loukata. Sovittelijan on myös osattava tarvittaessa ohjata sovittelun osallistujia saamaan tarvitsemaansa apua esimerkiksi ammattiauttajien luo.

Sovittelijan rooliin voisi näin ajatella kuuluvan kaksi puolta: huolehtiminen siitä, että asianosaiset saavat tilanteeseensa liittyen oikeaa asiantietoa, faktoja, ja siitä huolehtiminen, että asianosaiset pääsevät vuorovaikutukseen toistensa kanssa. Haastattelemani sovittelijat pitävät asianmukaisen faktatiedon jakamista tärkeänä, mutta mielestäni vielä enemmän painottuu jälkimmäinen, vuorovaikutuksen luominen asianosaisiin ja asianosaisten välille.

Termejä joita haastatellut käyttivät kuvaamaan rooliaan sovittelijana olivat mm. tulkki, puheenjohtaja, käyttäytymismallin antaja, sosiaalityön apumies, solmujen avaaja, uusien näköalojen luoja, kasvattaja, auttaja, vapaaehtoinen auttaja, enemmän virallinen kuin ystävä, ei yhteiskunnan edustaja. Sovittelijat näkevät roolinsa ennen

kaikkea sovittelun asianosaisten keskinäisen vuorovaikutuksen mahdollistajana, siltana heidän välillään.

3.2.1. Sovittelija lähiyhteisön edustajana

Etukäteisoletuksenani sovittelijoiden omista lähtökohdista nähdä sovittelijan rooli sovitteluprosessissa oli sovitteluideologian eräs perusajatuksista eli yhteisöllisyys. Sovittelija halutaan tämän ajatuksen mukaan nähdä sovittelussa asianosaisten kanssa tasaveroisena lähiyhteisön edustajana. Sovittelija edustaa samaa yhteisöä, mistä sovittelun osapuolet ovat lähtöisin, ja näin kasvoton viranomaiskontrolli palautetaan ihmisten tasolle. Tällä ideologialla on selvä peruslähtökohta kommunitaristisessa ajattelussa ja restoratiivisessa oikeudessa.

Tämän kysymyksen kohdalla sain huomata, että etukäteisoletukseni ei pitänyt paikkaansa. Haastattelemani sovittelijat eivät koe itseään sovittelutilanteessa lähiyhteisön edustajana.

En mä koe olevani mikään lähiyhteisö, enkä myös mikään asiantuntija enkä viranomainen. Mutta vähän enemmän semmonen virallinen kuin mikään ystävä. No semmonen vapaaehtonen auttaja – mikähän se olis se oikee... Virallisemman tahon kuitenkin. Kun ollaan vieraita ihmisiä. H4

Ainoastaan yksi haastattelemistani sovittelijoista viittasi vastauksessaan lähiyhteisöön, hänkin leikillisesti.

– – – onhan se selvää että kun on tehny pitkään sovittelua niin naapuritkin jo tietää että sähän teet sitä sovittelutyötä, tuu meillekin että meillä on nyt taas hirvee riita että voisitko tulla auttamaan. Tää on tietysti vähän leikkiä mutta puolet siitä on tottakin. H8

Esimerkiksi Soile Pohjonen (2001,3) on todennut, että uudemmassa keskustelussa vaihtoehtoisista riidanratkaisutavoista, joista sovittelu on yksi, ovat yhteisöllisyyden tilalle nousseet yksilölliset suhteet; ihmissuhteet ja niiden dynamiikka. Myös haastattelemani sovittelijat kokevat yksilölliset vuorovaikutussuhteet tärkeiksi. Niiden ohella tärkeäksi koetaan sovittelun yleisemmät yhteiskunnalliset vaikutukset, lähiyhteisö jää ainakin haastattelujen perusteella vähäiselle huomiolle.

3.2.2. Sovittelija keskustelun mahdollistajana

Helena Kippo-Pohjanvirta on omassa opinnäytetyössään kuvannut sovittelijaa sovittelun osapuolten dialogin mahdollistajana. Kippo-Pohjanvirta lähestyy sovittelutilannetta narratiivisuuden näkökulmasta: kukin sovittelun osapuoli, myös sovittelija, tuo sovittelutilanteeseen oman kertomuksensa, narratiivinsa. Sovittelijan tehtävä on auttaa osapuolia luomaan yhteinen kertomus. Hänen on kyettävä erottelemaan omat ajatuksensa osapuolten toiveista. Sovittelijan tärkeä tehtävä on kysyä ja kuunnella sitä, mitä osapuolet sovittelulta haluavat, ja hänen on osattava

kääntää tavoite sellaiselle kielelle, josta osapuolet ovat samaa mieltä (Kippo-Pohjanvirta 2000).

Haastattelemieni sovittelijoiden käyttämät termit omasta roolistaan voi hyvin yhdistää tähän narratiivisuusnäkökulmaan. Sekä nuorten että aikuisten sovitteluissa tärkeänä nähdään se, että sovittelija on sovitteluistunnon puheenjohtajan roolissa sovinnon mahdollistaja. Asianosaiset voivat istua saman pöydän ääreen selvittämään konfliktiaan. Sovittelija huolehtii siitä, että osapuolet saavat käydä vastavuoroisesti asiaansa läpi, hän yrittää auttaa heitä pääsemään yhteisymmärrykseen tapahtuneesta.

Meillä jokaisella on se oma kielemme mitä me käytetään ja tapa viestiä, niin mä otan sun viestit ehkä joskus toisella tapaa vastaan kuin sä tarkoitat sitä. Ja tavallaan mä tulkkina siinä ett voisko olla niin ja ootko kokenu niin ja muotoilen niitä sanoja. Ja silloin tää esimerkiks asianomistaja sanoo että joo, toi niinku kuvaa hyvin. Ja sitte niinku vastapuolikin ai jaa, joo – – –. H3

3.2.3. Sovittelija vapaaehtoistyöntekijänä

Lehtisen mielestä vapaaehtoistyöntekijät tulisi nähdä luonnollisten auttajien (esimerkiksi perhe, suku, ystävät) ja ammattityöntekijöiden välissä oleviksi. Vapaaehtoistyöntekijöillä on yleensä enemmän yhteyksiä ammattityöntekijöihin kuin luonnollisilla auttajilla ja heidän toimintansa organisoituu usein jonkin ammattityöntekijän tai epävirallisen organisaation kautta. Vapaaehtoiset ovat autettavilleen vieraita; heidän suhteensa rakentuu tiettyyn konkreettiseen ja akuuttiin asiointilaan, jonka ratkaisemiseksi he toimivat yhdessä. (Lehtinen 1997, 6-7)

Haastattelemanani sovittelijat näkevät vapaaehtoistyöntekijän roolin olevan eduksi ja edistävän sovittelua varsinkin sovittelun asianosaisten näkökulmasta. He kokevat, että sovittelutilanteessa asianosaisille on positiivinen merkitys sillä, että sovittelijat ovat vapaaehtoistyöntekijöitä eivätkä viranomaisia. Asianosaisten on helpompi hyväksyä sovitteluneuvottelu tietäessään että jokainen osapuoli on mukana siinä vapaaehtoisesti. Vapaaehtoissovittelijoiden erilaiset taustat ja luoneet tuovat sovittelutoimintaan omaa väriään. Sovittelijat ovat eri ikäisiä, erilaisissa ammateissa työskenteleviä ja tuovat sitä kautta jokainen oman antinsa sovittelulle.

– – – mulla on vähän semmonen tuntuma että poliisi tekee arvokasta työtä ja hyvin ja suhtautuu sovitteluun hyvin mutta ehkä ihan viranomaisroolissa jos lähdetään sovittelemaan niin voi olla että nousee ehkä joillakin karvat pystyyn – – – ne ei usko siihen vaan se muuttuu kuulusteluks näitten nuorten kohdalla varsinkin. Kun on vapaaehtoiset sovittelijat niin lopputulos on silloin parempi. Näissä ongelmassa ja ristiriidoissa mitä me sovittellaan. H8

Haastatellut sovittelijat pitivät vapaaehtoisten sovittelijoiden koulutusta tärkeänä. Sovittelijan on tiedettävä perusasiat ainakin vuorovaikutusprosessista ja rikosprosessista. Sovittelijalla on oltava myös omaa aktiivisuutta ottaa asioista selvää. Eräs pitkään sovitellut haastattelemanani sovittelija on sitä mieltä, että yhtäkään sovittelijaa ei ole koulutettu turhaan:

--- jokainen koulutettu sovittelija on kuitenkin hyvä juttu koska omalla tavallaan se vie sitä viestiä eteenpäin. Ja se tietoisuus sovittelutoiminnasta lisääntyy sitä kautta. Ykskään sovittelija ei oo koulutettu turhaan, vaikka se ei meille sovittelijaks jääkään. H3

Yhtenä vapaaehtoistyön hyvänä puolena nähdään se, että jos vapaaehtoistyöntekijältä syystä tai toisesta katoaa motivaatio toimintaa kohtaan, hän voi saman tien jäädä pois toiminnasta. Samoin oman elämäntilanteen niin vaatiessa on mahdollista pitää taukoa vapaaehtoistyöstä. Vapaaehtoistyöntekijä on motivoitunut työntekijä, voisi kärjistäen sanoa.

Haastatteluajankohtana kaksi sovittelijaa teki sovitteluja oman kertomansa mukaan hyvin harvakseltaan, koska heidän elämäntilanteensa ei sallinut aktiivisempaa otetta vapaaehtoistyöhön. Heistä kumpikin aikoi kuitenkin tulevaisuudessa sovittella aktiivisemmin kunhan siihen löytyy heiltä resursseja.

3.2.4. Viranomaisten suhtautuminen vapaaehtoissovittelijoihin ja sovitteluun

Miten vapaaehtoistyöntekijät kokevat ammatti-ihmisten eli tässä tapauksessa sovittelun kanssa tekemisissä olevien viranomaisten suhtautuvan heihin vapaaehtoissovittelijoina, ja miten he kokevat viranomaisten suhtautuvan sovittelutoimintaan ylipäätään? Sovittelijoilla on vähän henkilökohtaisia kontakteja viranomaisiin sovittelutoiminnan kautta. Haastateltavien näkemykset näihin kysymyksiin kertovat enemmän asenteista, joita he aistivat sovitteluympäristöstä kuin henkilökohtaisista kokemuksista.

Haastatellut sovittelijat kokevat, että vapaaehtoistyöntekijöiden ja viranomaisten näkemys sovittelusta ja sen tarkoitusperistä on samansuuntainen. Tähän varmasti vaikuttaa se, että Jyväskylässä on rikos- ja riita-asoiden sovittelua toteutettu jo vuodesta 1990, ja toimintatavat ovat viranomaisten ja vapaaehtoisten kesken ehtineet vakiintua. Pitkään sovittelutoiminnassassa mukana ollut haastateltava kertoi, että sovittelutoiminnan alkuaikoina erilaisia näkemyksiä saattoi ollakin, alussa poliisit, syyttäjät ja oikeuslaitos hieman vieroksuivat sovittelua. Mutta tilanne on muuttunut.

Silloin jossakiin vaiheessa oli vähän semmosta ajatusta että poliisit ja syyttäjät ja ehkä tuomaritkin vähän vieroksu että eihän sitä voi ja kun nehän on juristeja, syyttäjät ja nämä, että sitä pitäis käyttää käräjillä se juttu. H2

Eli jos viranomaiset eivät olisi saaneet hyviä kokemuksia sovittelusta ja alkaneet luottaa toimintaan, eivät he myöskään lähettäisi juttuja sovitteluun. Viranomaiset kokevat, että sovittelulla saavutetaan sitä, mitä viranomaiset siltä odottavat:

Itsehän syyttäjät sieltä aika paljon ohjaa. H2

Mitään varsinaista periaatteellista ongelmaa tai ristiriitaa näkemyksissä sovittelusta ei haastatteluissa noussut esiin. Kaksi haastatelluista sovittelijoista kokee, että vapaaehtoistyöntekijän on mahdollista nähdä asiat laajemmin; kukin viranomainen katsoo asiaa omasta perspektiivistään, omasta toimialastaan käsin. Vapaaehtoistyöntekijän ei tarvitse sitoa itseään mihinkään tiettyyn näkökulmaan.

Mä luulen että ehkä vapaaehtoissovittelijana näkee sen ..on vähän semmonen villihevonen laiturilla että voi nähdä laajemmin kuin että viranomainen näkee omasta näkökulmastaan, omalta sektoriltaan esimerkiksi ne asiat – – – Sä voit sovittaa erilaisia asioita. Eikä se viranomainen voi tietää mihin kaikkeen tosiaankin sitä (sovittelua) voidaan käyttää. Mutta se sovittelija joka tekee sitä työtä se taas kyllä näkee sen enempi ehkä. H3

Tämä on selkeä periaatteellinen ero vapaaehtoistyöntekijän ja ammattilaisen näkökulmassa, mutta sen ei tarvitse merkitä sitä, että peruslähtökohta tai näkemys sovittelusta olisi erilainen vapaaehtoisella ja ammattilaisella. Vapaaehtoistyöntekijällä on "vapaus" katsoa laajemmin, nähdä sovittelussa ja sovittelutilanteissa muutakin kuin sen asiantilan tai ongelman johon viranomainen sovittelulla etsii ratkaisua. Sovittelijat kokevat voivansa huomioida asiakkaat, sovittelun osapuolet yksilöllisemmin.

Tämmöselle vapaaehtoistyöntekijälle se ei ole semmosta massaa. H5

Jotkut sovittelijat kokevat aistineensa joidenkin yksittäisten viranomaisten asenteissa epäluuloa sovittelua kohtaan, mutta tämä tulkitaan enemmän persoonakohtaiseksi kuin yleiseksi tietyn viranomaisen tai viranomaistahon asenteeksi sovittelutoimintaa tai sovittelijoita kohtaan.

Ehkä joskus tulee mieleen että poliisit vähän aattelee että siellä ne taitit tarinoi mukavia. Ei oo mitään suoranaista esimerkkiä siihen, tulee vaan joskus sellanen tunne... H4

Mielityisen haastattelemista poliiseista ja syyttäjistä suurin osa oli vieroksunut alussa sovittelua. Käsitys sovittelusta oli yleensä muuttunut positiiviseksi kun sovittelu oli tullut tutummaksi. Positiiviseen asennemuutokseen olivat vaikuttaneet uhrin mahdollisuus saada vahingonkorvaus sovittelun kautta sekä sovittelun säästövaikutus. Poliisitoimessa tutkinnanjohtajan tai muiden esimiesten asenne sovittelutoimintaan vaikutti juttujen ohjaamiseen sovitteluun. Samoin syyttäjien asenne saattoi vaikuttaa paikkakunnan poliisin asenteeseen. Jokaisella paikkakunnalla jolla Mielityinen haastatteli poliiseja ja syyttäjiä, ilmeni haastateltavien välillä syviä näkemyseroja sovittelusta ja sovittelutoiminnan senhetkisestä tilanteesta. (Mielityinen 1999, 52–54)

Mielityisen haastattelemat poliisit ja syyttäjät kokivat sovittelijoiden vapaaehtoisuuden positiivisena: vapaaehtoisuus merkitsee motivaatiota ja sitoutumista sovittelutoimintaan (Mielityinen 1999,56)

3.3. Sovittelijan pätevyys

Miten he kokevat viranomaisten suhtautuvan heihin vapaaehtoissovittelijoina, kokevatko he että viranomaiset luottavat heihin? Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on vapaaehtoistyötä, joka on käytännössä tiukasti sidoksissa useiden eri viranomaisten toimintaan. Kokevatko sovittelijat viranomaisten luottavan heidän maallikkostatukseensa ja onko heillä uskottavuutta viranomaisten silmissä?

Sovittelijat ja viranomaisyhteistyötahot ovat siis yhteydessä toisiinsa pääasiassa sovittelutoimiston kautta. Seitsemällä kahdeksasta haastattelemastani sovittelijasta on

kuitenkin käsitys, että viranomaiset luottavat heihin. Osa sovittelijoista perustelee käsitystään sillä, että viranomaistahot eivät ole jälkeinpäin ottaneet yhteyttä tehdyistä sovittelusopimuksista.

Ainoastaan yhdellä sovittelijoista on pienoinen epäily, että ammattilaiset eivät täysin luota vapaaehtoistyöntekijän asiantuntemukseen. Hänen epäluottamuksensa saattaa olla yhteydessä sovittelukokemuksen pituuteen; haastatteluajankohtana hän oli ollut sovittelijana vasta puolisen vuotta. Näin pienellä otoksella (8 haastattelua) ei voi tehdä yleistyksiä, mutta haastattelemieni sovittelijoiden kohdalla näyttää siltä, että mitä pitempi on kokemus sovittelutoiminnasta, sitä paremmin sovittelija kokee että viranomaiset luottavat häneen.

Kyllä musta tuntuu että siinä varmaan hakee sen niin kuin missä tahansa asiassa, sen oman uskottavuutensa. Väittäisin että mun uskottavuus sovittelijana on vaan lisääntynyt vuosien myötä. Kyllä kai se silleen, niin kuin missä muussakin asiassa tahansa. H3

Tässä, kuten muissakin viranomaisyhteistyöhön liittyvissä kysymyksissä, näkyy selvästi se, että Jyväskylässä sovittelu on vakiintunutta toimintaa. Yhteistyöviranomaiset tuntevat toimintaa ja sitä kautta luottavat sovittelutoimintaan.

3.4. Vapaaehtoistyöntekijästä ammattilaiseksi?

Sovittelijan roolista vapaaehtoistyöntekijänä keskustellessamme kolme sovittelijaa ja sovittelun kehittämisestä keskustellessamme yksi sovittelijoista otti esille sovittelun ammatillistamisen. En ollut varautunut ottamaan tätä aihealuetta eli sovittelun ammatillistamista käsittelyyn. Mutta koska aihe nousi spontaanisti esiin pian sovittelujen alkuvaiheessa, otin sen puheeksi jatkossa haastatteluja tehdessäni. Kahden ensimmäisen haastateltavan osalta aineistostani ei löydy selvää kantaa tähän kysymykseen.

Sovittelijoista suurin osa on sitä mieltä, että tarvittaisiin myös ammattimaisia sovittelijoita. Ammattisovittelijoiden rinnalla voisi työskennellä myös vapaaehtoistyöntekijöitä. Osa vapaaehtoissovittelijoista kokee että voisi tehdä sovitteluja myös työkseen.

Että musta on käsittämätöntä että miten paljon sitä asiaa (sovittelua) pyöritetään vapaaehtoisten työntekijöiden varassa. Että kun mieltii että mekin ollaan sikäli aika rajallisia – – – elämäntilanteet vaihtelee niin paljon ett sovittelijoita menee ja tulee – – – Ett enempi pitäis varmaan sikäli tehdä virallisempaa että palkata työntekijöitä tekemään sitä, että se olis jotenkin turvattu. H7

Toisaalta pelkona ammatillistumisessa voi olla sovittelun vapaaehtoisluonteen hämärtyminen, kuten eräs sovittelijoista pohtii:

Miten virka-aikaan niitä sovitteluja sitten – – – Tulisko siinä sitten vähän että jos se olis viranomaihommaa ett siinä menis sitte niiltä osapuolilta vähän se vapaaehtisuus – – – Pitää mennä virastoon nytten sopimaan tää asia. H6

Sovittelijat kokevat, että sovittelun osapuolten (rikoksen uhri ja tekijä tai riidan osapuolet) kannalta on hyvä asia, että sovittelua hoitavat vapaaehtoistyöntekijät. Osapuolten kynnys tulla sovitteluun koetaan näin matalammaksi. Osa sovittelijoista kokee, että heidän vapaaehtoisstatuksensa tekee tilanteen kaikille sovittelun osapuolille tasavertaiseksi. Silti suurin osa sovittelijoista on sitä mieltä, että sovittelutoiminta pitäisi hoitaa kokonaan tai ainakin osittain ammattityönä. Yksi sovittelijoista kokee, että sovittelutoiminnan vapaaehtoisstatus voi vaikuttaa negatiivisesti sen uskottavuuteen yhteistyötahojen ja kansalaisten silmissä.

– – – *tähän siinä toisaalta on hauskaa että sä et oo sidottu mihinkään. Mähän voin lopettaa vaikka just nyt. Ja siinäpäähän se on. Kukaan ei voi pakottaa mua. Tää on mun mielestä yks tämmösen vapaaehtoisuuden heikkous, toisaalta heikko linkki myös. Ihmiset ei oo sitoutuneita mihinkään. – – – Kyllä se sitten jollakin taholla voi olla että se vaikuttaa sitten siihenkin että se sovittelutoiminta on huonommissa kantimissa ja uskottavuuskysymyksissä.* H3

Juhani Iivarin tutkimuksen (1991, 228) mukaan sovittelun osapuolten mielipiteet sovittelijan ammatillisesta statuksesta vaihtelivat: suurin osa rikoksen tekijöistä oli sitä mieltä, että sovittelijan tulisi olla mieluummin vapaaehtoistyöntekijä kuin ammattimainen sovittelija. Uhreista tätä mieltä oli vain noin puolet. (emt.)

Lundström pohtii artikkelissaan sosiaalipalveluiden ja lastensuojelun vapaaehtoistyön professionalisoitumista Ruotsissa. Onko ammatillistuminen tarpeellista tai toivottavaa, tarvitaanko muiden ihmisten auttamisessa erityistaitoja jotka saa vain koulutuksen kautta? Lundströmin mukaan lastensuojelujärjestöissä professionalisoituminen tapahtuu kahta eri kautta:

1. Vapaaehtoisten professionalisaatio. Vaatimukset vapaaehtoistyöntekijöiden erityisosaamisesta kasvavat. Lundströmin mukaan melko suuri osa Ruotsin tärkeimpien lastensuojeluorganisaatioiden jäsenistä on julkisen sektorin ammattilaisia. Tämä lähentää vapaaehtoissectoria ja julkista sektoria toisiinsa.
 2. Avant-garde professionalismi. Palkattuja ammattilaisia on johtamassa vapaaehtoisorganisaatioiden projekteja.
- (Lundström 2001, 364, 367)

Lundströmin mielestä professionalisaatio saattaisi lisätä tiedon, normien ja arvojen siirtymistä vapaaehtoissectorin ja julkisen sektorin välillä. Lundströmin mielestä vapaaehtoisorganisaatioiden tehtävänä ei ole ryhtyä vastaamaan toiminnoista, joista julkinen valta on vastuussa. Päävastuu hyvinvoinnin tuottamisesta on Ruotsin mallin mukaan julkisella sektorilla, ei perheellä tai vapaaehtoissectorilla. (emt. 368, 365–366)

3.5. Sovittelijoiden oma yhteisö

Vapaaehtoissovittelijoilla on yleensä paikkakunnittain tai seutukunnittain omaa yhdistystoimintaa. Valtakunnallinen vapaaehtoissovittelijoiden järjestö on vuonna 1990 perustettu Suomen Sovittelun Tuki ry. Se järjestää tiedotus- ja koulutustoimintaa, tekee aloitteita sovittelutoiminnan kehittämiseksi ja osallistuu sovittelua koskeviin kansainvälisiin tapahtumiin (Järvinen 1993, 53)

Haastattelemistani sovittelijoista oli syksyllä 2001 aktiivisesti mukana yhdistystoiminnassa kaksi. He olivat mukana maakuntatasoisten yhdistysten toiminnassa. Kumpikin heistä on ollut useita vuosia aktiivisesti mukana sovittelutoiminnassa. Valtakunnallisen Suomen Sovittelun Tuki ry:n toiminnassa ei tuolloin ollut aktiivisesti mukana kukaan haastattelemistani sovittelijoista.

Osallistumattomuutta yhdistystoimintaan perusteltiin sillä, että sitä ei tunnettu tai sitten vähäisellä henkilökohtaisella kokemuksella sovittelutoiminnasta. Pitkään sovittelutoiminnassa mukana olleita sovittelijoita on puolestaan sittemmin jäänyt pois aktiivisesta yhdistystoiminnasta.

Vaikka yhdistystoiminnassa ei aktiivisesti mukana oltukaan, pidettiin kuitenkin arvokkaana yhdistysten omalta osaltaan ylläpitämää koulutustoimintaa.

Järvisen mukaan sovittelijoille on yhtä tärkeää muiden sovittelijoiden tapaaminen kuin vaikeuksissa olevien auttaminen. Sosiaalisten yhteyksien lisäksi tärkeitä sovittelijoille ovat yhteisissä tapaamisissa kokemusten vaihto, oppiminen ja kouluttautuminen. (Järvinen 1993, 145). Haastattelemiani sovittelijat kokivat yhteiset sovittelijoiden tapaamiset mielekkäinä, mutta vielä enemmän he arvostivat henkilökohtaista mahdollisuutta yhteydenottoon sovittelun koordinaattorin kanssa. Varsinkin pitkään sovittelutoiminnassa mukana olleet eivät kokeneet sovittelijoiden yhteisiä tapaamisia itselleen antoisina, uutta antavina. Pelkkä sosiaalinen yhdessäolo ei ole kimmoke osallistua yhteisiin tapaamisiin.

Erilainen suhtautuminen ryhmän sosiaalisen yhteisyyden tärkeyden ja yhteistoiminnan kokemisessa haastateltavillani ja Järvisen tutkimukseen osallistuneilla sovittelijoilla voi mielestäni selittyä sillä, että Järvisen tutkimuksen aikaan 1990-luvun alussa sovittelutoiminta oli hakemassa muotoaan ja vapaaehtoissovittelijat kaipaivat toistensa tukea ja toimintalinjat etsivät muotoaan. Osa haastattelemiani sovittelijoita on ollut sovittelutoiminnassa mukana jo vuosia. Paikallinen sovittelutoiminta on vakiintunut ja pitkään mukana olleilla on paljon sovittelukokemusta ja heille on muodostunut oma tapansa tehdä sovittelutyötä. Tällöin he eivät samalla tavalla kaipaa enää muiden sovittelijoiden kanssa yhteistä kokemusten vaihtoa ja vertaisryhmän tukea.

Haastattelemieni sovittelijoiden kohdalla näyttäisi siltä, että he ovat enemmän orientoituneita tehtävän kuin sosiaalisen yhdessäolon kautta.

3.6. Mukanaolo muussa vapaaehtoistyössä

Kaikki haastattelemiani vapaaehtoissovittelijat olivat mukana tai olivat aikaisemmin olleet mukana muussakin vapaaehtoistyössä. En erotellut tarkasti olivatko he mukana virallisessa vai epävirallisessa vapaaehtoisauttamisessa, mutta jokaisella oli tai oli aikaisemmin ollut muitakin aktiviteetteja kuin sovittelu.

Suoranaisesti lapsiin tai nuoriin liittyvän muun vapaaehtoistoiminnan mainitsi kuusi sovittelijaa (esimerkiksi Mannerheimin Lastensuojeluliitto, kriisipäivystys Synkkis). Muina vapaaehtoistyön muotoina mainittiin työ Sotaveteraanit ry:ssä,

Rikosuhripäivystyksessä, Suomen Mielenterveysseurassa, Vapaaehtoistoiminnan keskuksessa ym.

Oliko muu vapaaehtoistyö johtanut kiinnostukseen lähteä toimimaan sovittelijana vai toisinpäin, sitä en selvittänyt. Muu vapaaehtoistyö, mikä tuli esille haastattelussa, on lähinnä perinteistä vapaaehtoistyötä, kuten on myöskin sovittelu. Perinteisellä vapaaehtoistyöllä tarkoitan lähinnä yhdistyspohjaista, julkista sektoria lähellä olevaa vapaaehtoistyötä erotuksena vuorovaikutuksellisista itseapuryhmistä.

Rikosuhripäivystyksen vapaaehtoistyöntekijöitä tutkineet Tuorila ja Siltaniemi ovat tulleet samansisältöiseen johtopäätelmään vapaaehtoistyöntekijöiden aktiivisesta panoksesta vapaaehtoistyöhön ylipäätään. Heidän kyselynsä vastanneista vapaaehtoistyöntekijöistä 56 % oli toiminut aiemmin ja vajaa 40% toimi edelleen vapaaehtoisauttajana muuallakin kuin Rikosuhripäivystyksessä. Vapaaehtoisauttaminen ja aktiivisuus kasaantuu tutkimuksen mukaan järjestöaktiiveille. Vapaaehtoisauttajilla, joilla oli aiempaa vapaaehtoistyökokemusta, näytti olevan kokemusta nimenomaan samantyyppisestä vapaaehtoistyöstä, eli vapaaehtoisjärjestöt kilpailevat samoista vapaaehtoistyöntekijöistä. (Tuorila & Siltaniemi 1999, 78–79)

Tyypillisimpiä järjestöjä ja toimintamuotoja, joiden toiminnassa Rikosuhripäivystyksen vapaaehtoistyöntekijät olivat mukana, olivat Suomen Punainen Risti, Suomen Mielenterveysseura, Mannerheimin Lastensuojeluliitto, luterilainen kirkko ja rikos- ja riita-asioiden sovittelutoiminta (emt. 78).

4. SOVITTELUN ORGANISOINTI

4.1. Viranomaisyhteistyö

Lähtiessäni miettimään tutkimusaiheeni koin mielenkiintoisena rikos- ja riita-asioiden sovittelussa nimenomaan vapaaehtoistyöntekijän ja viranomaisen suhteen; millaisena vapaaehtoistyötä tekevä sovittelija näkee roolinsa ja paikkansa yhteistyökuviossa, jossa on mukana viranomaisia monelta eri taholta, tärkeimpinä sosiaalitoimi, joka yleensä koordinoi kunnissa sovittelua, sekä poliisi ja syyttäjä, jotka lähettävät valtaosan sovittelavista jutuista sovitteluun ja joille jutut palaavat sovittelun jälkeen.

Huomasin jo heti ensimmäisiä haastatteluja tehdessäni, että sovittelijoille viranomaisyhteistyö ei ole sovittelussa oleellista. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että sovittelijat kokevat niin, että he eivät tee viranomaisyhteistyötä. Sovittelija sovittelee, ja yhteistyön viranomaisten kanssa hoitaa sovittelutoimisto. Sovittelutoimistossa työskentelevä viranomainen eli sovittelutoiminnan koordinaattori on yhteydessä muihin viranomaisiin.

Yhteistyön näkökulmasta sovitteluprosessi voidaan jakaa selkeästi kanteen osaan:

1. Viranomaiset, yleensä poliisi tai syyttäjä, ohjaavat jutun sovittelavaksi sovittelutoimistoon, ja sovittelutoimistosta juttu sovittelun jälkeen palaa viranomaisille jatkotoimenpiteitä varten, ja 2. varsinaisen sovittelun eli asiakaskontaktin hoitavat vapaaehtoissovittelijat saatuaan jutun hoitaakseen sovittelutoimistosta. Viranomaiset (yleensä poliisi tai syyttäjä) ohjaavat jutun sovittelavaksi sovittelutoimistoon, ja sovittelutoimistosta juttu sovittelun jälkeen palaa viranomaisille jatkotoimenpiteitä varten. Viranomaisyhteistyö on tästä näkökulmasta todellakin viranomaisten keskinäistä yhteistyötä, ja sovittelua koordinoivat sovittelutoimiston rooli korostuu tästä näkökulmasta. Sovitteluprosessi voidaan kuvata kaaviona, jonka muodostavat vapaaehtoissovittelijat, sovittelutoimisto ja viranomaiset:

vapaaehtoissovittelija < > **sovittelutoimisto** < > viranomaiset (poliisi, syyttäjä, käräjäoikeus)

Sovittelutoimiston työskentely on kaksisuuntaista, voisi tulkita myös niin että sovittelutoimiston työskentelyssä on kaksi erilaista diskurssia: julkishallinnon viranomaisia varten ja heidän kanssaan byrokraattisempi ja virallisempi diskurssi, ja sovittelijoiden kanssa vapaaehtoistyön diskurssi.

4.1.1. Sovittelijoiden henkilökohtainen yhteistyö viranomaisten kanssa

Pääsääntöisesti vapaaehtoissovittelijat eivät tee henkilökohtaisesti viranomaisyhteistyötä. Puolet haastatteleistani sovittelijoista ei ole henkilökohtaisesti ollut yhteydessä viranomaisiin sovittelutoimistoa lukuunottamatta. Vapaaehtoissovittelijat mieltävät, että yksi sovittelutoimiston rooli on nimenomaan yhteydenpito sovitteluprosessin viranomaistoimijoihin. Näin kokivat myös ne vapaaehtoissovittelijat, jotka työelämässä ovat tai ovat olleet viranomaisroolissa. Sovittelutoimisto on hyvin keskeisessä roolissa viranomaisyhteistyössä vapaaehtoissovittelijoiden silmin.

En ole tehnyt koskaan. Luotan sovittelutoimistoon että se hoitaa sen puolen. H2

Sovittelijoiden henkilökohtaiset yhteydenotot esimerkiksi poliisiin tai syyttäjään liittyvät yleensä soviteltavien juttujen osalta joihinkin tarkennuksiin tai lisätietoihin. Myös viranomaistahot voivat joissakin tapauksissa ottaa yhteyttä jutun sovitelleisiin vapaaehtoissovittelijoihin joidenkin tarkennusten tai lisätietojen saamiseksi. Poliisiin ja syyttäjän lisäksi yksittäisiä mainintoja sovittelijoilta henkilökohtaisen viranomaisyhteistyön osalta saivat käräjäoikeus, sosiaalitoimi, Mobile, psykiatria, terveyskeskus. Lähinnä perheväkivaltasovitteluissa saattaa sovittelija tehdä suoraan viranomaisyhteistyötä useamman viranomaistahon kanssa.

Osa sovittelijoista on tehnyt sovitteluja myös muissa kunnissa. Oma henkilökohtainen yhteistyö viranomaisten kanssa riippuu paljon siitä, miten sovittelutoiminta on kunnassa organisoitu. Jos kunnassa ei ole omaa sovittelutoimistoa tai sovittelun yhdyshenkilöä, on sovittelija itse enemmän yhteyksissä viranomaisiin.

Joitakin sovitteluja oon tehny xxx:een joskus ja siellä kans oon sitte ollu syyttäjänvirastoon ja poliisin kanssa ehkä enempi tekemisissä. Mun mielestä tää on suhteessa siihen sovittelutoimistoon tai -toimintaan: onks se sitten sovittelutoimisto vai hoitaaks sitä joku työntekijä oman työnsä ohessa. Tai onko siellä virallista taho ollenkaan – – – Mut jos sitä sovittelutoimistoo ei silleen oo virallisesti eikä oikeen sellasta vastuuhenkilö tai jos joku tekee sitä oman työnsä ohessa riippuen vielä sitten siitä kuinka paljon sillä on aikaa siihen käyttää. Ja se taas vastaavasti sitten suhteutuu sovittelijan käyttämään aikaan viranomaisiin nähden eli se lisääntyy silloin sovittelijalla. H3

Yksi sovittelijoista mainitsi tärkeänä yhteistyönä viranomaisten kanssa yhteiset valtakunnalliset sovittelukoulutukset. Koulutuksissa vapaaehtoissovittelijat ja viranomaiset voivat kohdata toisiaan ja kuulla toistensa näkemyksiä.

Ja tuolla kun oltiin poliisiopistolla kesäkuussa koulutuksessa niin siellä oli syyttäjiä ja poliiseja ja sovittelijoita. Niin siellähän juteltiin syyttäjien kanssa. Ja siinä kyllä selvis aika paljon että se oli kyllä hirveen hyvä koska niinkun tää laillinen puoli tässä sovittelussa – – – H5

Koska henkilökohtaista yhteistyötä ei käytännössä ole paljoakaan sovittelijoiden ja viranomaisten kesken, ei erityisiä ongelmiakaan tullut esiin. Tässä yhteydessä mainittiin ongelmana viranomaisten asennoituminen. Asenteet sovittelutoimintaa, sovittelijoita ja vapaaehtoisuutta kohtaan ovat viranomaisilla kirjavat. Yksi sovittelijoista oli sitä mieltä, että tiedonkulussa viranomaisten välillä on parantamisen varaa.

4.1.2. Sovittelun yhteydet viranomaisiin

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu on tällä hetkellä organisoitu tavallisesti kunnissa sosiaalitoimen alaisuuteen. Sosiaalitoimen lisäksi sovittelussa ovat viranomaisista yhteistyötahoina mukana käytännössä ainakin poliisi, syyttäjälaitos ja käräjäoikeus. Sovittelutoiminta liittyy sekä sosiaalipolitiikan että kriminalipolitiikan ja oikeudenkäytön maailmoin. Sovittelun tulevaisuutta ollaan miettimässä tällä hetkellä, jo kevään 2002 aikana ollaan tekemässä ratkaisuja sovittelun asemasta ja mahdollisesta lakisääteistämisestä. Tuleeko sovittelu yhdistämään sosiaalipolitiikan ja juridiikan maailmoja vai yritetäänkö sovittelua kammata jompaan suuntaan? Liitetäänkö se kiinteämmin osaksi rikosprosessia?

Mielityisen tutkimuksessa useat syyttäjät ja poliisit näkivät sovittelun yhtenä seuraamuksena. Sovittelua ei aina haluttu nähdä rangaistuksena, mutta se rinnastettiin tai sitä verrattiin muihin rikosoikeudellisiin seuraamuksiin, kuten sakkoon tai ehdolliseen vankeustuomioon. Sekä poliisien että syyttäjien mielessä sovittelu rinnastui usein oikeudenkäyntiin; useat poliisit kutsuivat sitä esikoikeudenkäynniksi ja syyttäjät taas maallikkojen oikeudenkäynniksi. (Mielityinen 1999, 70, 72–73). Kaikki haastatellut syyttäjät ja poliisit katsoivat sovittelun kuuluvan sosiaalityöhön jollakin lailla, sovittelun sosiaalista ulottuvuutta korostettiin. Silti syyttäjien ja poliisien mielestä sovittelun sisältö ja päämäärät palvelivat ennen kaikkea rikosprosessia: esitutkintaa ja seuraamusjärjestelmää. (emt. 60, 62)

Sovittelijat näkevät sovittelun liittyvän lähinnä poliisiin ja syyttäjän toimialaan. Myös sosiaalitoimen ja käräjäoikeuden mainitsi tässä yhteydessä yli puolet sovittelijoista. Sovittelu nähdään läheisimmin liittyvän poliisiin ja syyttäjän toimialaan, koska nämä viranomaiset ovat tärkeimmät tahot jotka lähettävät juttuja sovitteluun.

Kaipa se etu voitaisiin jakaa tasaisesti eri viranomaisosapuolille, rikollisuuden väheneminen helpottaa poliisin työtä, syyttäjä voi tukeutua sovitteluun syyttämättäjäyttämispäätöksessään ja sitä kautta helpotetaan tuomioistuimen jutturuuhkaa.H1

Sosiaalitoimen mainitsi tässä yhteydessä kolme haastateltavaa. Nuorten osalta tärkeänä nähtiin alkavan rikoskierteen katkaisu.

Toisaalta huomiotani kiinnitti se, että sosiaalitoimi sai haastateltavilta yllättävän vähän mainintoja. Tässä voi olla olemassa tulkinnallisuutta: lukevatko sovittelijat sosiaalitoimen olevan mukana sovitteluyhteistyössä sovittelutoimiston kautta, sovittelutoimistohan on sosiaalitoimen alainen. Miettiessään sitä, ketä viranomaista sovittelu hyödyttää, sovittelijat mainitsivat lähinnä rikosprosessissa mukana olevia viranomaisia.

4.2. Sovittelutoimisto

4.2.1. Sovittelutoimiston yhteydenpito sovittelijoihin ja viranomaisiin

Sovittelun koordinaattori kunnassa on hyvin keskeisessä roolissa sovittelutoiminnassa. Joka kunnassa, jossa sovittelua järjestetään, ei ole sovittelutoimintaa varten omaa työntekijää. Pienemmissä kunnissa joku kunnan työntekijöistä koordinoi sovittelua oman työnsä ohessa. Voi myös olla, että pienessä kunnassa ei ole vapaaehtoissovittelijoita, vaan viranhaltijat tekevät myös sovittelut oman työnsä ohessa.

Jyväskylässä sovittelutoimintaa koordinoi Nuorten palvelukeskus. Käytän tutkimuksessani Jyväskylän sovittelutoiminnan koordinoinnista puhuessani sovittelutoimisto-käsitettä, vaikka kaupungissa ei olekaan varsinaista sovittelutoimistoa siinä merkityksessä, että työntekijät olisivat kokopäiväisesti yksinomaan sovittelutoimintaa hoitavia.

Sovittelutoimiston rooli sovittelun koordinoijana on hyvin tärkeä. Sovittelutoimisto on linkkinä sekä vapaaehtoissovittelijoihin että sovittelun viranomaistahoihin, vieläpä niin, että yhteydet vapaaehtoissovittelijoiden ja viranomaisten kesken kulkevat valtaosaltaan sovittelutoimiston kautta. Sovittelutoimisto hoitaa vapaaehtoissovittelijoiden rekrytoinnin, koulutuksen paikallistasolla ja työnohjauksen. Sovittelutoimisto hoitaa yhteydenpidon sovittelutoiminnan viranomaistahoihin sekä yksittäisten juttujen osalta että laajempien yhteistyökuvioiden osalta. Haastattelemani sovittelijat painottivat sovittelutoimiston osalta näitä molempia tehtäväkokonaisuuksia.

Sovittelutoimisto on sovittelijoiden hengen luoja, jos siellä ei suju ei suju sovittelijoillakaan. H1

— — — mä koen niin että se vapaaehtoinen sovittelija ei tee yhteistyötä — — — Koska on olemassa organisaatio joka hoitaa hoitaa sovittelut eteenpäin sitten taas oikeille tahoille. Ja jos siinä tulee jotain niin viranomaiset hoitaa keskenään. Vapaaehtoinen sovittelija sovittaa. Se on selkee työnjako. H2

Sovittelutoimiston yhteydenpidon viranomaisiin mainitsi tärkeänä viisi sovittelijaa. Sovittelua helpottavaksi nähdään se, että soviteltavat jutut tulevat sovittelutoimiston kautta, sovittelija *hakee valmiin paketin suurinpiirtein* (H6). Sovitteluneuvottelun jälkeen sovitteluun liittyvä materiaali ja mahdollinen sovittelusopimus palautetaan sovittelutoimistoon mistä se sitten toimitetaan asiaankuuluvalla taholla jatkotoimenpiteitä varten.

Vähintäänkin yhtä tärkeänä nähdään myös sovittelutoimiston antama tuki sovittelijoille. Varsinkin henkinen tuki koetaan tärkeäksi. Usea sovittelija mainitsi, että sovittelutoimistosta voi aina kysyä neuvoa. Hyvin tärkeänä koettiin mahdollisuus henkilökohtaiseen yhteydenottoon; tieto siitä, että aina voi soittaa ja kysyä neuvoa koetaan tärkeäksi. Sovittelijat kokevat saavansa tukea sovittelutoimistosta sitä tarvitessaan. Tämä on ylipäätään tärkeää vapaaehtoistyössä. Jos vapaaehtoistyöntekijä kokee, että hän ei saa toiminnassa tarvitsemaansa tukea, hän jää pois toiminnasta.

Konkreettisempänä tukena sovittelijoille mainittiin sovittelutoimiston tilat; toimistolla on mahdollista pitää sovitteluneuvotteluja. Samoin mainittiin se, että toimisto hoitaa toimistorutiinit kuten juttujen tilastoinnin ja sopimuksen toteutumisen seurannan.

Sovittelutoimiston rooliin kuuluvana nähdään myös yleisemmin sovittelutoiminnasta tiedottaminen ja tiedon lisääminen sovittelutoiminnasta kansalaisten ja viranomaisten keskuudessa.

4.2.2. Sovittelutoimiston antama tuki, koulutus ja työnohjaus sovittelijoille

Jokainen haastateltava koki olevansa tyytyväinen sovittelutoimistolta saamaansa tukeen. Myös koulutukseen ja työnohjaukseen ollaan pääosin tyytyväisiä. On tietysti luonnollista, että toiminnassa mukana oleva sovittelija on tätä mieltä. Se, joka ei koe saavansa tukea, jättäytyy pois toiminnasta.

Työnohjauksen osalta tärkeinä pidetään sekä mahdollisuutta ottaa yhteyttä sovittelun koordinaattoriin ja saada henkilökohtaista neuvoa ja opastusta että noin kerran kuukaudessa järjestettäviä yhteistapaamisia joissa on mahdollista yhdessä muiden sovittelijoiden kanssa vaihtaa ajatuksia. Näistä tärkeämpänä koettiin mahdollisuus henkilökohtaiseen yhteydenottoon. Osalla sovittelijoista on omasta työ- ja koulutustaustasta käsin perspektiiviä sovitteluun. Tämä yhdessä pitkän sovitteluhistorian kanssa vaikuttaa ehkä niin, että he eivät koe sovittelijoiden työnohjaustyyppisiä yhteistapaamisia itselleen antoisina. Hekin kokevat tärkeänä mahdollisuuden henkilökohtaiseen yhteydenottoon sovittelun koordinaattoriin.

Kun tietää että aina on mahdollisuus soittaa – – – Ja sit on kuitenkin ne tapaamiset. No niitä on vähän harvemmin mut mut siinäkin on mahollisuus puhua sitten isommallakin porukalla ja.. Kyllä must se on ihan riittävä. H4

Työnohjausta ja koulutusmahdollisuuksia rajoittavaksi koetaan omat mahdollisuudet lähteä mukaan ennemminkin kuin työnohjauksen tai koulutuksen tarjonnan puute. Oma työaika asettaa rajoituksia yhteydenotto- ja osallistumismahdollisuuksille, samoin se, joutuuko vapaaehtoissovittelija itse osallistumaan mahdollisiin koulutuskustannuksiin. Ylipäätään sovittelijan omaa aktiivisuutta osallistua ja ottaa asioista selvää korostaa kaksi sovittelijaa.

Koulutus on tosiaan nyt ollu siellä vaan se peruskoulutus. Mut on kyllä tiedotettu että tämmösiä seminaareja, koulutusjuttuja niinku sitten tämmösiä isompia kaiketi on ihan muutaman kerrankin vuodessa. Ja jos vaan sitten oma aktiivisuus niihin sitten riittää lähteä mukaan. Ett varmasti on... Ja sitte ihan kirjallisuutta aiheestakin löytyy. On tietysti aika paljon sen oman aktiivisuuden varassa että tota. Kun vaan kehtaa (sovittelun koordinaattoria) vaivata niin kyllä sieltä tukee ja opastusta asiaan saa. H6

Omien valmiuksiensa kehittämiseksi jatkossa sovittelijat toivovat sekä työnohjauksellista että tietopuolista koulutusta, painotukset vaihtelevat sovittelijoilla siinä kummanlaista tukea he kaipaavat. Tietopuolisesta koulutuksesta mainitaan juridiikka, täydennyskoulutus, perusasioiden kertaus ja huumeet sekä yleensä ajan hermolla pysyminen. Laajempia, maakunnallisia koulutuksia sekä virkistystä toivotaan järjestettävän sekä sovittelijoille että sovittelun koordinaattoreille.

Lehtinen-Drebs näkee ammattityöntekijän roolin vapaaehtoistoiminnassa hyvin moninaisena. Ammattityöntekijä on aloitteentekijä, osallistuja, konsultti, koordinaattori, yhteyksien välittäjä, asiantuntija, tarpeiden esilletuoja, taakan keventäjä, kouluttaja, ohjaaja, tutkija ja suunnittelija. Ammattityöntekijällä voi olla useita rooleja yhtäikaa, mikä voi johtaa sisäisiin konflikteihin. Ammattityöntekijältä vaaditaan usein itsensä ja ammatillisuutensa rajojen rikkomista ja toisaalta myös rajojen asettamista. (Lehtinen-Drebs 1991, 84)

4.3. Vapaaehtoistyötä omalla kustannuksella

Vaikka kukaan haastatelluista sovittelijoista ei harkinnutkaan sovittelutoiminnasta pois jäämistä, esitti osa heistä kritiikkiä sovittelijoille maksettavia kulukorvauksia kohtaan. Myös se, että sovittelijat joissain tilanteissa joutuvat itse kustantamaan koulutuksesta aiheutuvia kuluja, sai kritiikkiä osakseen.

Ja kyllä sitä mieltii, kännykällä kun soittelet, saat satasen siitä niinkun korvaukseksi. Sehän on vapaaehtoistyötä mut kuitenkin toivois aina ettei itelle tulis rahallisesti, jäis miinukselle siitä ett toimii vapaaehtosena. H7

Vapaaehtoistyön luonteeseen kuuluu, että siitä ei makseta palkkaa. Joissakin tilanteissa vapaaehtoistyöntekijöille maksetaan kulukorvausta heille itselleen aiheutuneista esimerkiksi matka- tai puhelinkuluista, jotka liittyvät vapaaehtoistoiminnan tehtävien hoitamiseen.

Voidaan ehkä aiheellisesti kysyä, minkä verran vapaaehtoissovittelijoita voidaan velvoittaa osallistumaan esimerkiksi valtakunnalliseen jatkokoulutukseen mikä järjestetään toisella paikkakunnalla tai työhöjauskokouksiin, jos he joutuvat itse huolehtimaan ammatitaitonsa kehittämisestä johtuvista kuluista.

4.4. Miten sovittelua tulisi organisoida ja kehittää

Kaikki haastatellut sovittelijat näkevät tärkeänä sen, että on olemassa yksi tietty selkeä taho, joka hoitaa yhteydet sekä sovittelijoihin että viranomaisiin. Puolet sovittelijoista on sitä mieltä, että Jyväskylässä toimiva nykyinen sovittelun järjestämismalli on hyvä. Esitettiin kuitenkin, että nykyistä mallia voisi kehittää siten, että olisi olemassa sovittelutoimisto, joka on keskittynyt pelkästään sovittelun hoitamiseen, ja jonka työntekijät olisivat kokopäiväisiä. Työntekijöillä tulisi olla riittävästi resursseja myös toiminnan kehittämiseen ja tunnetuksi tekemiseen.

Useat sovittelijat näkevät, että pienillä kunnilla ei ole resursseja yksin järjestää sovittelutoimintaa omalla alueellaan; jotta pienetkin kunnat saadaan mukaan sovittelutoimintaan pitäisi se järjestää alucellisena, esimerkiksi maakunnallisena yhteistyönä.

Jotenkin mä näkisin että jotenkin enempi keskittää. Siis vois olla esimerkiksi just jotakin maakunnallisia tai joku vastuu jostain tietyistä alueesta. On täysin musta kohtuutonta että pienen Kinnulan kunnan pitäis perustaa sovittelutoimisto vaan että se vois olla niinku... Jotenkin se sellanen maakunnallinen ja siihen on palkattu

ihmisiä tekemään sitä työtä ja se hoitaa sen oman alueensa jolloin se yhdenvertaisuus jyvaskyläläisen ja kinnulalaisen välillä toteutuis. H3

Sovittelun säilyttämistä sosiaalitoimen alaisuudessa painottaa yksi sovittelijoista. Muutamat sovittelijat pitävät nykyistä järjestämismallia hyvänä. En lähde kuitenkaan tulkitsemaan näistä vastauksista sitä, tarkoittavatko he tällä myös sitä että sovittelun tulisi säilyä sosiaalitoimen alaisena toimintana vai tarkoittavatko he sitä että ylipäätään on olemassa yksi tietty paikka joka hoitaa sovittelutoimintaa.

5. KOHTI SOVITTELUN INSTITUTIONALISOINTIA

5.1. Tehdyt ehdotukset sovittelun lakisääteistämisestä

Juhani Iivari (2001a) on tehnyt selvityksen rikos- ja riita-asioiden sovittelusta ja esityksen laista sovittelun järjestämiseksi. Esityksen pohjalta on työryhmä tehnyt esityksen sosiaali- ja terveysministeriölle sovittelun lakisääteistämisestä, esitys jätettiin 15.4.2002.

Iivarin selvityksen mukaan sovittelupalvelun valtakunnallinen kattavuus ei toteudu siten, että kunnat vapaaehtoisesti ja omin voimin perustavat ja ylläpitävät sovittelutoimintaa. Perustavin lähtökohta vaatimukselle sovittelutoiminnan valtakunnallisesta kattavuudesta on kansalaisten yhdenvertaisuus lain edessä. (Iivari 2001a, 3)

Kansalaisten yhdenvertaisuus on peruste, joka yleisesti esitetään sovittelutoiminnan valtakunnallistamisen tueksi. Tämä peruste on nähtävissä niin sovittelijoiden haastatteluissa kuin myös Euroopan Neuvoston Ministerikomitean suosituksessa. Oikeussosiologi Timo Kyntäjä (2000, 13) on sitä mieltä, että vaikka yhdenvertaisuuden periaate on keskeinen oikeuden periaate, se sekä empiirisen tutkimuksen että kansalaisten arkikokemuksen mukaan toteutuu puutteellisesti; se on fiktiivinen premissi.

Esityksen mukaan sovittelutoiminnan ylin johto, ohjaus ja valvonta kuuluisivat sosiaali- ja terveysministeriölle. Lääninhallitukset tulisivat vastaamaan sovittelupalvelujen riittävästä saatavuudesta. palvelun järjestämisvastuu olisi lääninhallituksilla ja kunnilla. Valtio korvaisi kunnille palvelujen tuottamisesta. Koska kuntia ei voitaisi lailla pakottaa tuottamaan sovittelupalveluja, vastaisi valtio siitä, että palvelu olisi tavalla tai toisella saatavissa. (Iivari 2001a,3)

Esityksen sisältö vastaa hengeltään pitkälti Euroopan neuvoston ministerikomitean suositusta rikosasioiden sovittelusta. Ministerikomitean suositus nro R(99)19 lähtee tosin siitä, että sovittelu on rikosoikeuden alaista toimintaa. Iivarin selvityksen (2001a) mukaan sovittelutoiminta olisi sosiaali- ja terveysministeriön alaista, koska yhteys sosiaalityöhön halutaan säilyttää. Esityksen mukaan sovittelun alaan liittyvien ministeriöiden yhteistyötä tulisi lisätä.

Selvityksen mukaan valtio olisi selvä taloudellinen hyötyjä mikäli sovittelu valtakunnallistettaisiin ja toiminta vakiintuisi. Säästöt olisivat sitä suuremmat mitä

varhaisemmassa vaiheessa juttu tulisi sovittelumenettelyyn piiriin. Säästöä kertyisi nimenomaan poliisi- ja oikeushallinnolle. (Iivari 2001, 5)

Kustannuksista päävastuu olisi valtiolla. Valtion tulee vastata varsinaisen sovittelutoiminnan lisäksi myös sovittelun hallinnosta ja kehittämisestä lääninhallituksille aiheutuvista kustannuksista. Kunnat rahoittaisivat sovittelutoiminnan toimitilat, työvälineet ynnä muut oheiskustannukset, sovittelijoiden kulukorvaukset ja sovittelijoiden ja sovittelun vetäjien koulutuksen. (emt. 6-7)

5.2. Lakisäateistämisen arviointia haastattelujen valossa

Kaikki haastatellut sovittelijat näkevät tärkeäksi jatkossa sovittelumahdollisuuksien saattamisen kaikkien kansalaisten ulottuville tasavertaisesti sekä sovittelun säilymisen vapaaehtoisena sovittelun osapuolille (teon tekijä ja uhri). Tärkeänä nähdään myös sovittelun tuominen laajempaan tietoisuuteen. Tärkeäksi kysymykseksi nousee myös sovittelun resurssointi. Sovitteluun kaivataan ammatillisempaa otetta, lisää palkattuja työntekijöitä.

Sovittelijoiden ajatukset sovittelutoiminnan tulevaisuudesta ja lakisäateistämisestä ovat samansuuntaisia kuin valtakunnallisen selvityksen ja suomalaisten sovittelun tutkijoiden ajatukset .

Haastatellut sovittelijat toivovat, että tulevaisuudessa kansalaisten pitäisi päästä kaikilla paikkakunnilla vapaaehtoisena sovittelun piiriin, että sovittelu saisi osakseen enemmän arvostusta ja että sen tunnettuus lisääntyisi. Sovittelu pitäisi turvata isommilla resursseilla ja sitä pitäisi ammattimaistaa. Toisaalta sovittelun säilyminen vapaaehtoistyönä myös huolestuttaa, samoin perheväkivallan mahdollinen jättäminen sovittelun ulkopuolelle.

Kukaan haastatelluista sovittelijoista ei nähnyt tulevaisuudessa uhkakuvia, että sovittelutoiminta katoaisi tai näivettyisi. Tulevaisuutta mietittiin positiivisesti, kehittämisperspektiivistä. Sovittelutoiminnan nähdään ennemminkin laajenevan kuin supistuvan, sovittelijat kokevat että toiminnalle on vahvasti tarvetta.

Haastatellut sovittelijat kokevat tärkeänä sen, että kansalaisten tulisi olla tasavertaisessa asemassa sovittelun suhteen, jokaisella paikkakunnalla tulisi olla sovittelumahdollisuus. Tällä hetkellä rikos- ja riita-asioiden sovittelumahdollisuus ja todennäköisyys päästä sovittelumenettelyyn piiriin on suurempi isommilla paikkakunnilla. Alueellisia eroja ei saisi olla.

Mä oon sitä mieltä että siihen pitäis oll kaikilla mahollisuus joka paikassa Suomessa. Se ei sais olla niin että joissain paikoissa missä sitä yksinkertaisesti ei tarjota. H5

Haastatellut sovittelijat näkevät positiivisena kaavailut sovittelun järjestämisen lakisäateistämisestä. Lakisäateistämällä turvattaisiin kansalaisten alueellinen tasavertaisuus, mahdollisuus päästä sovittelun piiriin. Sitä, miten lainsäädännöllä tulisi sovittelua säännellä ei kommentoitu. Sovittelijoilla on toivomuksena, että sovittelun järjestäminen ylipäätään kirjattaisiin lakiin. Yksi sovittelijoista toivoo, että

sovittelun menettelytavat pitäisi kirjata lakiin selkeästi, nyt menettelytavat ovat pitkälti syyttäjän ratkaistavissa.

Kaikki sovittelijat näkevät sovittelun lakisääteistämässä hyvää ja osa kokee, että lakisääteistäminen on väistämättä edessä. Myös kritiikkiä lakisääteistämiseen esitetään: vaikka mahdollisesti laki sovittelusta tukisi ja toisi uskottavuutta sovittelulle, se yksistään ei luo tietoisuutta sovittelusta vaan muu tiedottaminen ja toiminta sovittelun tunnetuksi tekemiseksi.

Kyllä siellä on niin paljon lakipykälöitä lakikirjassa mutta harvapa meistä niitä tietää. H3

Pelkkä laki sovittelun järjestämisestä ei auta vakiinnuttamaan sovittelun asemaa, jos suuri yleisö ja sovittelun yhteistyötahot eivät tunne toimintaa.

Niinkun ne ajattelee että se on semmosta päähäntaputtelua. Ett sossutantat --- "no pyydä anteeks kaverilta mitä sä oot tehny". Ett ei se oo sitä. H4

V LAKISÄÄTEISTETTYÄ VAPAAEHTOISTYÖTÄ?

Alunperin ilman varsinaisia etukäteishypoteeseja aloittamastani haastattelututkimuksesta nousi loppujen lopuksi aineiston käsittelyn myötä keskeiseksi teemaksi sovittelutoiminnan institutionalisoiminen ja siihen liittyvät kysymykset. Osaan niistä olen hakenut näkökulmaa tekemistäni vapaaehtoissovittelijoiden haastatteluista, osaan taas olen saanut näkökulmaa tutkimistani sovittelututkimuksista. Oma aikaisempi työkokemukseni ei myöskään ole voinut olla vaikuttamatta tulkintoihini sovitteluideologiasta, haastatteluaineistosta ja tutkimuskirjallisuudesta.

Alkuperäinen kiinnostukseni kohde vapaaehtoissovittelijoiden ja sovittelun yhteistyöviranomaisten keskinäisistä yhteistyösuhteista muuttui tutkimuksen kuluessa yhdeksi alateemaksi sovittelun institutionalisoitumiskehityksen pääteeman alle. Toinen tärkeä alateema on sovittelutyön ammatillistuminen, vaikka se alkujaan ei ollut edes mukana laatimassani haastattelurungossa. Muita alateemoja institutionalisoitumisteemaan liittyen ovat sovittelun kehitys- ja organisoitumistodotukset, sovittelijoiden odotukset sovittelun lakisääteistämisestä ja kokemukset ja odotukset sovittelutoimiston roolista. Sovittelun yleiseen ideologiaan liittyviä teemoja ovat sovinnollisuusnäkökulmat, sovittelusta aiheutuvat hyödyt ja sovittelun alaan kuuluvat rikokset sekä vapaaehtoisnäkökulma sovitteluun.

1. Rikosoikeusdiskurssi ja sosiaalityödiskurssi

Järvinen puhuu tutkimuksessaan (1993, 129) sovittelutoiminnan kahdesta eri diskurssista, vaihtoehto virallisjärjestelmälle –diskurssista ja sosiaalityödiskurssista. Järvinen odotti sosiaalityödiskurssin ajan myötä vaikuttavan paljonkin sovittelutoimintaan.

Nyt, lähes kymmenen vuotta Järvisen tutkimuksen jälkeen, puhuisin sovittelutoiminnan rikosoikeusdiskurssista ja sosiaalityödiskurssista. Sovittelun vaihtoehtonäkökulma on nähdäkseni käytännön toiminnasta hiipunut kokonaan pois. Vuosien myötä sovittelu on hakeutunut yhä läheisempään kanssakäymiseen rikosoikeusjärjestelmän kanssa, eikä mielestäni ole kaukaa haettava puhua siitä osana rikosoikeusjärjestelmää. Sovittelu on ennemminkin rikosoikeusjärjestelmää täydentävä kuin vaihtoehto sille.

Sovittelun kytkentä rikoslainsäädäntöön toimenpiteistöluopumissäädösten kautta on aiheuttanut sen, että sovittelu on kytköksissä rikosprosessiin. Kuten aiemmin totesin, Mielityisen tutkimuksen mukaan rikosprosessissa mukana olevat viranomaiset näkevät sovittelun sisällön ja päämäärien palvelevan ennen kaikkea esitutkintaa ja

rikosseuraamusjärjestelmää, vaikka katsovatkin sen kuuluvan sosiaalityöhön jollain lailla ja haastatellut poliisit ja syyttäjät korostivat sovittelun sosiaalista ulottuvuutta (Mielityinen 1999, 59–62). Myös haastattelemiini sovittelijat näkivät sovittelun hyödyttävän lähinnä rikosprosessia.

Sovittelun rikosoikeusdiskurssi liittyy sovittelun ulkoisiin raameihin eli yhteistyöviranomaisten odotuksiin ja kokemuksiin sovittelusta. Rikosoikeusprosessin eri viranomaisten intressissä on saavuttaa sovittelun kautta rikosoikeudellisia tavoitteita kuten diversio eli jutun karsiutuminen rikosprosessista. Sosiaalityödiskurssi liittyy sovittelutoimintaan taas sisältä päin. Sovittelijoiden näkemys sovittelun tavoitteista voidaan liittää sosiaalityödiskurssiin ja sosiaalipolitiikkaan ja nimenomaan ennaltaehkäisevän sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön kehyksiin. Sovittelun organisoituminen kuntien sosiaalitoimen alaisuuteen on todennäköisesti vaikuttanut tähän diskurssivalintaan, samoin se että useat sovittelun koordinaattorit ovat sosiaalityöntekijöitä tai muita sosiaalipuolen koulutuksen omaavia. Myös sovitteluideologia itsessään pohjaa periaatteisiin, jotka ovat lähellä sosiaalityödiskurssia.

Haastattelujeni perusteella sovittelijoilla on lähtökohtanaan sovittelutyössään sosiaalityödiskurssi, jossa näkökulma prosessiin ja sovittelun tavoite poikkeaa joiltain osin rikosoikeusdiskurssista. Sosiaalityödiskurssin voisi täsmentää tarkemmin ennaltaehkäisevän sosiaalityön diskurssiksi. Tavoitteina ovat osapuolten omien resurssien haltuunotto, omien ratkaisujen tekeminen ja niistä vastuunottaminen ja tulevaisuussuuntautuneisuus.

Sovittelun ulkoiset puitteet tarjoaa rikosoikeusdiskurssi ja sisällön sosiaalityön diskurssi. Nämä diskurssit ovat tavoitteiltaan yhteneväiset sikäli, että molempiin liittyy kontrollinäkökulma. Sosiaalityödiskurssissa asiakkaan kontrolli liittyy asiakkaan tukemiseen, mitä on pidetty aina vaikeana yhdistelmänä.

Rikosoikeusdiskurssi ja sosiaalityödiskurssi eivät haastattelujeni perusteella ole tällä hetkellä sovittelutoiminnassa käytännön tasolla ristiriidassa keskenään. Mutta miten käy tulevaisuudessa, jos sovittelun sisältöä säädellään lailla? Tulevatko nämä diskurssit törmäämään toisiinsa? Mielityinen näkee tutkimuksensa perusteella tällaisen uhkakuvan mahdolliseksi. Uhkakuvana on konkreettisesti muotoiltuna se, että sovittelun perusteet ja ala tullaan sanelemaan ulkoapäin, eli tässä tapauksessa rikosoikeusprosessin tarpeista, ja sovitteluliikkeen oma ideologiaperusta ja lähtökohdat unohdetaan. Sovittelu saattaa ajautua vaikeaan tilanteeseen, jos sille ulkoapäin ja sisältäpäin esitettävät tavoitteet kehittyvät kauemmaksi toisistaan (Mielityinen 1999, 160).

2. Sovittelun ammatillistuminen

Haastattelemiini vapaaehtoissovittelijat eivät koe sovittelun ammatillistumista uhkana, vaan mahdollisuutena vakiinnuttaa sovittelutoiminta ja nostaa sen statusta. Vapaaehtoistoiminta ja sovittelu vapaaehtoistoimintana ei tästä näkökulmasta ole sovittelijoille sovitteluideologian keskeisiä arvoja. Tärkeämpänä nähdään itse toiminta ja sen kehittäminen niin, että se on kaikkien kansalaisten saatavissa. Päinvastoin sovittelijat kokevat, että sovittelun arvostusta nostaisi se, että sovittelua tehtäisiin

ammattimaisesti. Vapaaehtoistyöaspektia tärkeämpi on asiakkaiden saama yhtäläinen ja tasa-arvoinen palvelu.

Itse sovittelutoiminta nähdään tärkeämpänä kuin sosiaalinen yhteys toisiin sovittelijoihin vertaisryhmänä.

Sovittelu on vaativaa vapaaehtoistyötä. Sovittelijaksi haluavan on käytävä sovittelun peruskurssi ennen sovittelijaksi ryhtymistä. Peruskurssilla sovittelija saa koulutusta vuorovaikutustaitoihin ja tutustuu sovittelun ideologiaan sekä eri yhteistyöviranomaisten toimintaan ja sovittelun asemaan rikosprosessissa. Vapaaehtoissovittelusta voi puhua sosiaalisena työnä, maallikkoauttamisena ja semi- tai paraprofessiona.

Jos vapaaehtoisauttajan tulee selviytyä tavallisen ihmisen ehdoilla ja taidoilla, kuten Lehtinen (1997, 20) määrittelee, voidaan kysyä, että istuuko sovittelu kunnolla vapaaehtoistyön määritelmään. Sovittelua ei voida myöskään pitää julkisesta sektorista itsenäisenä kolmannen sektorin toimintana, koska jo tällä hetkellä sovittelu on tavalla tai toisella kunnallista toimintaa. Lakisääteistämisen myötä sovittelutoiminta organisoitaisiin sosiaali- ja terveysministeriön alaiseksi ja lääninhallitukset ja kunnat huolehtisivat palvelujen saatavuudesta. Jääkö sovittelutoimintaan muuta vapaaehtoista kuin vapaaehtoissovittelijat, jotka huolehtivat käytännön toiminnasta saaden siitä palkkioksi pienen kulukorvauksen?

Oma kysymyksensä on sitten se, miten käytännössä aiotaan turvata sovittelutoiminta, jos sen järjestäminen lakisääteistetään ja tarkoituksena on että varsinaisen sovittelutoiminnan hoitavat vapaaehtoissovittelijat. Vapaaehtoistyöntekijöitähän ei voi velvoittaa tehtäväänsä.

Muun muassa Lehtinen on sitä mieltä, että lakisääteiset tehtävät eivät kuulu vapaaehtoistoiminnan hoidettaviksi, eikä vapaaehtoistoiminta saa joutua tilanteeseen, että se ottaisi vastuuta julkisen sosiaalihuollon tehtävistä (1997,21,60-61).

Tekijät, jotka muodostavat vapaaehtoistyön ytimen – vapaamuotoisuus, vaihtoehtoisuus, omaehtoisuus – ovat samalla riskitekijöitä toiminnan jatkumisen ja osallistumisen kannalta (Lehto-Pusa Yeungin 1999, 8 mukaan).Sovittelutoiminnan turvaaminen ja kehittäminen on tärkeä haastattelemini vapaaehtoissovittelijoiden mielestä tärkeä intressi. Todennäköinen kehityssuunta on sovittelijoiden muuttuminen ammattityöntekijöiksi jossakin vaiheessa tulevaisuudessa. Jos tällainen muutos tapahtuu, tulee se muuttamaan koko sovittelutoiminnan luonnetta olennaisesti. Muller-Kohlenbergin mielestä avun tarvitsijan kannalta inhimillinen ja läheinen suhde auttajan ja autettavan välillä on tärkeämpi tekijä kuin ammatillinen suhde avun tarvitsijan ja auttajan välillä (Lehtinen 1997, 48–49). Ammattiapu koetaan etäisempänä kuin vapaaehtoisauttajan antama apu. Sovittelu perustuu kaikkien osapuolien vapaaehtoisuuteen. Haastatellut sovittelijat kokivat tärkeänä, että sovitteluun tulevat rikoksen uhri ja tekijä voivat kokea osallistumisen sovitteluun heille vapaaehtoiseksi. Miten muuttuu sovittelun luonne, jos sovittelun osapuolet kohtaavat neuvottelutilanteessa ammattisovittelijan?

Helanderin mukaan pohjoismaisten järjestöjen kehitystä analysoineet Klauser ja Selle ovat kiinnittäneet huomiota tiettyihin ei-toivottuihin rakenteellis-toiminnallisiin

muutostendensseihin. Näitä tendenssejä ovat keskittyminen keskustasolle ja paikallisen toimintatason heikkeneminen, kaupallistuminen ja muuttuminen yritysorganisaatioiden kaltaiseksi sekä ammattimaistuminen, josta on seurauksena vapaaehtoistoiminnan heikkeneminen ja johtajavaktauuden vahvistuminen. Helander kysyy, miten on mahdollista samanaikaisesti kohottaa palvelujen laatutasoa ja ylläpitää ajatusta, että palvelujen tuottaminen tapahtuu mahdollisimman kansalaisläheisesti ja kansalaislähtöisesti. (Helander 1998, 128)

3. Vallankäyttö

Teema, jota on vähemmän käsitelty Suomessa sovitteluun liittyen ja joka ei ollut mukana myöskään haastattelututkimuksessani on sovitteluun liittyvä vallankäyttö. Varsinkaan sovittelijan mahdollisuutta käyttää valtaa sovittelussa on vähän tuotu esiin. Vallankäytön teema on yleensä liittynyt sovittelun asianosaisiin ja sovittelijan rooliin olla tasapainottamassa asianosaisten välistä vallan epätasapainoa. Varsinkin perheväkivallan sovittelussa korostuu tämä sovittelijan tasapainottava rooli.

Haastattelemiini sovittelijat näkivät yhtenä sovittelijan keskeisenä tehtävänä sovittelussa neutraalisuuden, puolueettomuuden. Aktiivisena toimintana se voisi olla sitä, että sovittelijan on muistettava pitää molempien osapuolten puolia, kuten eräs sovittelijoista asian ilmaisi.

Foucault näkee, että kaikessa sosiaalisessa vuorovaikutuksessa on mukana valtasuhde jollakin tavalla. Haastattelussa (1995, 96) hän käyttää esimerkkinä Euroopassa ja USA:ssa virinneitä sovittelumuotoja: "Usko yhteiskunnan kykyyn ratkaista pelkällä sisäisellä sääntelyllä sille luovutetut ongelmat merkitsee hyvin optimistista käsitystä yhteiskunnasta. — — — olen edelleen melko varovainen kansalaisyhteiskunnan ja valtion vastakkainasettelun suhteen. Samoin ajattelen sellaisista projekteista, joissa aloitteen- ja päätöksentekovalta siirretään kansalaisyhteiskunnalle niin, että valtion nähdään anastaneen aloitteen- ja päätöksentekovaltaa käyttääkseen autoritaarista valtaa. Valitaanpa mikä hahmotelma hyvänsä, muodostuu valtasuhde, ja kysymys sen vaikutusten rajoittamisesta säilyy edelleen. Valtasuhde ei ole itsessään sen enempää hyvä kuin pahakaan mutta kylläkin vaarallinen, joten joka tasolla on pohdittava, miten se kanavoisi voimansa parhaalla mahdollisella tavalla."

Vallankäyttö liittyy siinäkin mielessä vahvasti sovitteluun, että sekä rikosoikeuteen että sosiaalityöhön liittyy kontrollinäkökulma. Vaikka yksittäinen sovittelija ei sovittelutilanteessa kokisikaan olevansa vallankäyttäjää, niin katsottaessa sovittelutoimintaa rikosoikeus- ja sosiaalityön diskursseista käsin on sovittelun tavoitteissa asiakkaan kontrollointiin liittyviä аспектеja. Sovittelun tarkoitus on toimia kielteisen kehityksen katkaisevana interventiona (Järvinen 1993, 52).

4. Psykososiaalisen vapaaehtoistyön toteuttajat – sovittelutoiminnan ja Rikosuhripäivystyksen vertailua

Rikosuhripäivystys on aloittanut toimintansa Suomessa 1.10.1994, aikana jolloin sosiaali- ja terveydenhuoltoon suunnattavat taloudelliset resurssit supistuivat (Tuorila & Siltaniemi 1999, 37, 102). Samaan ajankohtaan osuu myös sovittelutoiminnan laajeneminen. Rikosuhripäivystyksen toiminnan tavoitteina ovat

rikoksen uhrien ja heidän läheistensä tukeminen sekä parannuksen saaminen rikoksen uhria koskeviin yhteiskunnallisiin ja lainsäädännöllisiin epäkohtiin (emt., 47). Myös Rikosuhripäivystyksen käytännön toiminnasta vastaavat koulutetut vapaaehtoistyöntekijät. Sekä sovittelutoimintaa että Rikosuhripäivystystä voidaan luonnehtia vaativaksi psykososiaaliseksi vapaaehtoistyöksi. Molemmissa vapaaehtoistyöntekijöiden on käytävä pakollinen peruskoulutus ennen toimintaan mukaanpääsyä, ja molemmissa järjestetään vapaaehtoistyöntekijöille myös jatkokoulutusta ja työnohjausta (Rikosuhripäivystyksen osalta emt., 79).

Pointingin ja Maguiren mukaan pitkään toiminnassa olleiden rikosuhripalvelujen tuottajien toiminta on osoittanut, että päädytään ajan mittaan yhä vaikeampien uhrikokemusten käsittelyyn, vaikka lähdetään maallikkoperustaisesta uhrien auttamisesta. Auttajilta edellytetään entistä parempia auttamistaitoja, ja auttamistoiminta suuntautuu professionaalisempaan muotoon. Vapaaehtoistyön vahvuus eli inhimillinen myötäeläminen, käytännön tukeminen ja arjen tuntemus eivät saisi kuitenkaan kadota mahdollisten professionaalisten piirteiden ja koulutuksen lisääntyessä. (Tuorila & Siltaniemi, 1999, 70, 81). Vapaaehtoistyön näkökulmasta katsoen samanlainen kehitys on nähtävissä myös sovittelutoiminnassa.

Sovittelutoiminnan ja Rikosuhripäivystyksen imagoissa on yhtäläisyyksiä. Tuorilan ja Siltaniemen tutkimuksen mukaan Rikosuhripäivystys kärsii tunnettuusongelmasta: suuri yleisö ei tunne toimintaa. Niiden silmissä, jotka sitä tuntevat, imago on hyvä. Rikosuhripäivystyksen imagoon ei liity varsinaisia negatiivisia mielikuvia. (emt., 93–94) Saman tunnettuusongelma vaivaa myös sovittelutoimintaa. Osa haastatelluista sovittelijoista mainitsi ongelmana sen, että sovittelutoimintaa ei tunneta suuren yleisön keskuudessa. Järvinen toteaa, että suomalaisille sovittelukokeiluille on ollut luonteenomaista myönteinen julkisuus (Järvinen 1993, 127). Poliisi-, sosiaali- ja terveysviranomaiset näkevät Rikosuhripäivystyksen imagon hyväksi, kska vapaaehtoistoimintaan ei katsota liittyvän viranomaistyöskentelyyn liittyvää tehottomuutta ja kankeutta. Apua uhreille voidaan järjestää nopeasti ja joustavasti. Vapaaehtoisauttajat vähentävät viranomaisten työtä ja voivat antaa yksittäiselle asiakkaalle enemmän aikaa. (Tuorila & Siltaniemi 1999,97).

Tuorilan ja Siltaniemen tutkimuksessa Rikosuhripäivystyksestä esitetään mahdollisena tulevaisuuden kehityssuuntana toiminnan professionalisoituminen. Tutkijat arvelevat kuitenkin, että jatkossakin toiminta tulee nojautumaan ensisijaisesti vapaaehtoistyöhön. (emt., 72).

Verrattuna Rikosuhripäivystykseen on sovittelutoiminta tiukemmin sidoksissa viranomaisiin. Rikosuhripäivystys on viranomaisjärjestelmästä riippumaton, sen ovat perustaneet järjestöt ja päärahoittajana on Raha-automaattiyhdistys (Tuorila & Siltaniemi 1999, 36 –39). Sovittelutoiminta on tällä hetkellä organisoitu kuntien sosiaalitoimen yhteyteen ja kunnat rahoittavat toimintaa. Todennäköisesti sovittelutoiminnan tulevaan kehitykseen tulee vaikuttamaan sovittelun kanssa yhteistyössä olevien viranomaisten näkemys sovittelusta ja sen tavoitteista. Tärkeää sovittelun tulevan kehityksen kannalta olisi, että ulkoapäin ja sovittelutoiminnan sisältä tulevat tavoitteet olisivat samansuuntaiset.

LÄHTEET

Aaltonen, Anne: Sovittu juttu – sopuhinta. Rikossovittelun kustannusvaikutukset oikeuskäsittelyyn verrattuna. Stakes Raportteja 230, Saarijärvi 1998.

Alasuutari, Pertti: Laadullinen tutkimus. Vastapaino, Tampere 1993.

Christie, Nils: Kohti vankileirien saaristoa? Rikollisuuden kontrolli teollisuutena länsimaissa. Hanki ja jää, 1993.

Craig, Yvonne Joan (ed.): Advocacy, counselling and mediation in casework. Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia 1998.

Ervasti, Kaijus: Konfliktit ja vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Teoksessa Pohjonen, Soile (toim.): Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Werner Söderström Lakitieto Oy, Vantaa 2001.

Ervasti, Kaijus: Näkökulmia vaihtoehtoiisiin riidanratkaisumenetelmiin. Lakimies. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen aikakauskirja 98 (7–8) s.1237–1263.

Eräsaari, Risto: Sosiaalipolitiikan viitekehys: Aika, yhteiskunta, yhteisö, maailma. Teoksessa Nurminen, Eija (toim.): Sosiaalipolitiikan lukemisto. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia, Tampere 2000, s 35–64.

Eräsaari, Risto ja Rahkonen, Keijo (toim.): Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta. Gaudeamus, Tampere 1995.

Eskola, Antti ja Kurki, Leena (toim.): Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena. Vastapaino, Jyväskylä 2001.

Eskola, Jari ja Suoranta, Juha: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Jyväskylä 1999.

Euroopan Neuvoston ministerikomitean suositus nro R (99) 19 rikosasioiden sovittelusta.

Foucault, Michel: Rajallinen järjestelmä kohtaa rajattoman vaatimuksen. Teoksessa Eräsaari, Risto ja Rahkonen, Keijo (toim.): Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta. Gaudeamus, Tampere 1995, s. 87–106.

Granfelt, Riitta: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Pieksämäki 1998.

Heino, Tarja (toim.): Läheisneuvonpito – uusi sosiaalityön menetelmä. Stakes. Oppaita 40, Jyväskylä 2000.

Helander, Voitto: Kolmas sektori. Käsitteistä, ulottuvuuksista ja tulkinnoista. Gaudeamus, Saarijärvi 1998.

Helander, Voitto ja Laaksonen, Harri: Suomalainen kolmas sektori. Rakenteellinen erittely ja kansainvälinen vertailu. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, Helsinki 1999.

Iivari, Juhani: Rikos- ja riita-asioiden sovittelun valtakunnallinen organisointi. Selvityshenkilön raportti, Aiheita-monistesarja 2/2001a, Stakes, Helsinki 2001a.

Iivari, Juhani: Saako vakavissa rikoksissa sovittella? Ohoi 1/2001b. Oikeushallinnon tiedotuslehti, s. 28–30 .

Iivari, Juhani: Rikossovittelu - oikeuden vaihtoehto, täydentäjä vai roskakori? Oikeus 2001c, 30 (4) 472-482.

Iivari, Juhani: Rikosten ja riitojen vaihtoehtosovittelu refleksiivisen oikeuden konseptiossa. Sosiaali- ja terveyshallitus. Tutkimuksia 12/1991, Helsinki 1991.

Iivari, Juhani: Sovitaan-projektin kokemuksista. Sovittelun mahdollisuuksista vaihtoehtona rikosoikeusjärjestelmässä. Sosiaalihuollon julkaisuja 1/1988.

Iivari, Juhani & Planting, Nina: Rikosten sovittelun pohjoismaisen juhlaseminaarin raportti. Aiheita monistesarja 34/2000, Stakes 2000.

Julkunen, Raija: Hyvinvointivaltion uudelleenjärjestyminen. Teoksessa Nurminen, Eija (toim.): Sosiaalipolitiikan lukemisto. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia, Tampere 2000, s. 100–128.

Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu, Satka, Mirja ja Urponen, Kyösti: Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto, Jyväskylä 1994.

Järvinen, Saija: Rikosten sovittelu Suomessa. Sovittelukäytännöt ja vaihtoehtoisuuden arviointi. Stakes Tutkimuksia 21, Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 116, Jyväskylä 1993.

Kippo-Pohjanvirta, Helena: Sovintoa edistävä puhe. Dialogin rakentaminen rikosten ja riitojen sovittelussa narratiivisessa orientaatiossa. Mikkelin ammattikorkeakoulu B:27, Mikkeli 2000.

Kivivuori, Janne, Kouvonon, Anne ja Marttunen Matti: Nuorisirikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 2000. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 183. Helsinki 2001.

Koskiaho, Briitta: Sosiaalipolitiikka ja vapaaehtoistyö. Teoksessa Eskola, Antti ja Kurki, Leena (toim.): Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena. Vastapaino, Jyväskylä 2001.

Koskiaho Briitta, Nurmi, Johanna ja Virtanen, Petri: Kansalaisen sosiaalipolitiikka. WSOY, Juva 1999.

Koskinen, Pekka: Johdatus rikosoikeuteen. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Helsinki 2001.

van Krieken, Robert: Informalism, pover and liberal governance. *Social & Legal Studies* 10 (1) s. 5 - 22.

Kyntäjä, Timo: Muurahaisia oikeussosiologian pesästä. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Helsinki 2000.

Lahti, Martti (toim.): Rikosoikeus 2000. Kauppakaari Oyj, Jyväskylä 2000.

Laitinen, Ahti ja Nyholm, Marja-Liisa: Luvaton nuoruus. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1995.

Laukkanen, Sakari: Tuomioistuinsovittelu ja vaihtoehtoinen riidanratkaisu. Teoksessa Pohjonen, Soile (toim.): Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Werner Söderström Lakitieto Oy. Vantaa 2001, s. 123–142.

Lauronen, Erja ja Pietarila, Päivi: Miten pitäisi välittää? Arviointia sosiaalihuollon asemasta nuorten rikoksenteekijöiden oikeusprosessissa. Stakes. Raportteja 141. Jyväskylä 1994.

Lehtinen, Sini-Tuulia: Vapaaehtoistoiminta - kasvava voimavara? Näkökulmia ammattiyöhön. Kansalaisareena ry, Helsinki 1997.

Lehtinen-Drebs, Sini: Vapaaehtoistoiminta kunnan sosiaalitoimen koetinkivenä. Teoksessa Matthies, Aila-Leena (toim.): Valtion varjossa. Katsaus epävirallisen sektorin tutkimukseen. Sosiaaliturvan Keskusliitto, Helsinki 1991. s.78–89.

Lehtonen, Anja & Perttu, Sirkka: Naisiin kohdistuva väkivalta. Tammer-Paino Oy, Tampere 1999.

Letto-Vanamo, Pia: Neuvoteltu oikeudenmukaisuus – sovinto esimodernissa oikeudenkäynnissä. Teoksessa Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Werner Soderström Lakitieto Oy, Vantaa 2001, s 39–60.

Liebmann, Marian: Mediation. Teoksessa Craig, Yvonne Joan (ed.): Advocacy, counselling and mediation in casework. Jessica Kingsley Publishers, London and Philadelphia 1998, s.45–62.

Lundström, Tommy: Child protection, voluntary organizations, and the public sector in Sweden. *Voluntas* 12 (4), s. 355–371.

Matthies, Aila-Leena: Hyvinvoinnin sekatalous ja suomalaiset välittävät organisaatiot. Teoksessa Matthies, Aila-Leena, Kotakari, Ulla ja Nylund, Marianne: Välittävät verkostot. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1996, s. 11–29.

Matthies, Aila-Leena: Epävirallisen sektorin ja hyvinvointivaltion suhteiden tarkastelua. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1994.

Matthies, Aila-Leena (toim.): Valtion varjossa. Katsaus epävirallisen sektorin tutkimukseen. Sosiaaliturvan keskusliitto, Helsinki 1991.

Matthies, Aila-Leena, Kotakari, Ulla ja Nylund, Marianne (toim.): Välittävät verkostot. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1996.

Mielityinen, Ida: Rikos ja sovittelu. Valikoituminen, merkitys ja uusintarikollisuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 167. Hakapaino Oy, Helsinki 1999.

Mulchany, Linda: The possibilities and desirability of mediator neutrality - towards an ethic of partiality? *Social & Legal Studies* 10 (4) s. 505-527

Nurminen, Eija (toim.): Sosiaalipolitiikan lukemisto. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia, Tampere 2000.

Ojakangas, Mika: Pietas – kasvatuksen mahdollisuus. Kustannusosakeyhtiö Summa. Helsinki 2001.

Pohjonen, Soile: Johdanto. Teoksessa Pohjonen, Soile (toim.): Vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Werner Söderström Lakitieto Oy, Vantaa 2001, s. 1-10.

Pohjonen, Soile (toim.): Vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Werner Söderström Lakitieto Oy, Vantaa 2001.

Rauhala, Pirkko-Liisa: Mistä ehkäisevässä sosiaalipolitiikassa on kysymys? Käsitteellistä ja historiallista tarkastelua. *Stakes. Tutkimuksia* 90, Saarijärvi 1998.

Rikollisuustilanne 2000. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 183. Helsinki 2001.

Rikosuhritoimikunnan mietintö. Komiteanmietintö 2001:5, Oikeusministeriö.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelijan opas. Suomen Sovittelun Tuki ry. *Stakes Oppaita* 35. Jyväskylä 1999.

Rikos- ja riita-asioiden sovittelu lakisääteiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 117/2002. (15.4.2002) Saatavilla [www-muodossa: http://www.vn.fi/stm/suomi/tiedote/tied01fr.htm](http://www.muodossa:www.vn.fi/stm/suomi/tiedote/tied01fr.htm) (viitattu 23.4.2002).

Rikos- ja riita-asioiden sovittelun arviointi- ja seurantatyöryhmän väliraportti. Sosiaali- ja terveysministeriö. Työryhmämuistioita 1999:12.

Rose, Nikolas: Vallan ja vapauden välissä: hyveen hallinta vapaassa yhteiskunnassa. Teoksessa Nurminen, Eija (toim.): Sosiaalipolitiikan lukemisto. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia, Tampere 2000.

Rostila, Ilmari: Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. SoPhi 61. Jyväskylän Yliopisto, Jyväskylä 2001.

Satka, Mirja: Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu, Satka, Mirja ja Urponen, Kyösti: Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Sosiaaliturvan keskusliitto, Jyväskylä 1994, s.261–339.

Sorri, Hannu: Vapaaehtoisuus ja elämänkulku. Palvelevan puhelimen päivystäjän näkökulma tehtävään ryhtymisestä. Kirkon tutkimuskeskus. Sarja B Nro 78. Jyväskylä 1998.

Sovittelusanomat 2/2001.Teemanumero. Sovittelun X valtakunnallinen seminaari Helsinki 27.–28.10.2001. Helsingin sosiaalivirasto – Sovittelutoiminta.

Takala, Jukka-Pekka: Rikosten sovittelu. Teoksessa Rikollisuustilanne 2000. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 183. Helsinki 2001.

Takala, Jukka-Pekka: Moraalitunteet sovittelussa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 151, Helsinki 1998.

Takala, Jukka-Pekka ja Mielityinen, Ida: Rikosten sovittelu ja parisuhdeväkivalta: sovinnon aika? Teoksessa Pohjonen, Soile (toim.): Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. Werner Söderström Lakitieto Oy, Vantaa 2001, 283 -328 .

Tuorila, Helena ja Siltaniemi, Aki: Unohdettu rikoksen uhri? Tutkimus rikosuhripäivystyksestä Suomessa. Stakes. Raportteja 244, Saarijärvi 1999.

Utriainen, Terttu: Yhteisölliset rangaistukset. Lakimies 98 (6–7), s. 1198–1205.

Vallisaari, Eeva: Ongelmana yhdenvertaisuus. Valtakunnansyyttäjä kaipaa rikosten sovittelulle selkeitä kriteereitä. Ohoi 2/2001. Oikeushallinnon tiedotuslehti. s. 17–19.

Yeung, Anne Birgitta: Valmius vapaaehtoistyöhön. Tutkimus Pelastusarmeijan mainoskampanjan innoittamista vapaaehtoistyöntekijöistä. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, Helsinki 1999.